

Administrazioko itultzaileak: lehera, oraina eta gerca

KARLOS DEL OLMO / MAITE IMAZ /
BEGO MONTORIO

Kable bidezko Telebista eta euskara

IÑAKI ZABALETA / CARMEN PEÑAFIEL /
NICOLAS XAMARDO / TERESA AGIRREAZALDEGI

Goethe: literatura nazional unibertsala

JOXE AZURMENDI

Egunen gurpilean

ALBERTO BARANDIARAN • XABIER MENDIGUREN ELIZEGI
• IMANOL AGIRRE • ERRAMUN BAXOK • LUIS FERNANDEZ

JAKiN

111

martxo
apirila
1999

Aldizkari hau ARCEko kidea da
(ARCE: Asociación de Revistas Culturales de España)

Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Kultura
eta Euskara Departamentuaren laguntza jaso du

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

Aurkibidea

Zenbaki honetan

► 7

Gaiak

Administrazioko itzultzaileak: lehena, oraina eta geroa ► 11

KARLOS DEL OLMO / MAITE IMAZ / BEGO MONTORIO

Kable bidezko Telebista eta euskara ► 41

I. ZABALETA / C. PEÑAFIEL / N. XAMARDO / T. AGIRREAZALDEGI

Goethe: literatura nazional unibertsala ► 63

JOXE AZURMENDI

Egunen gurpilean

ALBERTO BARANDIARAN • XABIER MENDIGUREN ELIZEGI ► 103

• IMANOL AGIRRE • ERRAMUN BAXOK • LUIS FERNANDEZ

© JAKIN

JAKINeko idazlanean inon baliatzerakoan
aipar bedi, mesedez, iturria

JAKIN

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

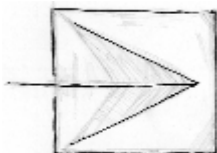
IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia
Tel. 943 21 80 92 / Fax 943 21 82 07
jakin@jalgi.com

1999ko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	6.000 pzta. (36,06 euro)	—
Ale arrunta	1.000 pzta. (6,01 euro)	1.350 pzta. (8,11 euro)
KANPOAN		
Harpidetza	6.500 pzta. (257 FF / 39,07 euro)	—
Ale arrunta	1.100 pzta. (43,5 FF / 6,61 euro)	1.550 pzta. (61,29 FF / 9,32 euro)

Summary

Translators in administration: past, present and future

The translators Karlos del Olmo, Maite Imaz and Bego Montorio analyze the results of a survey carried out by EIZIE (Association of Basque translators, proof readers and interpreters) on all the translators who appear in the HAEE (Basque Institute of Public Administration) census of translators. The analysis is applied to such aspects as the nature of the job, preparation required for the job and complementary training, the level of Basque required, the role, activities and types of jobs and installations, material and general working conditions. To all the aforementioned is added a general reflection on the real role which translators play and/or should play both in the field of administration and in linguistic standardization. ► KARLOS DEL OLMO / MAITE IMAZ / BEGO MONTORIO

Cable television and Basque language

This work by the teachers Iñaki Zabaleta, Carmen Peñafiel, Nicolás Xamardo and Teresa Agirrezaldegi brings to our attention the imminent establishment of cable television in the Basque Country. In the authors' opinion, this momentous event requires that the Basque linguistic community both analyze this sector on a worldwide level and create suitable strategies for increasing and improving the channels and programmes available via cable in the Basque language. By means of this analysis, the authors attempt to contribute towards formulating a suitable strategy for creating a telecommunications sector for the Basque linguistic community. ► IÑAKI ZABALETA / CARMEN PEÑAFIEL / NICOLAS XAMARDO / TERESA AGIRREAZALDEGI

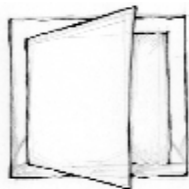
Goethe, universal national literature

The writer and thinker Joxe Azurmendi draws us close to the figure of Goethe, in the wake of the 250th anniversary of his birth, by analysing the appearance and evolution of the ideas put forward by national literature and universal literature in the work and thought of Goethe, as well as in the context of the German literature of his era (the *Sturm und Drang* literary movement, Herder and Schiller). Thus, according to Azurmendi, the concept of universal literature as created by Goethe is not opposed to his notion of national literature; on the contrary, both concepts are, in the view of the German writer, complementary. ▶ JOXE AZURMENDI

News today

This gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following culture, entertainments, sociolinguistic, communication and literary-related matters. This section draws on various specialists: Alberto Barandiaran, Imanol Agirre, Erramun Baxok, Luis Fernandez and Xabier Mendiguren Elizegi. ▶ *Various Authors*

eskuetan duzun hau bigarren aldiko 111. zenbakia da eta 1999. urteko bigarrena.

Zenbaki honek ez du gai nagusirik jorratzen. Horren ordez, elkarren artean lotura zuzenik ez duten hiru artikuluk osatzen dute *Gaiak* saila. Administrazioiko itzultzaileen egoera, kable bidezko telebista euskalduna eratze-ko estrategiak eta literatura nazionala eta literatura unibertsala kontzeptuek Goetherengan duten mamia dira, hain zuzen ere, artikulua hauek lantzen dituzten gaiak.

Lehenengo artikuluan, bada, EIZIEko kide diren Karlos del Olmo, Maite Imaz eta Bego Montorio itzultzaileek, EIZIEk berak administrazioan diharduten itzultzaile guztiei egindako inkestaren emaitzen azterketari ekiten diote. «Oro har esan daiteke batasun falta ikaragarria dagoela itzultzaile lanpostuen zeregin eta ezaugarrietan. Eta hori zergatiko nahikoa da horrelako ikerketa bat egin eta segituan hainbat ekimen abiarazteko, homogeneotasuna lortzea helburu. Akuilu hori izan du EIZIEk». Aztergaiak, batik batik, lanpostuaren nolakoak, postua eskuratzeko eskatutakoak, langileei eskatutako euskara ikasketak, postuaren funtzioa, zereginak eta jarduerak, eta instalazio, material eta lan baldintza orokorrak dira. Azkenik, itzultzaileek eta itzulpengintzak administrazioaren alorrean zein hizkuntz normalizazioarenean duten lekuaz egiten da gogoeta, «euskara normaltzen eta estandarizatzen langile talde honek berebiziko garrantzia duelako».

Hurrengo lanean, Iñaki Zabaleta, Carmen Peñafiel, Nicolás Xamardo eta Teresa Agirreazaldegi irakasleek kable telebistaren ezarpenaz dihardute. Izan ere, «kable bidezko Telebista aurki izango da errealitate Hego Euskal Herrian». Hori dela eta, euskal hizkuntz komunitateak, kable eta telekomunikazioaren sektorea aztertu eta «kablearen bidez kanalen eta euskarazko programen eskaintza gehitu eta hobetzea lortzeko estrategia egokiak prestatu» behar ditu, Euskal Herriko telekomunikazio sailaren sortze prozesuan «protagonista eta agente» izan behar baitu. Artikulu honek, telekomunikazio sail horren sorrerarako estrategia propioa taxutzen lagundu nahi du.

Joxe Azurmendi idazle eta irakasleak, hirugarren artikuluan, Goethe idazle eta pentsalari aleman handiarengana hurbiltzen gaitu haren jaiotzaren 250. urtemugan. Zehazki, literatura nazionala eta literatura unibertsalaren kontzeptuek Goetherengan eta garaiko literatura alemanaren baitan (Herder, Schiller eta *Sturm und Drang* mugimendua, batik bat) izandako agerpenaren eta bilakaeraren azterketa burutzen du Azurmendik. Goethe «literatura unibertsala» kontzeptuaren sortzaile izan arren, «literatura nazionala eta unibertsala ez dira oposatzekoak. Egon ere ez dago literatura unibertsalik, literatura nazionalek, erregionalek, lokalek, dagitena baino». Horrela, literatura unibertsalaren ordeztu, Goetheren zentzuan, «literatura nazional unibertsala» esan beharko litzateke.

Egunen Gurpilean saileko idazlanak datoz azken orrialdeetan. Azken bi hilabeteotako berrien iruzkin labur eta biziak egin dituzte Alberto Barandiaranek Kultura alorrean, Xabier Mendiguren Elizegik Literaturan, Imanol Agirrek Ikuskizunetan, Erramun Baxokek Soziolinguistikan eta Luis Fernandezek Telepolis atalean. ¶

Gaiak

KARLOS DEL OLMO / MAITE IMAZ /
BEGO MONTORIO

**Administrazioko itzultzaileak:
lehena, oraina eta geroa**

11

IÑAKI ZABALETA / CARMEN PEÑAFIEL /
NICOLAS XAMARDO / TERESA AGIRREAZALDEGI

Kable bidezko Telebista eta euskara

41

JOXE AZURMENDI
Goethe: literatura nazional unibertsala

63

Administrazioko itzultzaileak: lehena, oraina eta geroa

*

KARLOS DEL OLMO / MAITE IMAZ /
BEGO MONTORIO

*

Lehena

Zer dela eta administrazioetako itzultzaileen egoera aztertu? Nori axola dio —zuzenean eragindakoei izan ezik— inurrien pare diharduten langile borrokatu zein alfer aldratxo horren egoerak? Iritziak iritzi, autuak azken urteotan artikulu batzuk eragin ditu, bai zuzenean, bai zeharretara, administrazio hizkera, itzulpena, ulergarritasuna eta horrelako gaien gaineko iritzi aldeko eta aurkako mordotxoa plazaratu dutenetik. Bestalde, irakurle gehienok izango dituzte gogoan Justiziako interpretariak direla eta hainbat abokatuk plazaratutako iritzi gutxiesgarriak. Horiek guztiak apur-apurka agertuko dira hurrengo ataletan. Gatozen, besterik gabe, eskuarteko lerro hauen zergatikoa azaltzera.

Ezin ukatuzkoa da itzulpengintzak (euskal) literaturan duen garrantzia. Garrantzi hori erabakigarri bihurtzen da erabat administrazioan sortutako testuei —literaturari— bagagozkie. Kontua, ondorioz, ez da zergatik aztertu, zergatik ez den areago aztertzen baino. Azalpena, itxura denez, administrazio itzultzaileen gainean berba egiterakoan corpusari zein estatusari dagozkien osagaiak kon-

▮ Karlos del Olmo, Maite Imaz eta Bego Montorio

tuan hartu behar izatean letzake. Hurrengo txatalotan saskonkiago azalduko dugu hori guztia.

1936.eko gerrak euskal Administrazio jai berriari ekarri zion etenaren ondoren, 1980.eko Autonomia Estatutuak bidea ebaki zuen itzultzaileek atzera ere jardun dezaten eremu horretan. Apur-apurka, administrazioek itzultzaileak kontratatzeari ekin zioten. Eta inkestak erakutsiko duenez, inongo irizpide bateraturik gabe, askotan iduri baitu legeek behartuta kontratatu dituztela. Maiz, euskara normalizatzeko neurri bakarra hartu zuten: itzultzailea kontratatzea. Itzultzailea kontratatu bai, itzulpen politikarik ez, aldiz.

1980. urtean, Euskaltzaindiak eskaturik, Xabier Mendigurenek euskal itzulpengintzaren eta itzultzaileen egoera aztertu zuen, Itzultzaileen Eskola abiarazteko. Jakina, administrazio alorra hastapenetan zegoen. Aipatu eskola abian, hurrengo ikerketa eskola hartan irakasle ziharduen Josu Zabaletak bururatu zuen. Sei urteko tarte horretan administrazioan ia itzultzailerik ez izatetik, multzo ederra osatzera heldu zen. 1984. urtean Jose Ignazio Berasategik emandako argibideen arabera, Autonomia Erkidegoan berrogeita hemeretzi itzultzailek ziharduten eta hamazortzi lanpostu hutsik zeuden (Jose Ignazio Berasategi: 1984, 74).

Azkeneko saioa EIZIEko Administrazio Batzordeak eta Lurdes Auzmendik landutako galde sorta izan da. 1996tik 1997rako tartean Herri Arduralaritzako Euskal Erakundeko Itzulpen Zerbitzu Ofizialeko itzultzaileen erroldan agertzen ziren itzultzaile guztiei inkesta bidali zion elkarteak. 1996.eko udako ikastaroetan Lurdes Auzmendik lehenengo lanketa bat aurkeztu zuen, gero *Senez* aldizkarian (1997) argitaratu zelarik. Honako artikulua ikerketa hori gehitzera dator, harez gero erantzun gehiago jaso baikenituen.

Ondorioak banan-banan aztertuko dira hurrengo atalean, baina oro har esan daiteke batasun falta ikaragarria dagoela itzultzaile lanpostuen zeregin eta ezaugarrietan. Eta hori zergatikoa nahikoa da horrelako ikerketa bat egin eta segituan hainbat ekimen abiarazteko, homogeneotasuna lortzea helburu. Akuilu hori izan du EIZIEk. Baina, bestalde, euskaltzaleoi egoera horren berri emateko xedea ezin ahaztuzkoa zuen, euskara normaltzen eta estandari-

zaten langile talde honek berebiziko garrantzia duelako ekoizpenari gagozkiola, bederen. Eta zertan esanik ez dago, baten batek irten beharko du aspaldi honetan erasoak baino jasotzen ez duen talde honen alde!

Oraina

Galde sortaren edukia eta erantzunak

Hona hemen galde sortaren ondorioak banan-banan azterturik:

Postuaren nolakoak

Erakundea

Herri Arduralaritzaren Euskal Erakundeko (HAEE) Itzulpen Zerbitzu Ofizialak (IZO) zeukan itzultzaileen erregistroan ageri ziren itzultzaile guztiei bidali zitzaien inkesta. Erregistro horren arabera 162 ziren une horretan euskal administrazioako eta Justiziako itzultzaileak. Guztiei bidali genien inkesta eta 99 erantzun jaso genituen, hau da, bidalitakoen % 61. Honela banatzen ziren erantzunak erakunde motaren eta lurraldearen arabera.

<i>Erakunde mota</i>	<i>Araba</i>	<i>Bizkaia</i>	<i>Gipuzkoa</i>	<i>Nafarroa</i>	<i>Guztira</i>
Udala	2	21	31	1	55
Diputazioa	3	4	10		17
Gobernua	6			7	13
Parlamentua	3			3	6
Justizia	1	1	1		3
Unibertsitatea	1	2			3
Beste batzuk	2				2
Guztira	18	28	42	11	99

«Beste batzuk» izenpean jarri ditugunak Lan Harremanen Euskal Kontseilua eta Arartekoa dira.

Postuaren izena

Itzultzaile gehienek postuaren izena itzultzailea edo itzultzaile interpretaria zen. Baina, baziren lanpostuaren

izenean, eta eginkizunetan pentsatzekoa denez, bestelako zereginak hartzen zituztenak ere: dinamizatzaileak, euskara teknikariak, administrari edo administrari laguntzaileak; batez ere udal administrazioan. Justizian eta unibertsitatean zihardutenak itzultzaile interpretariak ziren, parlamentuetan bietatik zegoen, itzultzaile hutsak eta itzultzaile interpretariak. Gobernuetan itzultzaile eta itzultzaile interpretariez gain baziren euskara teknikari edo teknikari laguntzaileak ere, eta diputazioetan bazen administrari bat ere. Udaletan, berriz, denetatik zegoen. Gehienak itzultzaileak izan arren, dinamizatzaileak ere askotxo ziren.

<i>Lanpostuaren izena</i>	<i>Diputazioa</i>	<i>Gobernua</i>	<i>Parlamentua</i>	<i>Udala</i>	<i>Unibertsitatea</i>	<i>Justizia</i>	<i>Beste batzuk</i>	<i>Guztira</i>
Itzultzailea	10	5	4	23				42
Itzultzaile-interpretaria	4	3	2	2	3	3	1	18
(Itz.) Dinamiza./Arduraduna				15				15
Eusk. teknikaria/Tekn. laguntz.		4		4				8
(Itz.) Administrazioa /Adm. laguntz.	1			5				6
Beste batzuk	2	1		6			1	10
Guztira	17	13	6	55	3	3	2	99

Lan harremana erakundearekin

Ia guztiak ziren funtzionarioak, baina kontratudunak ere askotxo ziren batez ere udal administrazioan. Behin-behineko kontratua zutenen artean batek adierazi zuen ordezkapen bat egiten ari zela, eta beste batek lan pilaketagatiko kontratua zuela, 6 hilabetekoa.

<i>Lan harremana</i>	<i>Funtzionarioa</i>	<i>Behin betiko kontratua</i>	<i>Behin-behineko kontratua</i>	<i>Orduka</i>	<i>Guztira</i>
Udala	28	21	5	1	55
Diputazioa	14	2		1	17
Gobernua	12		1		13
Parlamentua	5		1		6
Justizia		2	1		3
Unibertsitatea		3			3
Beste batzuk	1		1		2
Guztira	60	28	9	2	99

Zenbat denbora lanean

Itzultzaile gehienek 10 urte baino gutxiago zeramatzaten lanean. Erantzunen artean 10 urtetik gora zeramatzan itzultzaileak ez zegoen Justizian eta Unibertsitatean, ez 15etik gorakorik diputazioetan eta gobernuetan ere.

<i>Zenbat denbora lanean</i>	<i>5 urte baino gutxiago</i>	<i>5-10 urte bitartean</i>	<i>10-15 urte bitartean</i>	<i>15 urte baino gehiago</i>	<i>Guztira</i>
Udala	12	23	13	7	55
Diputazioa	4	9	4	0	17
Gobernua	7	5	1	0	13
Parlamentua	3	2	0	1	6
Justizia	2	1	0	0	3
Unibertsitatea	1	2	0	0	3
Beste batzuk	2	0	0	0	2
Guztira	31	42	18	8	99

Prestakuntza, posturako eskaturiko ezagupenak

Postua eskuratzeko eskatutakoa

Gobernuetan lizentziatura eskatu zieten gehienei, diputazioetan erdi mailako unibertsitate ikasketak, Justizian guztiei batxilergoa eta udaletan erdi mailako unibertsitate ikasketak edo batxilergoa gehienei, nahiz eta udaletan denetatik zegoen, ezer ere eskatu ez zitzaientatik hasi, eta lizentziatura eskatu zitzaientaraino. Aipatzekoa da udal baten kasuan Martuteneko itzultzaile eskolako agiria kontuan hartu zutela. Martuteneko itzultzaile eskola 1980an sortu zen eta 1990 arte jardun zuen hiru urteko ikasketak ematen itzultzaileak prestatzeko. Baina ikasketa horiek ez dute oraingoz behintzat diplomaturako aitortpen ofizialik.

<i>Eskatutako ikasketak</i>	<i>Udala</i>	<i>Diputazioa</i>	<i>Gobernua</i>	<i>Parlamentua</i>	<i>Unibertsitatea</i>	<i>Justizia</i>	<i>Beste batzuk</i>	<i>Guztira</i>
Ezer ere ez	4	1						5
Eskola graduatua	5							5
Batxilergoa edo LH-2	24	2		2	1	3		32
Erdi mailako unib. ikasketak	15	10	1	1				27

Lizentziatura	2	4	9	3	2		2	22
Martuteneko eskolako agiria	1							1
EGA eta soziolinguistikari buruzko ezagutzak	1							1
HABEtik derri-gorrez pasatua			3					3
Ez du erantzun	3							3
Guztira	55	17	13	6	3	3	2	99

HABEtik derrigorrez pasatakoei dagokienez esan behar da 1994an euskaltegiak itxi eta bertako funtzionarioak administrazioan beste eginkizun batzuk egitera pasa direla, itzultzaile lanak, besteak beste. Beraz, lanean hasi zirenean ez ziren itzultzaile gisa sartu, irakasle gisa baizik.

Antzinatasunari begira, lanean noiz hasi ziren kon-tuan hartuz gero, ikus daiteke gauzak aldatuz joan direla, gero eta gehiago izan dela unibertsitate mailako titulua eskatzeko joera, eta inkesta egin zenean dagoeneko eskola graduatua edo ezertxo ere ez eskatzea ez zela gertatzen, nahiz eta batxilergoa besterik ez eskatzea nahiko arrunta zen.

<i>Eskatutako ikasketak</i>	<i>5 urte baino gutxiago</i>	<i>5-10 urte bitartean</i>	<i>10-15 urte bitartean</i>	<i>15-20 urte bitartean</i>	<i>Guztira</i>
Ezer ere ez		1	1	2	4
Eskola graduatua		1	3	1	5
Batxilergoa edo LH-2	7	15	8	2	32
Erdi mailako unib. ikasketak	9	12	4	2	27
Lizentziatura	10	10	2		22
Martuteneko eskolako agiria		1			1
EGA eta soziolinguistikari buruzko ezagutzak	1				1
HABEtik derri-gorrez pasatua	3				3
Ez du erantzun	1	2		1	4
Guztira	31	42	18	8	99

Lanean hamabost urte baino gehiago zeramatzatenei ez zieten eskatu lizentziaturarik sartzeko, gehienez ere er-

di mailako titulua eskatu zieten, edo batxilergoa, eskola graduatua edo ezer ere ez. 5-15 urte lanean zeramatzate-
 nen artean normalena batxilergoa eskatzea zen baina erdi
 mailako titulazioa eta lizentziatura eskatzen ere hasiak zi-
 ren, gero eta gehiago. Bost urte baino gutxiago zeramatzate-
 tenei lizentziatura eskatu zieten kasurik gehienetan, baina
 erdi mailako titulazioa eta batxilergoa behar izan zutenak
 ere ez ziren gutxi. Hala ere, azken urteetan eskola gradua-
 tua edo ezer eskatu gabe administrazioan lanean sartu ze-
 nik ez zegoen.

Sailkapena

Alde handiak nabari ziren postuaren sailkapen talde-
 ari edo maila hierarkikoari dagokionez. Oro har foru eta
 autonomi administrazioan A eta B taldeetan zeuden, bai-
 ta udal handietakoak ere, baina udal txikietan maila hie-
 rarkikoan dezente baxuago ageri ziren, gehienak C mai-
 lan, eta udal batzuetan are baxuago, eta horrek erlazio zu-
 zena du soldatarekin¹.

<i>Sailkapena</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>Bestelakoa</i>	<i>Guztira</i>
Udala	3	17	25	7	2	1	55
Diputazioa	4	10	2			1	17
Gobernua	9	3	1				13
Parlamentua	3	2				1	6
Justizia			2			1	3
Unibertsitatea	3						3
Beste batzuk	1					1	2
Guztira	23	32	30	7	2	5	99

Itzultzaile gehienak B eta C mailetan zeuden, A mai-
 lan baino gehiago, eta hori baino baxuago zeudenak ere
 baziren Justizian eta udaletan. Eskatu zitzaizkien ikasketei
 dagokienez A taldeko gehienei lizentziatura eskatu zieten,
 B taldekoei erdi mailako unibertsitate titulua eta C maila-
 koei batxilergoa edo LH-2.

<i>Eskatutako ikasketak</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>Bestelakoa</i>	<i>Guztira</i>
Ezer ere ez		1	2	1			4
Eskola graduatua				5			5

Batxilergoa edo LH-2	1	2	25		1	3	32
Erdi mailako unib. ikasketak	1	26					27
Lizentziatura	21					1	22
EGA eta soziolin- guistikari buruzko ezagutzak			1				1
Martuteneko eskolako agiria			1				1
HABEtik derri- gorrez pasatua		2	1				3
Ez du erantzun		1		1	1	1	4
Guztira	23	32	30	7	2	5	99

Urteko soldata gordina

Justiziako itzultzaileek eta hainbat udaletakoek zeuzkaten soldatarik txikienak. Diputazioetako, gobernuetako, parlamentuetako eta unibertsitateetako itzultzaile guztiek kobratzen zituzten urtean 3.000.000 pezetatik gora. Udaletan, aldiz, bostetik hiru ziren zifra hori gainditzen zutenak eta 3.500.000 gainditzen zituztenak bostetik bat baino ez. Justizian denak zeuden 2.500.000tik behera. Nabarmenezkoa da udalen artean ageri ziren aldeak eta Justiziako itzultzaileak zeinen gutxi kobratzen zuten, kon-tuan hartuta gainera Justiziako itzultzaile guztiak jarduten zutela interpretari lanetan.

<i>Urteko soldata gordina</i>	<i>Udala</i>	<i>Dipu- tazioa</i>	<i>Gober- nua</i>	<i>Parla- mentua</i>	<i>Justi- zia</i>	<i>Uniber- tsitatea</i>	<i>Beste batzuk</i>	<i>Guztira</i>
2.000.000 baino gutxiago	3				2			5
2.000.000tik 2.250.000ra					1			1
2.250.000tik 2.500.000ra	4							4
2.500.000tik 2.750.000ra	1							1
2.750.000tik 3.000.000ra	10							10
3.000.000tik 3.500.000ra	22		4					26
3.500.000tik gora	11	16	7	6		3	2	45
Ez du erantzun	4	1	2					7
Guztira	55	17	13	6	3	3	2	99

Trebakuntza osagarria

Itzultzaile gehienek ustez, lanpostua ahalik eta ondoen gauzatzeko beharrezkoa zen maila guztietako prestakuntza: itzulpena, interpretaritza, terminologia, estilistika, informatika, administrazioko gai orokorrak, legeria eta abar. Filologia edo beste letretako karreraren bateko gutxienez diplomatura beharrezkoa zela aitortzen zuten. Itzultzaile lanez gain euskararen normalkuntzarako teknikari lanetan zihardutenek soziolinguistika, glotodidaktika eta euskararen erabilera planak ezagutu beharra zegoela aipatu zuten. Atzerriko hizkuntzak jakitea ere komenigarritzat jo zuten batzuek. Bestalde, itzultzaile karrera oraindik ez dagoenez, itzulpengintza masterra egokia zela zioten hainbatek.

Garrantzitsua da, baita ere, Euskaltzaindiak emandako arauen eta administrazio hizkerako azken joeren eta terminoen berri izatea. Horrezaz gain, itzultzen diren testuak edozein gaitakoak izan daitezkeenez, denetik pixka bat jakin beharra dago (zuzenbidea, ekonomia, hirigintza, nekazaritza...). Eguneroko informazioko berriak ere jakin behar zirela aipatu zuten batzuek, batez ere interpretarietara. Informatikako ikastaroen beharra aipatzen zutenak ere baziren.

Itzultzaileek etengabe eguneratu beharra zeukatela adierazi zuten gehienek eta gutxienez urtean behin ikastaroren bat egitea komeni zela. Gainera, ikastaroak jakintza berriak hartzeko ezezik, gainerako itzultzaileekin harremanetan jartzeko ere oso egokiak zirela adierazi zuten udaletako itzultzaile batzuek. Batek azaldu zuen behar bada ordenadore bidez helduko zaigula eguneroko trebakuntza egiteko aukera.

Ikastaroetara joatea

Asko ziren ikastaroetara joaten direla ziotenak, batez ere HAEEko Itzulpen Zerbitzu Ofizialak (IZO), eta Udako Euskal Unibertsitateak (UEU) urtero antolatzen dituztenetara, eta baita UZEIk, Unibertsitateak, EIZIEk, Elhuyarrek eta Labayruk antolatutakoetara ere. Galdetzen ez zen

arren galdeketari erantzun zioten hainbat itzultzailek itzulpen lizentziatura edo ikasketen premia ere adierazten zuten.

<i>Ikastaroetara joaten zara?</i>	<i>Diputazioa</i>	<i>Gobernua</i>	<i>Parlamentua</i>	<i>Udala</i>	<i>Unibertsitatea</i>	<i>Justizia</i>	<i>Beste batzuk</i>	<i>Guztira</i>
Bai	15	10	6	46	3	3	2	85
Ez		2		1				3
Ez du erantzun	2	1		8				11
Guztira	17	13	6	55	3	3	2	99

Ikastaroetara joateko baimena

Ikastaro horietara joateko lantokian ia beti baimena ematen dietela erantzun zuen gehiengoak.

<i>Ikastaroetara joaten zara?</i>	<i>Bai</i>			<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>		<i>Guztira</i>
	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>E. d. e.</i>	<i>E. d. e.</i>	<i>Bai</i>	<i>E. d. e.</i>	
<i>Ikastaroetarako baimenik lantokian?</i>							
Diputazioa	15					2	17
Gobernua	9		1	2		1	13
Parlamentua	6						6
Udala	44	1	1	1	4	4	55
Unibertsitatea	3						3
Justizia	3						3
Beste batzuk	2						2
Guztira	82	1	2	3	4	7	99

Euskara ikasketak

Administrazioko itzultzaile askok Euskal Filologiako ikasketak eginak dituzte, Deustuko eta Euskal Herriko Unibertsitateko Graduondoko Itzulpengintza Masterra egindakoak ere dezente dira, eta aipatzekoa da Martuteneko eta HAEEko itzultzaile eskoletan ikasketak egindakoak ere ez direla gutxi. Zoritxarrez, ez Martuteneko Itzultzaile Eskolak, ez 1986tik 1991ra bitartean jardun zuen HAEEko Administrazio eta Lege Arloko Itzultzaile Eskolak (ALAIE) ez dute aitorten ofizialik, nahiz eta orain arte Euskal Herrian itzulpengintzarekin zerikusia duten ikasketa baka-rrak horiek izan diren, itzulpengintza masterrekin batera.

ADMINISTRAZIOKO ITZULTZAILEAK: LEHENA, ORAINA ETA GEROA
 • KARLOS DEL OLMO / MAITE IMAZ / BEGO MONTORIO •

<i>Euskara ikasketak</i>	<i>Diputazioa</i>	<i>Gobernua</i>	<i>Parlamentua</i>	<i>Udala</i>	<i>Unibertsitatea</i>	<i>Justizia</i>	<i>Beste batzuk</i>	<i>Guztira</i>
Euskal Filologia	7	4	1	14	2		2	30
Itzultzaile Eskola	5	1		8		3		17
Irakasle ikasketak			1	5				6
Beste batzuk	4	6	2	17	1			30
Ez du erantzun	1	2	2	11				16
Guztira	17	13	6	55	3	3	2	99

<i>Euskara ikasketak</i>	<i>Itzultz. interpr.</i>	<i>Itzultz.</i>	<i>Dinamiz./Ardurad.</i>	<i>Administr./Adm. lag.</i>	<i>Eusk. tekn./Tekn. lag.</i>	<i>Beste batzuk</i>	<i>Guztira</i>
Euskal Filologia	9	9	7	2		3	30
Itzultzaile Eskola	9	3	2		2	1	17
Irakasle ikasketak	6						6
Beste batzuk	10	4	5	2	5	4	30
Ez du erantzun	8	2	1	2	1	2	16
Guztira	42	18	15	6	8	10	99

Euskal Autonomia Erkidegoko administrazioan ziharduten gehienak ziren euskaldun zaharrak, ez ordea Nafarroan. Hala ere dezentek utzi zuten galdera hau erantzun gabe, bederatzitik batek.

<i>Euskaldun zaharra</i>	<i>Araba</i>	<i>Bizkaia</i>	<i>Gipuzkoa</i>	<i>Nafarroa</i>	<i>Guztira</i>
Bai	9	20	32	3	64
Ez	8	5	5	6	24
Ez du erantzun	1	3	5	2	11
Guztira	18	28	42	11	99

<i>Euskaldun zaharra</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>
Udala	41	7	7
Diputazioa	10	6	1
Gobernua	5	6	2
Parlamentua	4	2	
Justizia	2	1	
Unibertsitatea	1	2	
Beste batzuk	1		1
Guztira	64	24	11

Postuaren funtzioa, zereginak eta jarduerak

Postuaren funtziorik oinarritzkoena, zeregin eta jarduerak

Administrazioko eta Justiziako itzultzaile gehienek, lanpostuaren izenak berak dioen bezala, itzuli egiten dute, eta kasu askotan orri asko itzuli ere.

Euskal administrazioetan egiten diren hamar itzulpenetatik bederatzi edo gehiago gazteleratik euskarara eginak dira; alderantzizko egin beharra, ordea, oso gutxitan suertatzen da (bada osorik euskaraz funtzionatzen duen udalen bateko itzultzailea ia dena euskaratik itzuli behar izaten duena; zentzu berean Gipuzkoako Foru Aldundian eta askoz neurri txikiagoan Bizkaikoan udal horietatik iritsitako dokumentuak eta politikoren baten idatziak dira nagusiki erdaratu beharrekoak).

Itzultzaile lanpostuen kopurua nahikoa da dagoen lan bolumenerako?

Erdiek baino zertxobait gehiagok ezetz erantzun zioten. Bakarren batek itzultzaile gehiagoren beharraz gain terminologoak ere ondo etorriko lirakeela aipatu zuen. Hala ere, baiezkoa erantzun zutenetako batzuek, udaletako langileak denak, zehaztu zuten aparteko lan luzeren bat etortzen denean kanpora bidaltzen dela itzultzeko eta beste batzuek adierazi zuten benetan itzultzen dutenerako nahiko itzultzaile kopurua badagoela baina ez itzuli behar litzatekeen guztia itzultzeko.

<i>Itzultzaile kopurua nahikoa da?</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>
Udala	31	20	4
Diputazioa	3	13	1
Gobernua	4	8	1
Parlamentua		6	
Justizia	1	2	
Unibertsitatea		3	
Beste batzuk	2		
Guztira	41	52	6

<i>Itzultzaile kopurua nahikoa da?</i>	<i>Itzultz.</i>	<i>Itzultz. interpr.</i>	<i>Dinamiz./ Ardurad.</i>	<i>Administr./ Adm. lag.</i>	<i>Eusk. tekn./ Tekn. lag.</i>	<i>Beste batzuk</i>	<i>Guztira</i>
Bai	13	7	8	3	3	7	41
Ez	28	9	6	1	5	3	52
Ez du erantzun	1	2	1	2			6

Zenbat orri eguneko?

Inkestako datuen arabera diputazioak eta unibertsitatea ziren eguneko orrialde gehien itzultzen zutenak. Hala ere, hainbatek aitortu zuten galdera honi erantzutea zaila zela, oso aldakorra izaten delako, lan bolumenaren eta testu motaren arabera.

Lanpostua kontuan hartuta itzultzaileak eta itzultzaile lanak betetzen dituzten administrari laguntzaileak dira gehien itzultzen dutenak. Interpretariak, izenak berak dioen bezala interpretari lanak egin behar izaten dituzte, denbora gutxiago izaten dute idatzizko itzulpenak egiteko eta zeresanik ez euskara teknikariek eta dinamizatzaileek. Batzuek esan zuten, gainera, itzuli gero eta gutxiago egiten zutela, eta bestelako eginkizunetan ematen zutela denborarik gehiena.

<i>Erakunde mota</i>	<i>Egunean itzultitako orriak, batez beste</i>
Udala	7,5
Diputazioa	13
Gobernua	7,5
Parlamentua	7,5
Justizia	4
Unibertsitatea	13
Beste batzuk	3

<i>Erakunde mota</i>	<i>Egunean itzultitako orriak, batez beste</i>
Itzultzailea	10
Itzultz. interpretaria	8
(Itz.) Dinamizatzailea/ Arduraduna	5
Euskara teknikaria/ Teknikari laguntzailea	4,5
(Itz.) Administraria/ Admin. laguntzailea	10
Beste batzuk	9

Lan taldeetan esku hartzea

Atala bezain laburra da erantzunen sailkapena; itzultzaile gehienek ez zuten beraien lanbidearekin zerikusia duen inolako lan taldeetan parte hartzen. Foru Administrazioiko itzultzaileak eta zehazkiago Gipuzkoakoak ziren eginkizun horretan gehien sartuta zeudenak, itzultzaileen arteko mintegi bat osaturik baitaukate eta administrazio hiztegi bat lantzen ari baitira HAEErekin eta administrazioiko beste zenbait itzultzaileekin batera.

Parte hartzen duen eta non

Hirutik batek baino ez zuen lan talderen batean jarduten. Unibertsitateko eta Justiziako itzultzaileek ez zuten inolako lan taldeetan parte hartzen. Diputazioetakoek, berriz, ia gehienek ziharduten lan talderen batean edo batean baino gehiagotan.

<i>Lan taldeetan parte hartzea</i>	<i>Udala</i>	<i>Diputazioa</i>	<i>Gobernua</i>	<i>Parlamentua</i>	<i>Justizia</i>	<i>Unibertsitatea</i>	<i>Beste batzuk</i>	<i>Guztira</i>
Bai	14	14	3	2				33
Ez	35	3	10	4	3	3	2	60
Ez du erantzun	6							6
Guztira	55	17	13	6	3	3	2	99

Kontuan izan behar da itzultzaile batzuek lan talde batean baino gehiagotan hartzen dutela parte. Zein taldeetan parte hartzen duten aztertzerakoan horregatik ateratzen da baiezkoa erantzun duten 33ko kopurua baino handiagoa. Jende ugarien biltzen duen lan taldea hiztegi-gintza da.

<i>Lan taldeetan parte hartzea</i>	<i>Udala</i>	<i>Diputazioa</i>	<i>Gobernua</i>	<i>Parlamentua</i>	<i>Justizia</i>	<i>Unibertsitatea</i>	<i>Beste batzuk</i>	<i>Guztira</i>
EIZIE		1		2				3
Terminologia	3	10						13
Hiztegi-gintza	5	11	2					18
Beste batzuk	12	4	2					18
Guztira	20	26	4	2				52

Arau eta argibideak

Zein eratako lanak

Autonomia eta foru erakundeetako itzultzaileek arauak eta dekretuak, erabakiak, aginduak, ebazpenak eta inprimakiak itzultzen dituzte batez ere. Udal administraziokoek, berriz, aktak, agiriak eta inprimakiak, eta beraien lanean egiteko nagusia aktak itzultzea izaten dela azpimarratzen dute.

Aholkua eskatu beharrik

Eta testu horiek itzultzeko orduan zein eratako aholkuak eta nori eskatzen dizkioten atalari emandako erantzunek adierazten dutenez, hitzak, adierak eta estilo arazoak dira zalantza gehien sortzen dizkietenak; eta horiek argitzeko legelari, ekonomialari, zinegotzi, alkate, ahal dutenarengana jotzen dute. Bada gaztelerazko testua aldatzeko baimena eskatzen duela adierazten duenik ere.

Inork gainbegiratzen duen

Lan asko, maiz jatorrizko testuek arazoak eta itzulpena gainbegiratzeko lagunik gabe. Hori da lan baldintzetan daukaten errealitatea. Batez ere udaletako itzultzaile ia guztiak bakarka ari dira lanean, eta ez daukate egiten duten itzulpena gainbegiratzeko nori pasaturik. Foru eta autonomi administrazioan ia beti daude itzultzaile bat baino gehiago elkarrekin, eta horien artean itzulpenak beste norbaitek begiratzen dituen kasuan ia beti beraiek hala nahi dutelako eta barne antolaketari esker egiten dute. Itzultzaile batek baino gehiagok erantzun du ez daukala egiten duen lana gainbegiratuko duenik, baina eduki nahiko lukeela.

<i>Inork gainbegiratzen ditu itzulpenak?</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>
Udala	8	41	6
Diputazioa	2	15	
Gobernua	8	5	
Parlamentua	6		
Justizia		3	

Unibertsitatea		3	
Beste batzuk		2	
Guztira	24	69	6

<i>Inork gainbegirutzen ditu itzulpenak?</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>
Itzultzailea	13	27	2
Itzultz. interpretaria	7	10	1
(Itz.) Dinamizatzailea/ Arduraduna	1	13	1
Euskara teknikaria/ Teknikari laguntzailea	2	6	
(Itz.) Administraria/ Admin. laguntzailea		4	2
Beste batzuk	1	9	
Guztira	24	69	6

Gainbegiratzea: menpean lanposturik izatea

Gehienek ez dute menpeko lanposturik. Menpeko lanpostuak dituztela erantzun zutenen artean erakunde handietakoak ezezik (Gipuzkoako Foru Aldundia eta Jaur-larritza) hainbat udaletako langileak ere izan ziren: egun erdiko lana betetzen zuen itzultzailearen bat, euskararen normalkuntza lanetarako laguntzailea edo administrari laguntzailea.

Gipuzkoako Foru Aldundikoen erantzunetan ikusten zen koordinatzaile bat dagoela menpean itzultzaileak eta itzultzaile laguntzaileak dituena. Bestalde, itzultzaileen erantzukizunen artean sartzen da itzultzaile laguntzaileen lana eta itzultzeko kanpora bidaltzen direnak gainbegiratzea.

<i>Menpean lanposturik?</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>	<i>Guztira</i>
Udala	4	49	2	55
Diputazioa	7	10		17
Gobernua	1	10	2	13
Parlamentua		6		6
Justizia		3		3
Unibertsitatea		3		3
Beste batzuk		2		2
Guztira	12	83	4	99

Lanaren hartzaileak

Hasieran esan dugu administrazioko euskal itzultzaileak administrazioa euskalduntzeko bidea izan zirela eta direla gaur oraindik. Administrazioak euskaraz jaulkitzen dituen ia idazki guztiak itzulpenak dira, eta lehen ikusi dugu zer itzultzen den.

Zein eratako itzulpenak

Horren arabera argi ikusten da honako hau: administrazioak berak bere funtzionamendurako sortzen dituen testuak dira lehenik gehien itzultzen direnak (dekretuak eta arauak), inprimakiak eta herritarrei zuzendutako testuak daude jarraian, eta ondoren aktak, deialdiak, liburuak, iragarkiak eta abar.

Zer itzultzen den	Diputazioa		Gobernua		Parlamentua		Udala		Unibertsitatea		Justizia		Beste batzuk		Guztira	
	Bai	Ez	Bai	Ez	Bai	Ez	Bai	Ez	Bai	Ez	Bai	Ez	Bai	Ez	Bai	Ez
Dekretu eta arauak	15	2	11	2	5	1	51	4	3	0	1	2	1	1	87	12
Herritarrei zuzendutakoak	14	3	6	7	2	4	53	2	3	0	2	1	1	1	81	18
Inprimakiak	14	3	6	7	3	3	51	4	3	0	2	1	1	1	80	19
Aktak	14	3	5	8	2	4	42	13	2	1	1	2	1	1	67	32
Liburuak	12	5	3	10	0	6	9	46	3	0	0	3	1	1	28	71
Beste batzuk	14	3	6	7	6	0	28	27	1	2	1	2	1	1	57	42

Euskaratik gaztelaniara bai?

Lan hizkuntzak, bestalde, lurraldeko bi hizkuntza ofizialak dira. Lehenago esan den bezala gehiena gaztelaratik euskararako itzulpena izaten da, oso gutxi itzultzen da euskaratik gaztelarara, baina ia guztiei egokitzen zaie euskaratik gaztelaniara ere itzuli beharra. Bestelako hizkuntzak oso noizbehinka erabiltzen dira. Euskarara itzultzen da, beraz, eta gainera euskara batura.

Euskaratik gaztelaniarako itzulpenak	Bai	Ez
Itzultzailea	39	3
Itzultzaile interpretaria	17	1
(Itz.) Dinamizatzailea / Arduraduna	13	2
Eusk. teknikaria / Tekn. laguntzailea	8	

(Itz.) Administraria / Ad. laguntzailea	4	2
Beste batzuk	10	
Guztira	91	8

<i>Euskaratik gaztelaniarako itzulpenak</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>
Udala	49	6
Diputazioa	16	1
Gobernua	12	1
Parlamentua	6	
Justizia	3	
Unibertsitatea	3	
Beste batzuk	2	
Guztira	91	8

Ahozko itzulpenak

Euskal Herriko administrazioan eta Justizian interpretaritzaren erabilera, bestalde, nahiko zabaldua dago: Eusko Legebiltzarrean eta Nafarroako Parlamentuan, Eusko Jaurlaritzako hainbat sailetan, hiru lurraldeetako batzar nagusietan, udal handi nahiz txikiagoetan, batez ere Gipuzkoan, epaitegietan eta Euskal Herriko Unibertsitatean osoko bilkuretan eta batzordeen bileretan, eta epaitegien kasuan prozeduretan eta epaiketetan, euskarak badu nahiko presentzia hedatua. Udaletxe askototan eta Justizian esan osteko interpretaritza egiten da nagusiki; batzar nagusietan, unibertsitatean eta parlamentuetan, berriz, aldi berekoa.

Eta beste kasu askotan gertatzen den bezala, erakundea zenbat eta maila goragokoa, tresneria orduan eta hobe.

<i>Ahozko itzulpenak</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>
Udala	31	24	
Diputazioa	7	10	
Gobernua	4	8	1
Parlamentua	5	1	
Justizia	3		
Unibertsitatea	3		
Beste batzuk	1	1	
Guztira	54	44	1

<i>Ahozko itzulpenak</i>			<i>Guztira</i>
<i>Aldi berekoa</i>	<i>Esan ostekoa</i>	<i>Telefonozkoa</i>	
Bai	Bai	Bai	3
Bai	Bai	Ez	4
Bai	Ez	Bai	6
Bai	Ez	Ez	13
Ez	Bai	Bai	3
Ez	Bai	Ez	19
Ez	Ez	Bai	5

<i>Ahozko itzulpenak</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>
Itzultzailea	21	20	1
Itzultz. interpretaria	18		
(Itz.) Dinamizatzzailea/ Arduraduna	7	8	
Euskara teknikaria/ Teknikari laguntzailea	2	6	
(Itz.) Administrataria/ Admin. laguntzailea	1	5	
Beste batzuk	5	5	
Guztira	54	44	1

Beste lan hizkuntzarik

Bestelako hizkuntzak, frantsesa edo ingelesa oso noizbehinka erabiltzen dituzte itzultzaile bakar batzuek.

<i>Bestelako hizkuntzak</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>
Udala	3	49	3
Diputazioa		16	1
Gobernua		11	2
Parlamentua		6	
Justizia		3	
Unibertsitatea	1	2	
Beste batzuk		2	
Guztira	4	89	6

<i>Bestelako hizkuntzak</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>
Itzultzailea	2	38	2
Itzultz. interpretaria	1	17	
(Itz.) Dinamizatzzailea/ Arduraduna	1	14	
Euskara teknikaria/ Teknikari laguntzailea		7	1
(Itz.) Administrataria/ Admin. laguntzailea		4	2
Beste batzuk		9	1
Guztira	4	89	6

Euskalkien erabilera

Euskalkien erabilera murrizta da idatzizkoetan. Bizkaiera da euskalkien artean gehien erabiltzen dena nekazariei zuzendutako testuetan, bandoetan, euskaldun zaharrena zuzentzean, eta abar. Gipuzkera interpretaritzara saioetan erabiltzen da. Goi nafarrera herri jakin batzuetarako testuak direnean, herritarrei zuzendutakoak, barne erabilerarako... Batzuek diote batua erabili arren saiitzen direla tokian tokikora, bertan erabiltzen dena hurbiltzen.

<i>Euskalkien erabilera</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>
Udala	22	32	1
Diputazioa	4	13	
Gobernua	2	11	
Parlamentua		6	
Justizia	2	1	
Unibertsitatea	1	2	
Beste batzuk		2	
Guztira	31	67	1

<i>Euskalkien erabilera</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>
Araba	2	16	
Bizkaia	20	8	
Gipuzkoa	8	33	1
Nafarroa	1	10	
Guztira	31	67	1

Isilpeko informazioa

Erdiek baino gehiagok ezetz erantzun zioten galdera honi, eskuartearen isilpeko informaziorik ez zutela izaten, baina baietz erantzun ziotenen artean erakunde mota guztietako itzultzaileak sartzen ziren.

<i>Isilpeko informazioa</i>	<i>Guztira</i>
Bai	40
Ez	52
Ez du erantzun	7

Udal administrazioan isilpean gorde beharreko materiala ia beti lanpostuetarako azterketak izaten dira. Foru

administrazioan, aldiz, zergadunen datuak, goi karguen arteko komunikazioak eta foru arau eta dekretuak izan ohi dira era horretako materialak, azken horiek gobernue-tako itzultzaileei ere tokatzen zaizkielarik. Justiziako itzul-tzaileen kasuan, sekretupean jartzen diren sumarioak, epaiaik eta erabakiak dira isilpean gorde beharrekoak.

<i>Isilpeko informazioa</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>	<i>Guztira</i>
Udala	15	34	6	55
Diputazioa	13	4		17
Gobernua	4	8	1	13
Parlamentua	2	4		6
Unibertsitatea	3			3
Justizia	2	1		3
Beste batzuk	1	1		2
Guztira	40	52	7	99

Instalazioak, makinak eta ondarea

Zein motatakoa izendatzen zaion lanpostua betetzen duenari

Justiziako itzultzaileak salbu (inkesta egin zenean idazmakinekin jarraitzen zuten lanean), beste guztiek zeuzkaten ordenadoreak (gehienak PCak) eta oinarrizko altzariak (mahaia, aulkia eta fitxategi armairua). Bakarka zeuden itzultzaileen kasuan ia denek administrazioko beste langile batzuekin partekatzen zituzten bulegoa eta beste zenbait zerbitzu: fotokopiagailua, inprimagailua, eta abar. Modema, posta elektronikoa eta Interneti lotuta egotea apur batzuen pribilegioa zen.

Aldi bereko interpretarien kasuan, zein eratako instalazioa

Gehienek zituzten kabinak baina horien egoera ez zen beti behar lukeen bezain ona izaten, batzuek kaskar samarra dela eta tresneriak askotan huts egiten duela aitortu ziguten eta.

Nafarroako Parlamentuan batzuetan transkriptoreekin batera erabili behar izaten dute kabina.

Lanerako erabiltzen den materiala

Lanerako erabiltzen dituzten bitartekoak antzekoak dira ia kasu guztietan: hiztegi, gramatika eta estilo liburu ondo hornituta daude eta itzultzaile gehienek erabiltzen dituzte. Entziklopediak eta glosategiak ez dira hain erabiliak, Gipuzkoako itzultzaileak (berdin herri nahiz foru administrazioak) Euskalterm izeneko datu base terminologikoarekin lotuta daude. Eta horrezaz gain, beste datu adierazgarri batzuk: Nafarroako Parlamentuko eta Gobernuko itzultzaileek badute Nafarroako Aldizkari Ofizialen datu base bat (STAIRS), Gipuzkoako Foru Aldundiko itzultzaileek itzulpen argitalpenak eta Bizkaikoek lege administrazioko testuak erabili ohi dituzte.

<i>Lanerako materiala</i>	<i>Diputazioa</i>	<i>Gobernua</i>	<i>Parlamentua</i>	<i>Udala</i>	<i>Unibertsitatea</i>	<i>Justizia</i>	<i>Beste batzuk</i>	<i>Guztira</i>
Hiztegiak	16 % 94	13 % 100	6 % 100	55 % 100	3 % 100	3 % 100	2 % 100	98 % 99
Estilo liburuak	14 % 82	10 % 77	6 % 100	41 % 75	0 % 0	2 % 50	2 % 100	75 % 76
Gramatikak	15 % 88	9 % 69	5 % 83	50 % 91	2 % 66	3 % 100	2 % 100	86 % 87
Entziklopediak	14 % 82	12 % 92	5 % 83	33 % 60	3 % 100	2 % 66	0 % 0	69 % 70
Euskalterm	9 % 53	5 % 38	0 % 0	32 % 58	0 % 0	0 % 0	1 % 50	47 % 47
Glosategiak	14 % 82	5 % 38	3 % 50	12 % 22	1 % 33	3 % 100	1 % 50	39 % 39
Bestelako baliabideak	11 % 65	2 % 15	5 % 83	5 % 90	1 % 33	0 % 0	0 % 0	24 % 24

Lan baldintza bereziak

Lan baldintza bereziak jasan behar dituztenak interpretariak dira nagusiki. Kabinetan tenperatura gorabehera handiegia, zaratak gaizki isolatuta daudelako edo transkriptoreekin batera aldi berean erabili behar direlako, horiek dira arazo nagusiak.

Bestelako lan baldintzak

Bestelako lan baldintzei dagokienez gehienek bateraezintasunik ez daukatela aitortzen dute.

Bateraezintasunak eskatu diren

<i>Bateraezintasunak</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>	<i>Guztira</i>
Udala	3	49	3	55
Diputazioa	2	13	2	17
Gobernua	8	4	1	13
Parlamentua	5		1	6
Justizia	2		1	3
Unibertsitatea	2	1		3
Beste batzuk	1	1		2
Guztira	23	68	8	99

Erakundetik kanporako itzulpenak

Erakundetik kanporako itzulpenak egiten dituztenak ere badira, batez ere literatura itzultzen dutenak.

<i>Kanporako itzulpenak</i>	<i>Bai</i>	<i>Ez</i>	<i>Ez du erantzun</i>	<i>Guztira</i>
Udala	21	31	3	55
Diputazioa	3	11	3	17
Gobernua	7	4	2	13
Parlamentua	1	4	1	6
Justizia		3		3
Unibertsitatea	2	1		3
Beste batzuk		2		2
Guztira	34	56	9	99

Bestelako iruzkinak

Bestelako iruzkinak egiteko aukera eman zitzaizkien itzultzaileei. Ez ziren asko izan erantzun zutenak, laurdena baino ez, eta honako hauek adierazi zituzten:

- Beste itzultzaileekin ia batere koordinaziorik ez. Kontratu laburrak izateak hori areagotu egiten du. Zaila da eguneroko lana baizik egitea. Euskaraz idazten duten teknikariek ere oso harreman gutxi.

- Zuzentzaile lanari ere garrantzia ematea, erakundean euskaldunen kopurua handia denez euskaraz egiten dutena zuzenduz (idatziak, txostenak, ofizioak). Gauza bera kanpoan egiten diren itzulpenen kasuan ere.

- Euskaratik gaztelaniara egiten diren itzulpenen kopurua ugartu egin da eta horrek arazoak sortzen ditu euskaraz terminologia finkatu gabe dagoelako.

- Lanaren bolumena ugaritu ahala kanpora bidaltzen da.

- Lana boladaka izatea. Legegintzaldi batetik bestera ere alda daiteke, lehentasunen arabera.

Erantzun zutenen artean, asko udal administrazioakoak ziren eta hainbat kezka azaltzen zituzten:

- Bestelako eginkizunak, askotarikoak; denetara iritsi ezina; laguntzaile izena batzuetan nahiz eta beste langile-rik ez egon. Batzuek noizean behin baino ez dituzte egiten itzulpen lanak, hasi zirenean baino gutxiago. Beste batzuk herriko kanpoko erakundeentzat aritzen dira, barrurako baino gehiago.

- Isolamendua.

- Ez dituzte kontuan hartzen.

Itzultzailearen estatusa, euskararen normalizazioa, Administrazioa

Euskara normalizatzen ibilitako tarte labur honetan, honez gero, bi iritzi (oker?) gailenduz doaz euskal gizarteko hainbat taldetan: a) hobe (edozein) jatorrizko testu (ezein) itzulpen baino, b) administrazioetako itzultzaileek sortutako —erditutako— testuak jasaten gaitzak, gordinak dira, alferrekotzat jotzen ez direnean —euskaltzain eza-gun batzuek tartean—.

Lehenengoari dagokionez, gainontzeko hizkuntza guztietan gertatutakoaren aurka omen gabilta iritzietan ere, hizkuntza gutxi garatu guztiek itzulpena izan ohi baitute aurreratzeko eta sendotzeko bidetzat. Gurean ez, antza denez. Horrela, maiz jende askoren aburuz, sormenezko lanik badaezpadakoena itzulpenik txukunena baino askoz ere hobea izango da. Eta ez dirudi hala denik. Gainera, zenbat testu «jatorren» azpian ez ote datza gogo itzulpen moduko bat? Bestela esanda, ez ote dugu inoiz edo behin erdal soina euskal soineko ustez jatorrez atontzen?

Nori berea da zuzenbidea eta antzera esan behar genuke honetan ere: sormen lanak, sormen lanekin alderatu eta itzulpenak itzulpenekin, dena anabasa hutsa izan

ez dadin. Horrela jokatura baino ez ginateke kalitateaz hitz egiteko moduan. Ez da arazo makala inondik inora, euskaldun «landu» askok Literatura Unibertsala edo Pentamenduarien Klasikoak irakurtzeari —eta erosteari— uko egiten die: itzulpenak! Edo aldizkari zein idazki ofizialetako euskara irakurtzeari utzi, itzulpena, izatez, txarra eta baztergarria delako. Balekite askotan zelako ahaleginak egin dituen itzultzaile anonimoak testua ulergarri eta irensgarri bihurtzen! Hala ere, euskal idazle asko itzultzaile ere dira eta itzultzaile ugari idazle ere. Tarteka baino ez dira baliozko izango euren lanak, alegia, sortzerakoan, onak, itzultzean, txarrak? Itzulpen onari ez omen zaio itzulpen usainik hartu behar. Eta itzulpenez elikatzen den idazlan jatorrari, zer dario? Badirudi ezen itzulpen batzuen arazoa ez dela itzulpena izatea, irakurlea horrelako gauzak irakurtzen oso ohituta ez egotea baizik. Jakina, errazagoa da horrelako gauzak idaztea: «Azken operazioak gradu askotan igo du gatatzaren tenperatura» (egunkari batean argitaratuko euskal testu sormenezkoa). Lourdes Oñederrak dioenez (1998, 1):

Zergatik egiten zaio «arraro» ETBkoa etxeoandrearari eta kulebroi venezolarrak garden-garden (diferente, baina inolako haserrerik gabe) hartzen ditu? Hor ikusten da nola dakien gaztelaren bidez iragazten, filtratzen eta euskaraz ez: patroi ugariagoa «irakatsi» zaiolako gaztelaniaz, bide askotatik sartu zaizkiolako espainol diferenteak.

Bigarrenari dagokionez, administrazio itzulpenen auzia are nahasiagoa da. Aurreko txataltxoan esandakoak bete-betean balioko luke honetarako ere. Baina horrezaz gain, ez lirateke ahanzturaren txoko gorde eta haustuan atzenduta utzi beharko administrazioetan diharduten itzultzaileen baldintzak —inkestaren emaitzek ezin hobeto emango digute horren berri— eta administrazio hizkeraren zenbait ezaugarri.

Itzultzaileak behar baino gehiagotan legeek hala eskatzen dutelako baino ez dira egoten administrazioan. Hau da, hutsaren hurrengo edo dira. Hutsaren hurrengo administrazioa planifikatzerakoan. Hutsaren hurrengo administrazioaren hizkuntz erabilera, idazki ereduak eta aba-

rrak erabakitzen direnean. Eta, *last but not least*, ahuntza-
ren gauerdiko eztula Euskaltzaindiak erabaki batzuk har-
tzen dituenean —azkenotan administrazio teknolektoan
zelan edo halan korritzen zuten hitz elkarte batzuk ma-
rratxoz bereizita eskaini ditu, atzeraka nabarmena eragin
ez ezik, hainbat inprimaki eta errotulu aldatzera ere be-
hartu duelarik—. Beraz, estatusari dagokionez, adminis-
trazioko itzultzailea, ia ezer ez da. Ezer ez da nahiz eta
ekoizpenari begira, seguraski euskaraz gehien sortzen
duen hiztun aldra den. Eta kontua ez da kantitateaz eta
kalitateaz eletan hastea, beste nonbait hizpide erabili bai-
tugu autu hori.

Egia da, zertan ukatu?, administrazio hizkera berezia
dela. Bai. Halaz ere, azken hamarkadan erregistro hori
erraztearen alde —hizkuntza gehienetan— egindako la-
nek ez dute behar besteko itzalik edo aitorpenik lortu gi-
zartean. Ez, behintzat, euskaldungoan. Ez, besterik ezean,
euskaldun landu batzuen artean, iritzi artikulu batzuk ira-
kurrita egiazta daitekeenez. Baina, guztiagaz ere, bagabil-
tza ibili, izan ere.

Atzo arratsaldeko labetik harako ogiaren antzera, as-
paldi honetan «euskararen munduan» lelo bat dabil: eus-
kara bitarteko, itzulpenetik sorkuntzarako bidegintzan
urratsak egiten hasi behar dugu. Konforme jardunbidea
hizpidera ekarriz gero, guztiz aurka itzultzaileen balegoko
gaiztakeriaren gainean berba eginez gero, zeren itzultzaile
on batek itzulpen onak sortuz gero, irakurleak ahaztuko
luke itzulpenaren aurrean dagoena.

Beste horrenbeste esateko moduan ote daude jatorta-
sunaren aldarrikari sutsuek? Hau da, oztopo handirik ga-
be irakur ote daitezke jatortasun labeldun idazki batzuk?
Zenbat dago itzulpenetik sorkuntzazkoak «ei» diren hain-
bat lanetan, bestela esanda, zenbateraino sormen hutsez-
koak diren lanak ere ez daude «itzulpenaren» gaitzak jo-
ta? Hala ere, mozoloak ez du inoiz mozolo izatetik irten-
go, antza.

Itzulpenen gaineko gaitziritziak idazgai, ez dira ahaz-
tu behar idazle ezagun askok eta askok euskal itzulpen ba-
tzuek erdietsitako maila goretsi dutela, nahiz eta gero

edonor ausartzen den itzultzailea pikotan jartzen edo piko(u)tara bidaltzen. Ez da harritzekoa nolabait itzultzaile ere diren idazle ezagun batzuek itzulpengintzari zor zaion lekua aitortzea. Harrigarriagoa euskaltzale batzuek itzulpenari dioten ezinikusia, itzultitako literatura, besteak beste, ikasgelan debekaturik dute eta.

Baina administrazioetako arduradun batzuk ere hobendun dira. Itzultzailea edergailu izan ohi dute, alferreko lanetan ez diharduenean. Zenbat itzulpen agor ez du egin behar administrazio itzultzaileak lege xedapenek agindutakoa betetzearren? Zein baliabide eta tresna eskuratzten diote itzultzaileari? Euskaraz orain arte inor gutxik landu duen itzulgairen bat anitzetan «atzo arratsalderako» itzuli beharrean jartzen dute itzultzailea: «Tira, oraindik amaitu gabe? Ez haiz kapaza pare bat orri taiuz eta arin itzultzeko?». Batzuk hainbeste kezkatzen dituen itzulpenaren eta sorkuntzaren arteko dialektika horretan, inor gogoratzen al da euskal «sortzaileekin» dokumentuak sortzeko garaian? Tamalez, euskal administrazioetan dokumentuak sortu eta normaldu behar dituzten atalak eta egiturak garatzean, itzultzailea ez da gogoan izaten. Eta sorguneetan euskal «erredaktore» aditurik izan ezean, nekez jardungo dugun itzulpenei itzuri egiten.

Ez da ahaztu behar, bestalde, bi hizkuntza ofizial dituen erkidego honetan itzulpen ikasketa ofizialik ez dagoela, masterrak salbu. Lanbideak berak irakaskuntza sistema ofizialean berariazko tokirik ez badu, nekez bateratuko dira administrazio itzultzaileen ezaugarriak. Inork ez du zalantzan jartzen arkitekto lanpostu batean arkitektura ikasitako baten bat behar denik. Itzultzaile lanpostuetan, egun, edonork jardun dezake, itxura batean inongo presaketara berezirik ez da behar eta. Administrazioaren ardura legez duen IVAP erakunde ofizialak oraindino ez du gauza handirik ere gai honi dagokionez eta ez dirudi hizkuntza politikaren arduradunek behar beste erreparatu diotenik egoerari. Aldeko gertaera bat azpimarratu nahi dugu: Justiziako itzultzaile-interpretarien egoera nabarmen hobetu duela Eusko Jaurlaritzak berriki, seguraski gaiak komunikabideetan sorturiko iskanbilaren ondorioz.

Geroa

Geroaz, zer? Beste nonbait adierazi legez, inkesta egin eta aurkeztearen helburua administrazioetako itzultzaileon egoera bateraraziz joatea da. Horrek bi jardunbideren beharra du: bata, egun lanean dihardutenen baldintzak elkarrengana bateratuko dituen; bestea, aurretzean sortuko diren lanpostu guztiak arautu eta berdinduko dituen. Ahalmendun erakunde ofizialek nahi izanez gero, ez da gaitza izango. Zelangurako oztopoa izan liteke hainbat administrazio izatea. Baina borondate (politiko)ak oztopo gehienak gaindi ditzake. Bestalde, ez ote zaigu heldu Euskal Autonomia Erkidegoan, gutxien-gutxienik, euskal Administrazio bakarra eraikitzen hasteko unea? Askoz ere gehiago erraztuko luke horrek hizkuntza eta itzulpen politika egokiak, hizkuntz kontuetan nor eta zer direnekin elkarlanean (unibertsitateak, Euskaltzaindia, gizarte erakundeak...) jardunik. Gainera, baliabideetan eta dirutan ere askotxo aurreztuko luke Administrazioak. Hizkuntza planifikatzea itzultzaileak ahaztuta? Non eta... Euskal Herrian! Ez ditugu ahaztu Nafarroako eta kontinenteko probintzietako administrazioak. Baina zeinek bere neurriak eskatzen ditu eta.

Dagoenean, bon-bon, ez dagoenean egon. Batzuetan, badirudi ezen alderantziz gertatzen dela. Politikari eta arduradun batzuk kexu agertzen dira maiz euskal administrazioak halako edo bestelako aginpidea eskuratu ez duelako. Badira urte batzuk Eusko Jaurlaritzak zinpeko itzultzailea edo interpretaria izateko azterketak deitzeko eskuduntza duela. Generalitateak urtero deitzen ditu. Euskal Herrian behin ere ez. Zer dela eta? Katalunian beharrezkoak omen eta Euskal Herrian ez? Ez da ingelesetik euskara edo alderantziz itzuli behar? Eta beste hizkuntzetara ere ez? Epaitegietan zeinahi hizkuntzatatik interpretatzeko zinpeko itzultzaileak eskatzen dituzte. Euskaraz jarduteko edonork balio ei die epaileei eta arduradunei.

EIZIEK eragile izan nahi du egoera horietan guztietan erabakimena duten erakunde guztietan eta horra hor zergatik ekin dion artikulu honen bitartez ekinaldi bati. Hori

dela bitarte, hedabideetan horrelako gaiari behar besteko oihartzuna eman diezaiotela eskatuko du. Baita erakunde-etako ordezkariekin bilduko ere, hitzarmenak izenpetu edo araudiak plazara ditzaten.

Orain dela hilabete batzuk, EIZIEko kide batek jarritako auzia dela eta, juez batek oso epai garrantzitsua eman du, berariaz aipatzen baitu B mailako profesional guztiek —hau da, unibertsitate bitarteko ikasketa agiria dutenak— halako maila jakin bat izan behar dutela udale-tako eta foru aldundietako administrazio sailkapenean. Eta B mailako itzultzaile gehienei administrazioek ez diete ezta urrundik ere horrelakorik izendatu (ikus bitez tau-lak). Ondorioz, hainbat itzultzaile hasi da maila epai ho-rren arabera egokitzeko eskabideak eta auzi eskeak aurkez-ten, EIZIEren aholkularitza juridikoa erabilia.

Hizkuntza normalizatzeko ekimen publikoen alorre-an itzulpenak gutxien-gutxienik bermatu beharko du he-rritarrak behar besteko euskarri idatzizko dituela bi hiz-kuntza ofizialak edozelako egoeratan erabiltzeko. Eta hori ez da ahuntzaren gauerdiko eztula, batik bat itzultzaile as-koren egungo egoera gogoan.

Beraz, orain korapilatsu hau etorkizun askeago izate-ko lehenengo urratsak emanda daude. Geroak esango du. Ez genuke amaitu gura itzultzaileen gainean arinkeriaz botatako iritzi batzuk gogoan, Mitxelenaren berbak lerro-otara ekarri barik: *Besteen mintzoan beti hutsak bilatzen da - biltzan euskaltzaleak kaltegarri dira.* ♣

1. Administrazioiko langileak 5 mailatan sailkatzen dira, sartzean eskatutako titulazio mailaren arabera: A, B, C, D eta E. Oinarritzko soldata talde horietako bakoitzaren arabera ezartzen da. A taldeko oinarritzko soldata E taldekoa baino hiru bider handiagoa izango da, gehienez ere. Hona titulazioaren araberrako banaketa:

A taldea: doktore, lizentziatu, ingeniari, arkitekto edo baliokidea den titulua.

B taldea: ingeniari tekniko, unibertsitateko diplomatu, arkitekto tekniko, hirugarren mailako lanbide heziketa edo baliokidea den titulua.

C taldea: batxilergo, bigarren mailako lanbide heziketa edo baliokidea den titulua.

D taldea: eskola graduatua, lehen mailako lanbide heziketa edo baliokidea den titulua.

E taldea: eskolatasun ziurtagiria.

Horrezaz gain, talde bakoitzaren barruan maila bitarte bana dago eta horren arabera ezartzen da lan izendapeneko soldata osagarria. Maila horiek 5etik 30era bitartekoak izaten dira foru eta toki administrazioan eta 11tik 28ra bitartekoak Euskal Autonomia Erkidegoko administrazioan. Talde bateko maila bitarteak beste talde bateko maila bitarteekin nahasi daitezke eta, ondorioz, gerta daiteke adibidez B mailako bat A mailako baten gainetik jartzea soldatari dagokionez.

Hona foru eta toki administrazioiko maila bitarteak: A (13 eta 30); B (11 eta 24); C (9 eta 15); D (7 eta 11); E (5 eta 8). Euskal Autonomia Erkidegoko administrazioiko maila bitarteak, berriz, hauek dira: A (21 eta 28); B (18 eta 26); C (16 eta 22); D (14 eta 19); E (11 eta 16).

Bibliografia

Jose Ignazio Berasategi, «Administrazioiko itzulpengintza». *Senez*, 1, 1984.

Lurdes Auzmendi Ayerbe, «Administrazio eta Justiziako euskal itzultzaileak: egoera eta estatus profesionala». *Senez*, 19, 1997.

Lourdes Oñederra, «Ahoskera eta arauak, arauak eta ahoskera». *Bat*, 27, 1998.

Andres Urrutia, «Euskarazko hizkera juridikoaren ezbaian». *Berba*, 27, 1998.

Kable bidezko Telebista eta euskara

*

I. ZABALET A / C. PEÑAFIEL /
N. XAMARDO / T. AGIRREAZALDEGI

*

Helburuak

Kable bidezko Telebista aurki izango da errealitate Hego Euskal Herrian (Nafarroa eta Euskal Autonomi Elkargoa)¹. Litekeena da, hurrengo bizpahiru urteetan euskal kable-sarea telebista- eta telekomunikazio-zerbitzuak eskaintzeko moduan egotea. Garrantzi handiko gertakari hau dela-eta, euskal hizkuntz komunitateak ondorengo egitekoak dituela uste dugu:

- Kable eta telekomunikazioaren sektorea arduraz aztertu, Euskal Herrian, Espainian eta nazioartean².
- Kablearen bidez kanalen eta euskarazko programen eskaintza gehitu eta hobetzea lortzeko estrategia egokiak prestatu.

Artikulu honek, bigarren helburuaren inguruan, ideia- eta estrategia-multzo bat eskaini nahi du³, kable bidezko telebistak duen euskarazko eskaintza gehitu eta hobetzeko alegia. Horretarako, aditu euskaldunak, espainiarak, katalanak eta estatubatuarak elkarriketatu ditugu, beren ideiak eta esperientziak erakuts ditzaten. Bide batez, Estatu Batuetan dagoen sarbide publikoko telebista aztertu dugu —eta Kanadakoa, partzialki—, telebista-modu ho-

1 Iñaki Zabaleta, Carmen Peñafiel, Nicolás Xamardo eta Teresa Agirreazaldegi EHUko Kazetaritza Saileko ikerketa-

ri garrantzi handikoa izan baitaiteke komunitate euskaldunarentzat.

1998an egindako lehiaketen ondoren, EAEn, *Euskaltel* telekomunikazio-kudeatzaile orokorra⁴ izan da kable-kudeatzaile izateko lizentzia lortu duena; Nafarroan, *Retena* (Nafarroako telekomunikazio-sarea) izan da lehiaketa irabazi duena. Edozein modutan, ezin ahantz dezakegu *Telefónica Media*-k —Telefónica Espagnolaren saila, besteren artean kablea kudeatzen duena— erabil dezakeela gobernu espainiarrak lehen kudeatzailea izateko legez eman dion baimena eta, horretarako Nafarroan zein Euskal Autonomi Elkargoan sor litzakeen elkarteen bidez, baduela kable bidezko zerbitzuak eskaintzerik. Hori gertatuz gero, euskal herrialde bakoitzean bina kable-kudeatzaile egongo lirateke: alde batetik, Telefónicak sortutako elkarreak eta, bestetik, Retena eta Euskaltel.

Nabarmen geratzen dena da, euskal hizkuntz komunitateak, edozein delarik kable bidezko kudeatzaileen azken errealitatea, protagonista eta agente izan beharra daukala prozesu honetan. Euskararen Gizarte Erakundearen Elkarrekin, euskal hizkuntz komunitatearen gizarte-ahotsa direnez, Kontseiluaren inguruan koordinaturik, telekomunikazio-saileko estrategia propioa diseinatu beharra daukate. Artikulu honek lagungarri izan nahi du eginbide horretan.

«Tokikotasuna» zer den

Paradoxiko eman lezake, *herricka globala* deitutako konstrukto sinboliko-imaginarioaren konfiguratzaile eta hedatzaile nagusiak berak izatea —hau da, komunikazio-teknologia berrien sustatzaileak— «tokikotasuna» deitzen dutenak, eurentzat daukan interes handiaz mintzatzen direnak. Azter dezagun tokiaren erreferente hau.

Gure iritiz, badaude, egon, maila batzuk, baita erabiltzeko zein abusatzeko arrazoi batzuk, funtsean espaziala den kontzeptu honen inguruan. Kablearen eta, oro har, telekomunikazioaren agente askoren arabera, *tokikotasuna* delakoa kontzeptu ustez aseptiko gisa azaltzen da, lekua-

ren sinonimo, espazio lekutuaren diferente indiferentzia-
tuaren sinonimo, bestelako konnotaziorik gabeko espazio
geografikoari dagokionaren sinonimo.

«Tokikotasuna» definitzeko, bi elementu bereizi be-
har dira:

- Definitzen duenaren ikuspuntua.
- «Tokikotasuna» definitzeko irizpidea.

Lehen kasuan, mintzakidea izaera estataleko kable-ku-
deatzaile aniztuna bada (Telefónica, Cable Europa, Ende-
sa), hark «tokikotasun» hitzaz ulertzen duena, bere alor
propioaren zabalerarekin bat etor daiteke eta, horrela,
Euskadi osoa, bi milioitik gora bizilagun izan arren, «toki-
koa» izan daiteke. Alabaina, Cadiz hiriko kable-kudeatzai-
learentzat, adibidez, udalerria bera da tokikoa.

Aldi berean, tarteko posizioa hartuta, Euskadiko Eus-
kaltelentzat, «tokikoa» ondo asko izan daiteke herrialde
bakoitza (Bizkaia, Araba, Gipuzkoa).

Bigarren kasuari bagagozkio, tokikoa definitzeko iriz-
pidea sistemaren atalek elkarrekin duten erlazioari dago-
kio. Adibidez, goranzko sailkapen espaziala, lineala, eta
sintomatikoki «errutinarioa» ondorengo hau izan daiteke:
udalerrri/hiri, eskualde, herrialde, erregio edo autonomi el-
kartea, eta nazio-estatua. Aldez aurreko sailkapen honek
menpekotasun-irizpidean du oinarri, zeinaren arabera,
atal bakoitza goiko beste baten barnean hartuta dagoen
eta haren menpekota den, nazio-estatua deitutako elemen-
tu konformatzaileraino iritsi arte.

Baina bestelako sailkapen-logikari jarraituz gero, non
irizpidea korrespondentzia/simetria/baliokidetza den, atal
bakoitzak kidezko balioa du, eta elkarren arteko erlazioa
ez da menpekotasunezkoa. Honen arabera, tokikoa ez da,
halaberharrez, espaziala, komunitarioa baizik, harreman-
irizpide sozialean oinarriturikoa, alegia, non (eta hemen
dago koxka), hiria edo/eta eskualdeaz gain, «tokikoa» hiz-
kuntz komunitatea ere izan daitekeen, edo kultur gu-
txiengoa, nazionalitatea, etab.

Naziotasunaren indarrak (bereziki, euskaldun, kata-
lan, galiziarren kasuan), eragina du, «tokikoa», oro har,
berrindartu eta interesa pizteko unean.

Estatuaren konfigurazioa eta beronen errealitate anizkuna eta honek sortarazten dituen ideia kontrajarriak ezagututa, oso litekeena da arras desberdina izatea kudeatzaile espainiarrek eta nazionalitate historikoek «tokikoari» buruz izan dezaketen ideia. Hau da, ikuspegi estataletik begiratuta, «tokikoa» metonimia moduko bat izan liteke, zeinaren bidez estatuak (alde neutroa osotasuna bailitzan) propiotasunaren metaforaren indarra desagiten saiatzen den.

«Tokikotasuna» estatu espainiarreko kable bidezko telebistan

Kablearen Legeak barrutian dauden tokiko telebistetan ere transmititzera behartzen du: «Udalerrri bakoitzean, tokiko telebista-hedapenerako zerbitzu-sarera konektaturik dauden harpidedun guztiei banatu, titularrak horrela eskatzen badute» (ikus 11. art., 42/1995 Legea).

Telefónica Cable konpainiak, oraindik gaur egun, Espainia eta estatu espainiarren interesak sinbolizatu eta ordezkatzeko ditu; baina, aldi berean, kable bidezko Telebistan gailendu nahi badu, irudi berria sortzeko beharrendago, hots, tokian tokiko komunitate, jende eta hauen beharrezanetatik hurbilago egongo dena. Hori dela-eta, konpainia hau interes nabarmena erakusten ari da tokikotasunaz.

Izan ere, Telefónica Cable —bere programazio-gerente García Orbea jaunaren esanen arabera— tokiko telebistak onartzeko prest dago, bereziki, komunitatearen informazio- eta formakuntza-zerbitzua ematen dutenak. Teleenplegua, tokiko informazioa, etab., hiritarrarengandik hurbil daude eta Telefónican nahiago dute zerbitzu horri *zerbitzu publikoa* deitu ordez *zerbitzu komunitarioa* deitzea, kontzeptu hura devaluatu egin baitu telebista publikoen eta pribatuen jardunak (García Orbea 1998). Era berean, tokiko eta edozein motatako aktoreenganako sentiberatasun berezia izango duela aitortzen du: tokiko entitate, medio eta telebista, baita bestelako erakundeekiko ere, adibidez, GKE (Gobernuz Kanpoko Erakundeak), tokiko eta hiriko elkarte, unibertsitate, eta abarrekiko. Hauen

guztien proposamen, ideia, zerbitzu eta daukaten kable bidezko telebistan eskainitako edukiak hobetzeko ekarpenak entzuteko prest eta gogotsu daude.

Telefónica Cableren joera eta prestutasun hau, unea iritsirik, garrantzi handikoa izan daiteke Hego Euskal Herrian kable bidezko Telebistarentzat eta haren edukien definiziorako; horrela eginik, dexente hurbil edukiko luke eredu estatubatuarra.

Une hauetan, antza denez, tokiko sozioekin harreman posibleak definitzen ari dira, tokian tokiko mezubideekin adibidez, hauek tokiko sozio bihurtzeko. Aldi berean, tokiko kable bidezko telebista-kanal bat prestatzen ari dira, kudeatuko dituen estatu espainiarreko barrutietan. Hari honi jarraituz, Telefónica *Correo* taldearekin hitz egiten ari da, bailarako egunkarien arteko komunikazio-talderik indartsuenarekin, hain justu.

Bestalde, *Espacable*-n biltzen diren kable-kudeatzaile txikiek diotenez, eurak dira, tokian tokiko gaiez —kultura, folklore, hizkuntza, etab.— interesik handiena eduki dezaketenak, oso lotuta baitaude udalerriarekin (Angelina 1998).

Azkenik, Luis Campos Cable Antena-ko zuzendari orokorrak⁵ dioenez, produktu propioa edukitzea da garrantzitsua, lurrari eta herritarrei atxikia eta, hiritarrak izan zein nekazaritza girokoak izan, hauekin lotua. Hauex da hobekien funtzionatzen duen produktua. Arazo nagusia tokiko produktu bat errentagarri izatea lortzea da, esportagarria izatea (Campos 1998).

«Tokikotasuna» Euskal Autonomi Erkidegoko kable bidezko telebistan

Telefónica Cablek, Euskadiri dagokionez, aurreko atalean esandakoa berretsi du, hau da, sentiberatasun handia izango duela tokian tokiko aktoreekiko (tokiko entitate, medio eta telebistak, baita bestelako talde, GKE, tokiko eta hiritarren arteko elkarte, unibertsitateak, etab.) eta prest dagoela daukan kable bidezko telebistaren zerbitzua eta eskainitako edukiak hobetzeko proposamen, ideia eta

ekarpenak entzuteko. Aldi berean, bere oinarrizko eskaintzan sartuko dituzte komunitatearekiko informazio- eta formakuntza-zerbitzua ematen dituzten tokiko telebistak (García Orbea 1998).

Beste aldetik, badirudi Euskaltelek ez duela, hasieran behintzat, tokiko telebistak bere sarean hartzeko asmorik (Allende 1998), Kablearen Legeak bere 11. artikuluan horrela ikusi arren. Nahi duena da, kable bidezko telebista gaur egun dagoenarekin konpetigarria izatea, hots, audientzia du helburu, hau nola ase eta programa-eskaintza nola bereizi.

Baina, Euskal Irrati Telebista publikoa (EITB) Euskaltel-en sozio denez, bera izango da «tokian tokiko» edukia eskainiko dituen, transmititzen dituen kanal publikoen bidez.

Euskararen azterketa prospektiboa kable bidezko Telebistan

Kable bidezko Telebista tresna garrantzitsua izan daiteke hizkuntz komunitate euskaldunarentzat. Horrela tokiko bi telebista mota bereizi behar ditugu: lurgaineko uhinak dituen kanal gisakoa eta kable bidez transmititzen duena.

Gure ustez, erabat oinarrizkoa da, Estatu Batuetan egiten duten bezala, «telebista publikoa» delakoaren kontzeptua aberastea eta gaurkotzea, gizarte aurreratuaren elementutzat hartuz. Honela eginez, telebista publikoa, batez ere, bi eratakoa izan daiteke:

- Telebista publiko instituzionala (gobernu/erakunde publikoena): zati handian gobernuak berak (estatala TVE-ren kasuan, autonomikoa ETBrean) finantzatu eta kontrolatua, programazio estandarra duena. Horren transmisioa lurgaineko uhinez egiten da eta, egongo denean, kablez.

- Telebista publiko komunitarioa (sarbide publikoko kanalak): kable bidezko Telebista barruan garatua; sarbide publikoko kanalek osatu eta kable-kudeatzaileak dohainik banatua; kable-kudeatzaileak berak finantzatua; komuni-

tateko gizarte-erakundeek horretarako propio sortutako erakunde batek⁶ kudeatua: komunitateko ahots guztientzako irekia, edukien kontrolik gabekoa, printzipio honen jabea: «lehenik iritsia, lehenik zerbitzatua»; harpide diren etxeetara kable bidez emana.

Eduki propioen garrantzia

Beste alde batetik, eduki propioen ekoizpena dela-eta, eta edukiak inoiz ere neutroak ez direla kontuan hartuz, badago arazo nagusi bat:

- Nork planifikatzen dituen edukiak.
- Zer mezu ematen den edukien bidez.

Hartara, bereizi beharra dago norberaren ekoizpena, komunitate bakoitzaren berezko hizkuntzan egina (katalana, euskara, gaztelania) edo eta hizkuntza horretara kopiatu edo itzulia dena.

Ikertzaile kataluniar batzuek beren iritzia eman dute gai honi buruz. J.F. Fondevilak dioenez, *Media Park* ekoizpen-etxea da katalanez produktu propio eta konpetigarriak egin eta Telebistako agente guztiei banatzeko sortu den tresna —zeinean, hizkuntzaren bidez munduarekiko ikuspen katalana emango den— (Fondevila i Gascón 1998).

Herri handiek, dio I. Tubellak, oso zehatz planifikatu dute beren mezua (Tubella 1998). Beren maila sinbolikoa sortu eta bideratu dute. Kataluniako Irrati-hedakuntzarako Korporazioak (CCRTV) lehentasunezko helburutzat du Kataluniako hizkuntz eta nazio-normalkuntza. Lehenengo aurrera doa; bigarrena, ez, aditu horren aburuz. Katalanezko edukiei buruz dioenez, ia ez dago ezer berririk, CCRTVn erregosketa hutsak diren paketeak egiten dituzte eta dagoen berritasun bakarra meteorologikoa da (meteorologia 24 orduz katalanez).

Euskarazko Telebista gehitzeko zenbait arazo eta ekarpen

Iñigo Erguinen aburuz, hizkuntza gutxituek duten oztopo nagusia jendearen aztura da: audientzia behar da

eta jendeak (gutxiengoak) prest egon behar du nahi dituen produktuak ordaintzeko (Erguin 1988).

Aditu honek uste duenez, jendeak euskarazko telebistarekiko duen aztura aldatuz joango da belaunaldiz belaunaldi. Aldi berean, hizkuntz normalizaziorako plangintzetan erabiltzen den diru asko galdu egiten dela dio, jendeak ez duelako hizkuntza erabiltzeko borondaterik. Eta amaitzen du esanez, euskararen presentzia Telebistan hiru il-dotan finkatu beharko litzatekeela:

- Jadanik badauden produktu onak bikoiztuz (dokumentalak, adibidez).
- Tokiko euskarazko kanalak sortuz, udalerrri bakoitzaren hizkuntz osaketaren arabera (Zarautz, adibidez).
- Produktu erakargarriak antolatuz (ikusteagatikoko ordainketa).

Gai honi berberoni buruz, ETBko programazio-zuzendari Peio Sarasolaren ustetan, bidezkoa da, gizarte eta hizkuntzaren ikuspegiz begiratuta, Euskadin telebista-kanal berriak edukitzea, eskaintza anitzeko gizarterantz bai-koaz. Eskaintza anitz honek telebista-kanal asko sartuko ditu gaztelaniaz, oso segmentatutako biztanlego-alorren-tzat. Era berean, nazioarteko eskaintza erakargarria ekarriko du (Sarasola 1998).

Sarasolak dioenez, euskarak, Euskadin eta Nafarroan hizkuntza ofiziala den aldetik, trataera berria behar du telebistan, ETB1ean duen presentzia ez baita nahikoa eskaintza anitzeko eta gaikako kanale-sisteman. Panorama berriak euskarazko telebista-eskaintza berriak edukitzera behartzen du, hain zuzen, minimoetan baino ez bada ere, beste hizkuntzetan dagoen eskaintza anitza orekatzeko, non gaztelaniaren presentzia itogarria izango den.

Sarasolaren ustetan, gaikako telebistan euskarazko presentzia nabarmenagoa bermatzeko neurri determinatzaileak Euskadi eta Nafarroako gobernuek kableari buruzko legiazioa garatzea eskatzen du, zeinaren arabera telebista-programazioan euskarazko kuota minimoa finkatu litzatekeen, kudeatzaile eta banatzaile guztiak (satelite eta kable) horretara behartuz. Neurri hauek, ordea, oso aplikazio zailekoak dira, bai legeria mailan bai maila eko-

nomiko-industrialean. Beraz, Sarasolaren ustez, euskarazko kanalen presentzia beste zenbait parametrotan jokatu-ko da, tokiko merkatuetan eskari erreala areagotzeko neurri eragileekin lotuago.

Zentzu honetan, Kataluniako adibideari hurbilduz, Katalanaren Hizkuntz Normalkuntzarako Legeak eta *Llei de regulació de la programació audiovisual distribuïda per cable* (1996-02-17 eta 1996-06-27) direlakoek agintzen dute, gutxienez, edukien % 25 katalanez izanen dela.

Telebista-kuota hauei buruz, ostera, iritzi ezberdin asko dago. Batzuen ustez, beharrezkoa den bitartean, beste batzuen ustez, ez. Oso eztabaidatuak izan arren, J.F. Fondevilak (1998) dio, kuotak eta laguntza-ildoak ez direla irtenbide bakarrak. Berak nahiago ditu zeharkako laguntzak zuzenak baino: kudeatzaileak, adibidez, 30-40 kanal-kopurutik, gutxienez 5-10 berezko hizkuntzan egin ditzala katea autonomiko eta tokikoetarako. Cerezok (1998) dio, berriz, kuota-sistemak ez duela funtzionatzen, amarruak erabili ahal direlako. Aldi berean, I. Tubellak dioenaren arabera, kuoten premiak esan ahal du, kontsumitzaileen borondateak huts egiten duela. E. Figuerolak, bere aldetik, hizkuntza gutxituko (katalana eta euskara) produktuen eskaria areagotu egin behar dela dio (Figuerola i Perez 1998)⁷.

Katalanaren eta euskararen gorakada Telebistan, maila ekonomikoan baino gehiago —subentzioetan edota kuotetan, alegia— jendearen erabilpen- eta eskaintza-borondatean dago. «Jendeak eskatzen ez badu eta inposatu behar baldin badugu, gureak egin du», amaitzen du I. Tubellak.

Luis Alberto Aranberri ETBko zuzendari ohi eta, gaur egun, Eusko Jaurlaritzako prentsa-kabinetearen ardura-dun denak, euskarazko kable bidezko telebista euskaldunen hizkuntz boluntarismoaren esku dagoela adierazi du eta, enpresa-ikuspegitik begiratuta, kontsumo-neurritan balioztatuko dela, zenbakien arabera alegia, gutxienez epe laburrera (Aranberri 1998).

Ondorioz, euskarazko telebista-kanal berriak sortzeaz egin daitekeen gogoetak ondoko puntu hauei begiratzea

eskatzen du, hots, hizkuntz normalkuntzari (premia), herriarren eskariari (eskari objektiboa, zenbakigarria) eta finantzamenduari.

ETBren euskarazko eskaintzaren gehitzea

Carmelo Garitaonandia UPV/EHuko Komunikazioaren Historiako katedradunaren ustez, Euskadin, hizkuntza gutxiagotuen ekoizpenaren motorea ETB1 izango da aurrerantzean ere, nahiz eta ETBk, haren iritziz, ahalegin berezia egingo duen euskara-eskaintza kable bidezko paketeen osatzeko. Garitaonandiaren aburuz, ETBk eta Euskaltelek euskarazko kanalak sor ditzakete, dokumentalak, komediak, pelikulak, kirolak, gastronomia-saioak etab. emateko. Aurreko adituek bezala, etorkizuna Autonomi Erkidegoaren bizitasunari dagokiola dio eta hemen, Euskadin, indar handia dugula hedapen anitzeko kanalak sortzeko, nahiz eta bera ere ikaragarri baikor ez den, lor daitekeen errentagarritasunaren araberakoa izango baita dena (Garitaonandia 1998).

Kableaz berriro mintzatuz, Peio Sarasolak dio hurrengo sei-zortzi urteetarako, etxebizitzetatik % 80 kableatuta egongo direla aurreikus daitekeela Euskadin, zeinetatik % 25 harpideturik egongo den. Oro har, 100.000 etxebizitza. Eszenatoki honek euskarazko telebistak merkatu-errekurtsoak kalkulatzeko izango duen kobertura errealeko muga-arazo bat adierazten du. Beraz, 2005. urterako harpidedun-kopuru hori baldin badugu, zeinen kuotatik 1.000 pzta. (gaurkoak) eskura daitezkeen ekoizpen propioko zein ez-propioko programaziorako (30 kanal), hortik lortuko den diru-sarrera ez da nahikoa izango euskarazko telebistakanalen gastuak finantzatzeko (Sarasola 1998).

Euskal Telebistak, ekoizpen- eta hedapen-enpresa den aldetik, badu ahalik eta kostu txikienez proiektu berriei ekiteko *know how* eta liburutegia. Gainera, ekoizpen-etxe pribatuekin elkarlanean, telebista-kanalak sor ditzake kosturik txikienean. Baina, tokiko kableari harpidetutakoen kuoten bidez kanal-kopuru oso eskasa finantzatu ahal da, hau da, eskaintza anitzeko mapan euskarazko presentzia

nabarmena bermatzeko ez-nahikoa. Horrek adierazten du, kanal hauen finantzaketak bide posible guztiak arakatu behar dituela:

- Harpidedunen kuotak.
- Kable-kudeatzailearen elkarlana proiektuan —gizarte-zerbitzurako irizpideen arabera eta hurbiltasun-faktorea hobetuko duen inbertsioa hartuz—.

- Finantziazio publikoa.

ETBko programazio-zuzendari Peio Sarasolaren argudioen arabera, finantzaketa publikoak kontratu-programa eskemaren arabera izan behar du, gaur dagoenaz gain. Argi dago proiektu hau ezin dela bete ETBren egungo aurrekontu arruntetik dirua hartuz, indikatzaile guztien arabera, azken urteotako aurrekontu-izozketak finantza-krisian kokatu baitu enpresa hau. Egoera hau, ostera, ezin da hurrengo urteetara luzatu ETB1 eta ETB2-ren kalitatea eta konpetigarritasuna ukitu gabe, eta jakina da, epe ertaineko etorkizunean, bederen, euskal telebista publikoaren oinarrizko zutoinak izaten jarraituko dute bi kate hauek (Sarasola 1998).

Kable bidezko Telebistan euskarak duen gorakadari buruzko ekarpen batzuk

Luis Camposen iritziz, euskarazko kanalek balio erantsia dute; Euskal Herrian, euskarazko kanalentzako ekoizpenak prestatzeko, Kataluniako Media Park bezalako ekoizpen-etxe bat sortu beharko litzateke; ETBk aurrea hartu eta plataforma digitalentzako ere bikoizten hasi beharko luke (satelite, kable, lurgainekoa), bikoizketaren kostuak gutxitzeko (Campos 1998).

Uste du, baita ere, kirol-kanalak sortu ahal direla euskaraz, futbola eskaintzekoak batez ere, ikusteagatiko ordainketaz, hurbiltasunak duen interesa aprobetxatuz; gai-kako kanalak euskarazko irakaskuntzarako, kirol eta aisialdirako (mendi-irteerak, ibilbide eta paseoa, etab.); telebista generalistak ezinezkoak dituen lekuak eta eduki bereziak bilatuz. Tokikoak eta bestelakoak euskaraz irekitzeko, Euskaltelen egoera aprobetxatu beharra dagoela uste du

Luis Camposek —konpainia hori Euskadiko telekomunikazio-kudeatzaile orokorra izango baita etorkizunean—.

Kirolari dagokionean, eta bereziki futbola eskaintzeko, audio-kanalak sor daitezke euskaraz, zenbait kasutan *pay per view* sisteman (ikusteagatiko ordainketaz) egiten den bezala. Askotan, kirol-emankizunetako kazetaritzan, ez da nahikoa norberaren hizkuntza erabiltzea (euskara, etab.), baizik eta komentarioen edukia ere kirol-talde hurbilaren aldekoa izatea.

Idea berdintsuak eman ditu J.F. Fondevilak, alegia, kanal parlamentarioak, hezkuntzazkoak, tokikoak, etab. sortu behar direla hizkuntza propioan (Fondevila i Gascón 1998).

Azkenik, Kataluniako Irrati-telebista Korporazioak (CCRTV), Telebistaren % 25 katalanez egiteaz gain, zuzenean hartuko du parte gaikako telebistan eta ikusteagatiko ordaindutakoetan; bestalde, Bide Digitalean presente egongo da, baita Kanal Satelitearekin elkarlanean arituko ere, katalanezko produktuak egiteko (Tubella 1998).

Sarbide publikoko kanalak, aukera berria

Komunitate euskaldunarentzat, gaztelania/ingeleseko kanalen gorakada nabarmenaren aurrean, eta ETBk eskain diezazkiokkeen kanal publiko instituzionalez gain, «*sarbide publikoko kanalen bidezko telebista publiko komunitarioa*» delako formula oso garrantzitsua izan daiteke. Honea, komunitate euskaldunak sarbide publikoko beste kanal batzuk, euskaraz, sor litzake.

Era horretara, garrantzitsua da sarrera publikoko telebista kanalen inguruan Estatu Batuetako eta Kanadako esperientzia ezagutzea. Telebista-modu honen kopurua eta aspaldidanik hiri estatubatuar askotxotan duen existentzia adierazgarria ikusiz—kontuan hartu merkataritza-sistema bizi-bizia dela herrialde hartan eta esperientzia hauek bide zaila dutela—, telebista-sistema honek duen potentzialtasunaz jabetu gaitezke, tokian tokiko komunitateari eta beronen gizarte-erakundeei atxikia baita oso.

Era sinplean deskribatuz (Riddle 1997), sarbide publiko telebistaren prozesua —edo telebista komunitarioa edo, gauza bera esateko, komunitatearena— honelakoxea da orain arte —1997-1998—: kable-kudeatzaileak, bere negozioa egiteko —hau da, telebista-seinaleak etxebizitza kableatu eta harpidetuetara eramateko—, lurzoru publikoan instalatu behar du kablea eta, horretarako, frankizia bat eskuratu beharra dauka. Frankiziaren truke —orain arte, 1997-1998, monopolio-erregimenean—, hiriek diru-sarrea gordinen portzentaia bat eta sistemaren zenbait kanalen kontrola eskatzen dizkiote kudeatzaileari. Sarbideko kanal hauek hiru motatakoak izan ohi dira:

- Hezkuntzazkoak, hezkuntzarako erakunde batzuk erabiliak (unibertsitateak, etab.).
- Gubernamentalak edo udalerrriarenak, berezko erakunde baten bidez udaletxeek erabiliak, hiritarrentzako erabilgarri diren eta eskura dauden zerbitzu ofizialen berri emateko eta egiten dituen bilera ez-politikoek buruz zein udalbatzei buruz informazioa emateko, adibidez.
- Publikoak, hots, jendearen, komunitatearen esku hartze librerako erreserbatuak eta kontrol editorialik gabekak.

Komunitatearen Komunikabide-Zentroa izeneko erakundea —*Community Media Center* ingelesez—, nondik sarbide publikoko kanalak kudeatzen diren, zuzendari-kontseilu batek gobernatzen du. Kontseilu hau komunitatean bizi eta lan egiten duten gizarte-erakundeen ordezkarietzat dago, eta hauek ez dute programazioaren edukietan parte hartzen. Programa bat transmititzeko erabiltzen den ordu-tartea doakoa da ekoizlearentzat.

Telebista-programa bat egin nahi duen bakoitzari, beharrezkoa duen ekipamendu teknikoa ematen dio Komunitatearen Komunikabide-Zentroak—kamara, bideoa, estudioa, etab.—. Ekipamendu hau desberdina da komunitate batetik bestera edota, kasurik txarrean, zentro hauek akordioak egiten dituzte tokian tokiko ekoizpen-enpreekin, hauen ekipoak ekoizleei aloka diezazkieten tarifa berezi eta askoz ere merkeagoak jarrita. Komunitatearen Komunikabide-Zentroak, zuzenean edo berak kudea-

tuz, video- eta telebista-ekoizpenerako formakuntza-ikastaroak eskaintzen dizkio programa bat egin nahi duen orori. Ikastaro hauek, erabat praktikoak, derrigorrezkoak dira, eta ekoizle zein teknikari guztiek zertifikaturik egon behar dute.

Bereizi beharra dago *sarbide publikoko kable bidezko telebistaren* eta *sarbide publikoko lurgaineko uhinen bidezko telebistaren* artean. Herri-mugimenduek azken hauen alde egindako ahaleginek Estatu Batuetako gobernuaren eta industriaren horma gaindiezinarekin egin zuten topo, espektro erradioelektrikoaren eskasia argudiatuz, beste argudio batzuen artean.

Kanadan, *Challenge for Chance* delako esperientziak —1966an gobernuak hiritarrik behartsuenekin komunikatzeko era guztietako politika sozialak aplikatzeko hasi zuen esperientziak—, gerora mundu osoan sortu ziren sarbide publikoko kanalei buruzko oinarri filosofiko eta esperimentalak ezarri zituen. Oinarri filosofiko hauen arabera, komunitatea eta bertako kideak eurak dira beren bizitza eta gorabeherei buruzko dokumentalak, filmak eta programak zuzendu/gauzatu behar dituztenak. Bi urte geroago, 1970ean, *Challenge for Chance* proiektuak telebista komunitarioko esperimentu bat bultzatu zuen Thunder Bay-n, Ontarion. Esperimentu hau lehen sarbide publikoko kanaltzat har daiteke (Engelman 1996, 239-231).

Estatu Batuetan, kablearen industriak, bere izaera us-tez sozialki erantzulea erakusteko asmoz, eta gizarteari telebista libreko ekarpena egin nahirik, esan ahal izan zuen, 1968-70 urtealdian, Estatu Batuetako sarbide publikoko lehen kanala abiatu eta finantzatu zuela. Hori Daly City-n (Virginia) gertatu zen. Baina kable bidezko telebista-modu komunitario honen finkapena New Yorketik etorri zen 1970ean, Manhattango bi kudeatzaileri frankiziak eman zitzaizkienean. Kudeatzaile hauek lau kanal eman zizkieten hiritarrei: sarbide publikoko bi eta beste bi udalerrienak. Urte berean, Alfred Sloan Fundazioak batzorde bat antolatu zuen kable bidezko telebistaren etorkizuna eta sarbide publikoko kanalekiko harremanak aztertzeko⁸. Haren txostena — *On the Cable: The Television of Abundan* -

ce—, 1971ko amaiera aldera agertu zen eta bertan, kablearen garapena bultzatzeaz gain, sarbide publikoko kanal komunitarioen garrantzia sutzuki defenditu zen, Estatu Batuetako bizitza kultural eta politikoaren eragile gisa eta Carnegie Batzordearen ezarritako telebista publiko federalearen alternatiba modura. Izan ere, azken hau orokorra goa eta estandarragoa baitzen (Sloan Commision on Cable Communications 1971).

1972an FCCk (Federal Communications Comission izeneko organo erregulatuzailea) kable bidezko telebistaren dekretu bat baietsi zuen azkenean, *Cable Television Report and Order*, zeinean Sloan txostenaren gomendio asko berresten ziren⁹. 80ko hamarkadan, Ronald Reagan kontserbadorearen urtealdian, oso handia izan zen deserregulazioa alde guztietan, eta horrelaxe gertatu zen 1984an, kable bidezko telebistari buruzko legean ere.

Laurogeiko hamarkadan zehar, telebista komunitarioa berpiztu egin da eta haren eragina dexente handia izan da. Laurogei eta hamarreko urtealdirako, sarbide publikoko ia 2.000 kanalen artean, tokiko izaera duten programazio originaleko 15.000 ordu transmititzen zituzten kablearen bidez, urte osoan lurgaineko uhinen bidezko hiru kateek batera ekoizten zutena baino gehiago (Blau 1992; Engelman 1996, 260an aipatua). Audientzian zuen eragina txikiagoa zen, oster.

Gaur egun, sarbide publikoko telebistaren egoera heterogeneoa da Estatu Batuetan. New Yorken, adibidez, indar handia du, hiri horrek daukan bizitza sozial eta komunitarioari esker, bereziki. Beste hiri batzuetan, hiri-mugimendua kaskarragoa den lekuetan, emaitzak ere urriagoak dira, sarbide publikoko telebista-kanalei dagokienez. Eskura dauden daturik berrienak hartuz (Riddle 1997), *Alliance for Community Media* sarbide publikoko kanalen erakunde orokorrak kable bidezko 3.000 telebista-zentro ordezkatzan ditu, edo, beste modura esanez, Estatu Batuetan sarbide publikoko 4.800 kanal. 1,2 milioi bolondresk ekoizten dute milaka kanal hauek transmititzen duten programazioa eta, erregulariki, kablera harpidetutako 40 milioi etxetan ikusten da. Astero ekoizten den programa-

zio berria 20.000 ordukoa da, lurgaineko uhinen bidezko estazio guztien programazio berri osoa baino gehiago.

Estatu osoan zehar barreiaturik dauden *Komunitatearen Komunikabide-Zentroei* esker —*Community Media Centers*— herritarrek, horrela nahi izanez gero, badute ikusle pasibo izateari utzi eta telebistara sartzeko aukerarik. Anthony Riddle-k dioenez (1997, 2), milioi bat lagunek baino gehiagok ikasi dute komunitatearen eta honen onerako diren telebista-programak egiten. Telebista-ekoizpenaren fase guztiei dagozkie ikasketak.

Nazioarteko esperientzia hau oso garrantzitsua da, bai komunitate euskaldunarentzat baita Euskal Herriko kable-kudeatzaileentzat ere.

Telefónica Cablek uste du (García Orbea 1998), Euskadin eta Katalunian hizkuntza propioa erabiltzen duten sarbide publikoko kanalek erakunde autonomikoen subentziopekoak izan beharko luketela, hizkuntz normal-kuntzaren mesedetan. Hartara, euskarazko sarbide publikoko kanalak sortzeko partzuergoak egitearen aldekoa da —Gobernu Autonomo, enpresa eta beste erakunderen laguntza—; baina Euskaltelek ez du, oraingoz, gai hau planteatu. Francisco Javier Allenderen ustez, Eusko Jaurlaritzak argitaratutako Adjudikaziorako Oinarriek dagoeneko betebeharrak handiak ezartzen omen dizkio kudeatzaileari (Allende 1998).

Finantzaketa dela-eta, kable-kudeatzailearen diru-iturri nagusiaz gain, litekeena da aipatutako kanal horiek entitate eta enpresa publikoen babesaren lortzea eta, aldi berean, erakunde publikoen subentzioak jasotzea hizkuntz normal-kuntzarako laguntza gisa. Haien edukiak mota desberdinetakoak izan daitezke: komunitatearen informazio eta zerbitzuak, hiritarren eta euren gizarte-elkargoen ahotsa, hizkuntzaren irakaskuntza, etab. Sarbide publikoko kanal hauetan tokiko sorkuntza bultzatu beharko litzateke: antzerki-emanaldiak, kontzertuak, unibertsitateko ekimen eta ospakizunak, etab.

Elkarrizketatu ditugun aditu gehienek uste dute egin-garri direla sarbide publikoko kanal hauek, aldi berean, testimonialak irizten dieten arren, eta, erregulartasunez

emititzen mantentzeko konpromiso handikoak (Aranberri 1998). Uste dute, baita ere, eragin eskaseko kanalak dira, osagarri gisa ondo daudenak, baina ez hizkuntza gutxiagotu baten garapenerako estrategiaren ardatz modura, horrelako hizkuntzek produktu konpetigarri eta oihartzun sozial handikoak eskatzen baitituzte (Sarasola 1998). Bestalde, Euskadik aukeratu duen barruti bakarrean, udalerri mailan baino zailagoa omen da egiteko hori (Garitaoandia 1998).

Laburtuz, ondorengo hauek dira kable bidezko sarbide publikoko kanalen ezaugarri nagusiak (Grant Agreement 1990, Manhattan Neighborhood Network 1997, Riddle 1997, Riddle 1995):

- Sarbide publikoko kanalen garrantzia: sarbide publikoko kanalak garrantzi handiko tresnak dira euskal hizkuntz komunitatearen bizitza, garapen, formakuntza eta informaziorako. Komunitate euskalduneko kide eta elkarteek programak egin eta transmititu ditzakete. Horrela, gainera, kanpoko konpetentziaren aurrean, tokiko kable-kudeatzaileari babes emateaz gain, honek daukan programazioa potentziatzen du.

- Kanal eta programen babes eta finantzaketa: sarbide publikoko kanalen biziraupen eta independentzia bermatzeko, garrantzitsua da finantzaketa iturri desberdinetatik etortzea: kable-kudeatzaile (nagusia), babesle eta komunitatearen negozio, erakunde publikoetatik, eta abarretik. Programen babes/finantzaketa dela-eta, sarbide publikoko programen kostu erlatiboki baxuak kontuan izanik, merkataritza-etxe eta edozein motatako erakunderen babes bilatu eta aprobeztatu beharra daukate ekoizleek. Metodo honek iragarkiak ekiditen ditu eta epe labur bat baino ez du erabiltzen babeslea aipatzeko. Babesleek, trukean, balio erantsia jasotzen dute gizartean, bai beren negozioa bai irudia hobetzeko, zeren, benetan, eurek ez baitute soilik programa bat bultzatzen, baizik eta, horrez gain, komunitate osoaren proiektua ere bai, elkarte eta herritarrak barne.

- Emaitzen balantzea: gaur egun, telebista negozio ekonomikoa da beste ezeren gainetik, eta azken emaitza

ekonomikoek gidatzen dute dena; baina sarbide publikoko telebistak duen negozioa, batez ere komunitatea —gure kasuan, euskalduna— elkartzeko eta berarengandik euskarria irabazteko duen gaitasunaren arabera neurtu behar da. Komunitateko kideen laguntza jasotzeko, beharrezkoa da eurek bizi duten egoerari atxikiriko bitarteko egokiak eskaintzea.

- Zaindu gabeko komunitateetan, kable-sareak sortu: isolamendua eta merkataritza-interesen faltagatik, kable-sarerik ez duten/edo izango ez duten komunitateetan, Komunitatearen Komunikazio-Zentroaren bidez eta bertan zein tokian tokiko egitura batzuetan finantzaketa egokia lortuz gero, kable-sare bat sor dezake komunitateak berak, eta merkataritza-kable kudeatzaile bati alokatu.

ℵableari eta euskarari buruzko ondorioak

- «Tokikotasunaren» balio erantsia kable bidezko telebistan: kable-kudeatzaileak gainerako telekomunikazio-sistemen aldean erabiltzaileari ekarri ahal dion abantaila eta bereizketatik bat «tokikotasunean» datza, komunitarioa izatean, hau da, komunitatearen bizitzaren edukiak eskaintzean.

- Euskarazko kanalak oinarritzko pakete barruan: oso egoki ikusten da, dauden edo sor daitezkeen euskarazko kanal guztiak —edo ia guztiak— erabiltzaileari eskainiko zaion oinarritzko paketean egotea.

- Euskal Telebistaren eskaintza areagotua: ETBk, euskarazko kanal generalistaz gain —ETB1 kanalez gain, alegia—, gaikako zenbait kanal sor ditzake, kable bidezko telebista publiko instituzionalaren eskaintza aberasteko.

- Sarbide publikoko euskarazko kanalak sortu: beharrezkoa da, baita ere, euskaraz sarbide publikoko kanal batzuk sortzea, euskal hizkuntz komunitatea berari dago-kion garapenaren protagonista izan dadin. Kanal hauen finantzaketa iturri desberdinetatik etorriko da: lehenik eta behin kable-kudeatzaileetatik (Euskaltel eta, bere kasuan, Telefónica Media), eta gero komunitatearen negozio, en-

presa, erakunde publiko eta beste zenbait laguntzatatik. Komunitatearen Komunikabide-Zentroak kudeatuko litzuzke kanal hauek, eta zentro honen garapenean Euskararen Gizarte Erakundeen Kontseiluak, kable-kudeatzaileak eta erakunde publikoek esku hartu beharko lukete.

- Kable bidezko Telebistan euskara gehitzeko, beste estrategia batzuk: bikoizketa-politikaren efikazia handiagoa; programak ekoizteko sistema eta metodoen hobekuntza; erabiltzaileen interesa gehitzeko kanpainak; eta beste zenbait formula, adibidez, «speaker's corners», etab¹⁰. ¶

1. Zenbait udalerritan, Zarautzen adibidez, badago tokiko kable-sistemarik, salbuespen izan arren.
2. Ikerketa-talde hau kable eta telekomunikazioari buruzko ikerketa-proiektua egiten ari da. UPV-EHUK finantzatu du eta horren lehen atala «Kable bidezko telebista eta euskara: azterketa prospektiboa» izan da. Artikulu hau haren zati bat da.
3. Komunitate zientifikoak badu eskura, ikerketa-proiektu honen emaitza den oinarritzko lan-dokumentu bat (1998-07-15). Hor, ondorengo alde hauek landu dira: 1) telekomunikazioei buruzko legeria komunitarioa eta espainiarra; 2) kablearen egoera Espainian; 3) kablearen egoera Hego Euskal Herrian (EAE eta Nafarroa); 4) sarbide publikoko telebista Estatu Batuetan eta Kanadan.
4. Kudeatzaile honek Retevisión-en lizentzia/baimena du telefonian aritzeko, Estatu espainiarrean dagoen bigarren kudeatzailearen baimena, hain zuzen ere.
5. Elkarriketa egin zen unean.
6. EEBBetan «Community Media Center» deitzen da; guk, euskaraz, Komunitatearen Komunikabide-Zentroa deituko dugu.
7. Figuerolak uste du, Konpakto Digitalen (CDak) eskaintza oso urria dela katalanez, eta bide horretan aurreratu beharra dagoela. Bide batez, Kataluniako Sustapen Komertzialeko Partzuergoaren —Industri Sailari atxikitako ente autonomoa— inizatibaren berri eman du, zeinak web-orria sortu baitu katalanez, ingeles eta gaztelaniaz, Kataluniako enpresa esportatzaileen berri emateko.
8. Kablearen batzorde hau —*The Sloan Commission on Cable Communications*— Telebista Hezitzaileerako Carnegie Batzordearen parekoa izan zen, 1976an telebista publiko federalaren izaera finkatu zuena.
9. Ehun merkatu handien kable-kudeatzaile guztiek hiruna sarbideko kanal erreserbatu behar zituzten: hezkuntzazkoa bat, udalerrikoa beste bat eta hirugarrena, publikoa.
10. Gazteleratik euskarara Jesus Mari Zalakainek itzulia eta Jose Ramon Etxebarriak eta Iñaki Zabaletak orraztua.

Bibliografia

- Allende, Francisco Javier (1998): Euskaltel-eko idazkari nagusia. Teresa Agirreazaldegirekin egindako elkarrizketa. Zamudio (Bizkaia), 1998-02-24.
- Angelina, Javier (1998): ESPACABLE (Kable-sareetarako Espainiako Elkartearen lege-aholkularia). Iñaki Zabaletarekin egindako elkarrizketa. Madril, 1998-02-11.
- Aranberri, Luis Alberto (1998): Euskal Telebistako (ETB) zuzendari ohia eta Eusko Legebiltzarreko prentsa-burua. Carmen Peñafielekin egindako elkarrizketa. Bilbo, 1998-02-18.
- Blau, A. (1992): «The promise of public access». *The independent* 15, 3. zenb., 22-26.
- Campos, Luis (1998): Cable Antena-ko zuzendari orokorra. Iñaki Zabaletarekin egindako elkarrizketa. Madril, 1998-02-12.
- Cerezo, Julio (1998): Retevisión-eko kanpo-harremantarako zuzendaria. Iñaki Zabaletarekin egindako elkarrizketa. Madril, 1998-02-11.
- Engelman, Ralph (1996): *Public radio and television in America: A political history*. Londres: Sage.
- Erguin, Iñaki (1998): Cabledis-eko zuzendari orokorra. Teresa Agirreazaldegirekin egindako elkarrizketa. Zarautz (Gipuzkoa), 1998-02-19.
- Figuerola i Perez, Eduard (1998): Assesor de seguiment de polítiques i planificació del Departament d'Industria i Turisme de la Generalitat de Catalunya. Nicolás Xamardorekin egindako elkarrizketa. Bartzelona, 1998-02-18.
- García Orbea, Joaquín (1998): Telefónica Cable-ko programaziorako gerentea. Iñaki Zabaletari emandako elkarrizketa. Madril, 1998-02-10.
- Garitaonandia, Carmelo (1998): UPV-EHUko Kazetaritza-saileko Komunikazioaren historiako katedraduna eta kable bidezko telebistari buruzko ikertzailea. Carmen Peñafiel emandako elkarrizketa. Leioa (Bizkaia), 1998-02-6.
- Grant Agreement (1990): «Grant agreement between the Borough President of Manhattan, on behalf of and as trustee for the Community Access Organization for the Borough of Manhattan and Manhattan Cable Television Inc, and Paragon Cable Manhattan». New York.
- Manhattan Neighborhood Network (1997): «Franchise update: Preserving public access». *MNN News*, 3.
- Riddle, Anthony T. (1997): Manhattan Neighborhood Network (MNN)-ko zuzendari exekutiboa. Iñaki Zabaletarekin egindako elkarrizketa. New York, 1997-12-17.
- Riddle, Anthony T. (1995): «Revolutionary technical chances in the United States of America: Protecting democratic potentials». Third Media Conference of Hungarians Living Outside Hungary

delakoan aurkeztutako artikulua. Manreza Konferenciakozpönt Dobogoko (Hungaria), 1995-11-23.

Sarasola, Peio (1998): Euskal Telebistako (ETB) programazio-zuzendaria. Carmen Peñafielekin egindako elkarrizketa. Iurreta (Bizkaia), 1998-03-5.

Sloan Commision on Cable Communications (1971): *On the cable: The television of Abundance*. New York: McGraw-Hill.

Tubella, Inma (1998): Corporació Catalana de Radio i Televisió —CCRTV—. Nicolás Xamardori emandako elkarrizketa. Bartzelona, 1998-02-18.

Goethe: literatura nazional unibertsala

*

J O X E A Z U R M E N D I

*

A buztuaren 28an egingo du 250 urte, Frankfurtan jaio zela Johann Wolfgang Goethe (1749-1832); Von Goethe 1782tik aurrera, Weimarko Dukerriaren eskez Kaiserrak nobletua. Jatorri burgotar aberatsekoa zen. Eskola partikularra baizik ez du ezagutu, aitak eta maisu pribatu batek etxean emana. Beraz, inoiz ez da nahasian ibili «komuneko» haurrekin, Axularrek esango zukeenez. Ez du bulgoa maitatuko. Hamasei urterekin, orduan ohi zen adinean, Leipzigera joan da Zuzenbidea estudiatzera.

Ohar bat aurretik: Goethe «literatura unibertsalaren» kontzeptuaren sortzailea da. Eta beste gauza asko da. Minutu bat ez dut pentsatu, hemen azalduko den hau dela urteurren baterako Goethe interesanteena. Maiz adina interesatuki gaizki aipatzen den Goethe bat bakarrik da —ene ustean—, eta azalpen bat entseiatzeak badu agian interes piska bat, euskaldunontzat bederen. Nahikoa da lerro hauentzat.

Alderdi frantsesetik alemanera

Arestian Leipzig modan zegoen. «Paris txiki» esaten zioten, biziki frantsesa eta galantea zen. Goethek, bada,

► Joxe Azurmendi idazlea eta EHUko Filosofia irakaslea da.

bere esanean frantsesa «bigarren ama hizkuntza bezala» zuenak, Frankfurtoko haurtzaroan teatro eta panpin frantsesak ikusiz gozatu du eta bizibete du imajinazioa, bere klase sozialeko jendeari zegokionez; Leipzigen, gizartea bezala Unibertsitatea eta literatura, gustu eta elegantzia frantsesak dominatzen zuen zeharo, eta izpiritu horretan sortu dira Goetheren estreinako kreaizio gazteak, hamaazapi/hamazortzi urtekoaren bihotz isuriak eta artzain solasak rococo estiloko alexandrotarretan (hori zen «neurri frantsesa»). Poeta aleman handienak abiapuntu guztiz frantsestiarra izan du, eta «idazle frantses» bat bilakatzea izan da haren gaxtetako ametsa.

Gaitz larri batek etxera itzultzera behartu du mutila eta bere bizitzako periodo, oker ez banago, pietatetsu bakarrera urte pare batean. Sendatu orduko aitak Estrasburgora bidali du, han, Leipzigekeko txolinkeria literarioak utzi eta, Zuzenbidea serio ikastera gehiago dedikatuko delakoan. Baina hiri «frantses» horretan hain zuzen Goethek «izpiritu alemana» eta «arte alemana» deskubrituko ditu, eta kultura frantsesaren ordura arteko nagusigo totalaren aurka erreakziorik biziena hasiko du bere lagunekin batera.

Gure artean oso zabaldua dagoen eskema topiko batek dio, XVII eta XVIII. mendeetan hizkuntza eta Ilustrazio frantsesa guztiz nagusi zirela Alemanian; hizkuntza eta kultura alemana barbarotzat jotzen zirela eta bazterturik zeudela hirietan bezala Gorte eta Unibertsitateetan (hori egia da); baina tropa napoleonikoek Alemania okupatu eta *gero* (hau da egia ez dena) erreakzio ikaragarria egon zela Ilustrazioaren eta frantses kutsuko edozeren aurka. Horrela razionalismoaren eta Ilustrazioaren kritika alemana, klasizismoaren aurkako borroka (erromantizismo!), idealismoa, etab., erreakzio nazionalistarekin nahasten da eta esplikatzen da dena, hots, ilun eta susmagarri bihurtzen da. Datak ardura piska bat gehiagoz begiratzeari nahikoa da, ordea, ikusteko, Ilustrazio aleman garaia jarrera jada miresle eta kritiko artean partitua dela Ilustrazio frantsesarekiko (Bodmer, Breitinger); 1743koa da J.E. Schlegelen *Hermann* (eta bera jada Shakespeareren teatroz interesatu da), 60. urteetakoak Klopstocken «poesia

germaniarra», jainko grekoen ordeztapena Iparraldeko mitologiak, gai heroiko germaniarretako drama; Hamannen *Filologoaren Gurutzadak* orobat 1762koa da; 70. urteetakoak *Zu Stolberg* markes anaiak, etab.; eta 1767-1785 artean kokatu ohi da *Sturm und Drang* (Ekaitza eta Bulkada) ez-tanda literarioa, Goethe eta Schiller gazteak barne; razionalismoaren —hots, dogmatismoaren— Kanten kritika bera Iraultza baino lehenagokoa da, eta funtsean Ilustrazioaren kritikarik errotikoena Frantzian bertan Iraultza aurretik burutu du Rousseauk. Rousseau horrek biziki entusiasmatu du Estrasburgoko estudiante gaztea, Goethe irakurri duenak irakurria daukanez *Asmazio eta Egia*-ko oroipenetan garai hartaz. Hain zuzen inpresionantea da oroipen horietan gogoratzen den Goethe gaztearen filosofia frantsesaren eta bereziki Voltaireren erabateko gaitzespena, literato bezala nahiz pentsatzaile bezala eta are pertsona doilor bezala. Hortxe-hortxe izango da Voltaireren hori Goethek sekula egin duen inoren txikiziorik zakarrena. Baina frantsesen ohiturak eta jitea, hitz egiteko manera, sistema politiko, teatro eta literatura, artea, filosofia (salbu Diderot —«alemana zinez» derizkio Goethek beroni!— eta Rousseau), poesia, hizkuntza, frantziar dena bidaltzen da orain pikutara (1770-1771: Iraultzarik eta hostilitate franko-alemanik edo Napoleonik egon baino de-xente lehenago, beraz!).

Paradoxa hori dago Goetheren bizitzan: Frankfurt eta Leipzig hiri alemanetan arras moda frantsesari atxiki zaio; Alsazia «frantsesean» harriduraz beterik kultura alemana deskubritu du eta, berak adieraziko duenez, «alderdi frantsesetik alemanera pasa» da. Estrasburgon —literatura alemanaren historiarentzat erabakigarria suertatuko baita kasualitate hori— Goethe eta Herder bi gazteek kointziditu dute, kezka literario eta filosofiko berdinekin, gero Weimarren jarraituko duen bion adiskidetasuna eta lankidetzaz emankorra abiatuz. Biak errebeldeak dira klasizismo frantsesaren aurka. Fazatia eta hutsala iruditzen zaie teatro eta poesia frantsesa, artifizialak Corneilleren karaktere edo aiurriak, artistikoki zaharkitu eta agortua kontsideratzen dute «Voltaireren mendea». D'Holbachen pentsa-

menduaren ausardiak eta «arriskugarritasun» Frantzia herabeen famatuak, gaztetxo protestante hauei barre eragiten die, ez zaie batere interesatzen: haren filosofiako Natura, bizigabeko hilotz aspergarria da. Natura bizia bilatzen dute beraiek. Estrasburgoko katedral gotiko bikainean bortitz zutitzen den Natura. Herri kantetan eta ahozko poesian bizirik aurkitzen duten Natura. Percyren erakutsiari jarraiki, Alsazia herriz herri ibili du Goethek kanta eta ahozko literatura bilketan. Bere lirika propioa ere, anakreontika frantsesaire belaskak utzi eta, herri kanta alemanen estiloan sortzen da orain. Maiatzeko festak, basoan bidaztiak, Natura berri bat agerrarazten dute haren kantetan. Artifiziotik eta erregelatik Naturara itzultze honen ezagutarazten du, hain zuzen (Ingalaterran Shaftesbury eta Frantzian Rousseau utzita), bai arte klasikoaren Winckelmannen interpretazio berria (1755), erabakigarria izan dena kultura alemanaren garapidean, eta baita, Goethek berak behin definitu bezala, «iraultza literario alemana» ere, Iraultza Frantses politikoa baino dextentxo lehenago.

Iraultza hori Goethek berak teatroan entseiatu du aurrena eta lehiatsuena. Bera baino lehen ahalegindua zen G.E. Lessing (1729-1781) antzerki alemana klasizismo frantses antzuen esklabotzatik jaregiten, eta Lessing jo ohi da drama alemanaren sortzailetzat: *Miss Sara Sampson* (1755), *Minna von Barnhelm* (1767), pieza klasikoak dira oraindik ere edozein teatro alemanetan. Drama aleman modernoarentzat oinarri teorikoak haren *Hamburgoko dramaturgiak* (1767-1769) ezarri ditu. Goethe Estrasburgon dagoela idatzi du Lessingek bere *Emilia Galotti* (Wertherrek bere buruaz beste egitean mahai gainean zabalik uzten duena). Baina Lessingen teatro hori Herder eta Goethe gazteei razionaleria begitantzen zaie. Kompas eta erregelaz eraikiak bere egituran, ilustratuegia bere joairan eta helburuan, arazoan trataeran. Ideien teatro bat, ez aiurriena, ez Natura biziarena.

Gainera, Lessing orobat klasizismo frantsesaren kritiko zorrotza bazen ere, Goetheren klasizismoaren arbuioak bestelako arrazoiak ditu. Herderrekin ikasia du, ez dagoela

modelo bakar unibertsalik; herri bakoitzak bere hizkuntza eta bere aiurria duela, bere moldera egiten duela bizitzaren eta historiaren esperientzia, bere erro bizi horietatik sortzen duela bere artea. Hala egin du Greziak: zerupe argi grekoaren obra da arte greko distiratsua. Hori da Biblia, herri juduaren poema. Hori da Ossianen epika iparralde-tarra, zerupe ilunean. Alemaniak bere natura eta izpirituari dagokion obra sortu beharko du, kreazio baliozkorik izateko, ez besteren imitazio margula. Eta ideia horiekin-txe zebilela hain zuzen, Goethek Shakespearerekin egin du topo: «irakurri nuen haren aurreneko orriak, harena bihurtu ninduen betiko», aitortuko du berak. Shakespeare, klasizistek erdeinatzen zuten hori, Voltaire oportunistak harroak gorotzesten zuena, hori zen bidea! «Aurreneko pieza bukatu nuenerako, itsu jaiotakoari esku miragarri batek bat-batean ikusmena oparitu izan balio bezala nengoen».

Gotikoa arte barbaro hutsa zela irakasten zion Leipzigezko arte irakaslearen irakatsi guztien aurka, Estrasburgoko katedralak egiazko «arte alemana» zein den errebelatu dio Goetheri. Sasimaisu eta sasimodelo artifiziosu guztien aurka, Shakespearek egiazko teatro alemanak zein izan behar duen, errebelatu dio, alemana eta klasikoa izateko. Shakespeare da «Sofoklesen anaia» egiaz, ez klasizista frantses maskalak. (Ez da ahaztu behar, Ilustratuek Shakespeare barbarotzat eduki dutela, arte gotikoa bezalaxe). 1771ko urrian estudiante lagunek antolatu duten Shakespeareren Egunerako berak idatziriko testuan, Goethek klasizitate berri bat galdatzen du: Pariseko «markes batek Alzibiadesekin bezain gutxi du Corneillek antzik ere Sofokleekin!». Alegia, tragedia frantsesak ez dauka tragedia greko zindoaren antzik ere. Parodia hutsak dira. «Frantxes koxkor horrek, zer egin nahi duk armadura grekoarekin? Handiegi eta astunegia duk hiretzat!». Frantsesek ez, baina armadura greko hori alemanek jaso eta erabil dezaketela, uste du Goethek. Hala sortu da letretako iraultza alemana.

Finkielkraut hasi eta komentaria *politically correct* guztiek erreberentziaz baieztatu ohi dutenez gure artean,

Goethe ez da nazionalista, unibertsalista da. Ni ados. Baina unibertsalista txit energikoki alemana da, guztiz nazionala. Ez da inola ere euskaldun militante ez izatea signifikatzen duen unibertsalista hori. (Ez legoke gaizki, guk zilegi bagenu Goethe bezain nazionalak izatea, nazionalistatzat hartuak izan gabe).

Literatura aleman nazional bat

Jeinuak pizten bide du jeinua: Shakespeareren irakurketak piztarazi du Goetheren izpirituan *Götz von Berlichingen burdinazko eskuaz* dramaren proiektua, eskema klasi-zista apurtu eta Shakespeareren «epopeia nazional» ingelesaren antzera Alemaniako historiaren oholtzaratzea abiatuz. XVI. mendeko heroi nazional bat da protagonista, estilo zaharreko zaldun «aleman peto-peto» bat, Aro Berri diplomatiko bihurkor zuriak zanpatuko duena, bere zaldun jeinu eta naturari leiala zaiolako. Esan bezala, teatro alemana heroi nazionalak gaitzat hautatzen Goethe baino lehen hasi da. Aipagarriena Klopstocken *Hermannen Gudua* da zalantza gabe (1769) —gero Kleistek, etab., berretzeko dute gaia. Hermann edo Arminio hori alemanen heroia da erromatarren aurka, Augustoren legioak abarrakitu omen zituen parajeen Teutoburgoko Basoan egundoko monumentutzarra daukana gaur egun. Obra horretan alemanen askatasun gerra erromatarren aurka poetizatu zuen Klopstockek, eta «erromatarren menpetik askatzen ziren alemanak, bikainak eta indartsuak errepresentatuz», bultzada egoki eta handia eman zuen —hala balioesten du Goethek urteak geroago— «Nazioaren autoestima pizteko». Alabaina erromatarren gerrak kontu aspaldikoegiak ziren, batetik; eta, bestetik, bakean, Klopstockek isiotzen zuen gerra sentimendu patriotikoa, objekturik gabe gertatzen zen. *Götz von Berlichingen*en historiarekin Goethek Alemania modernoaren hastapenen meditazioa dramatizatzen zuen, Erdi Arotik Moderniara zubian; momentu historiko eta politiko erabakigarria, hain zuzen, gerra zibilen eta Inperioaren porrotaren unean. Aktualitatez beteri-

ko gaia zen. Momentuko Ilustrazio edo Lehen Moderniaren krisiagatik batik bat (Frantziako Iraultzan berehala lehertuko dena). Bestalde Erdi Aroa ez zen iragan galdua, Alemaniako hiri harresituetan bizi-bizirik zegoen oraindik, eta Goethe haurrak hala ikusi du Frankfurten, etxe eta kaleen arkitekturatik gizartearen antolamendu eta estamentuen arteko borroka sozialetaraino. Erdi Aroa eztabaidatzea, Modernia eztabaidatzea zen Alemanian. (Modernia txepel gatzil hau, aiurri bortitzen eta bertute sutuen Erdi Aroaren aldean —Goethek hala ikusten baitu). Geroago, literatura alemanak bere heldutasun guztizkoa lortzeko, Grezia klasikoarekin neurtu behar duela, erabakiko du Goethek. Erromantizismoak, Goethek abiatutako Erdi Aroaren jorran jarraituko du.

Goethek orain nahi duena teatro aleman bat da, alemana gaian eta forman, eredu frantsesetatik libre. Aurrenik, drama egiten duena ez dira arauak (adio lekuaren batasunari, ekintzaren batasunari, denboraren batasunari!, esango du Shakespeareren Eguneko diskurtsoan), bizitza baizik. Artea ez du Boileauk egiten. Natura edo bizitzak sortzen du artea, bizitza espresatzen da artean (bizitza alemana, kasu honetan). Gero, teatroan bizitza edo naturaren, aiurrien drama egin nahi du Goethek. Baina modernian gaude, ez antzinate grekoan. Tragediaren eragilea ez da patua (Grezian hala da), norbere aiurria baizik. Natura da, bai, Grezian bezalaxe (eta Frantzian ez bezala —kontsideratzen da, teatro frantsesean konbentzio batzuk direla, tragedia artifiziarki muntatzen dutenak), baina natura subjektibo moderno. «Hau da Natura!» esango du Goethek, «a! zer karakter hau!» esateko. Halako aiurri edo Natura handi bat da Götze von Berlichingen zalduna (berdin *Werther*, *Clavigo*).

Literatura alemana, bereziki drama, sortzen ari den honetan, hanka sartzeek ez dute guretzat interesik gutxiena. Herderren errore bat zen, Shakespeareren dramak ez zirela oholtzarako idatziak, irakurtzeko baizik: Goethek *Götze*-en erabat bazterrera utzi ditu teatroko batasun arau guztiak, irakur drama soila egiteko. Herderren beste errore bat zen, teatro grekoaren propioa ekintza baten batasuna

zela, eta Shakespearerena gertaera baten osotasuna (pertsoneiak gertaera zentral handi baten zerbitzuan); hots, dramaren erdigunea ez dela pertsonaia/heroia, baizik gertakizuna/aroa: Goethek *Götz-en* Alemaniako XVI. mendeko kondizio sozio-politikoaren azalpen orokor bat bihurtu du drama. Horrela elkarrekin edo protagonistarekin zerkusi gutxiko hainbat pertsonaiaz, pasadizoz eta eszenaz betetzen da obra, mila modutako jendeen eta joan-etorrien basoa bilakaturik. Eta bai, bizitza da dramak errepresentatzen duena, baina aukera-aukeran bizitza gehiegi nahas-mahas. Ekinaldi batean idatzi eta Goethek Herderri eman zion irakurtzeko, eta honek «Shakespearek zeharo narriatu zaitu!» erantzun dio, eskuizkribuaren kritika zorrotz batekin. Goethek dena berridatzi du. Bigarren eskualdi honetan eszena gogor inpresionanteetako batzuk ezabatu egin dira: Adelheiden itotzea, laborarien gerrako eszena horrorezkoa, etab. Hain zuzen teatro frantsesari txu gezaren ihesi sartu zuen zakar eta krudelkeria asko bigundu behar izan du. Hala ere obrak ez ekintza, ez leku eta ez aldi batasunik du, apenas da eszenifikatzekoa. Intereza duena ere ez da ekintza, aiurriak baizik (honek eman dio obrari arrakasta) eta Goethek aurkezten dituen aiurrien kontrasteak (*Götz* zaldun gotor zindoa vs. *Weislingen* zaldun kiki oportunistak; etxeandrea noble Maria vs. *Adelheid* emazteki grinagaizto, boteregosea, baina maitale egiazkoa bere maneran, etc.). Obrak, problematikoa izan arren, ausardia berri bati ateak zabaldu dizkio, literatura alemana lotsagabetuz.

Beste hanka sartze emankor bat izan da, erritmo libreko —bertso eta estrofa libreko— himno handien karia. Zein bertso edo estrofa molde propiotan idatzi behar da poesia alemana (erritmo frantsesak uzten badira)? Balada tradizionalak hor zeuden noski (Goethek ederki aprobetxatu dituenak), baina askoz gehiagorik ez. Eredu kulturik ez. Beraz, Greziatik edo, ikasi beharko ziren. Pindaroren bertso eta estrofa erregularrari filologoen oraindik ez bizi zioten antzeman, pentsatzen zen, haren himnoak erritmo librean zeudela. Goethek, bada, erritmo librean, Pindaroren antzera (ustez), sekulako himnoak sortu ditu, ale-

manaren musikalitateak, edo berak halakotzat zeukanak, erritmoa markatzen zuela. Are, grekoak bai, baina alemanak nekez pairatzen dituen bezalako hiperbatonak eta gramatika apurketak (aditz intrantsitiboak trantsitibatu, etab.) gehitu ditu ausarki, espresio bisualaren eta musikalitatearen bere moduko erritmo indartsu bat sortuz. Himno horietan, bere mundu ikuskera esan gezakeena, isuri du: bere Jainko eta Natura panteistaren, bizi borrokaren, gizatasun prometeikoaren sentiera. Literatura alemanean erritmo libre horretan egin da gero mundu ikuskerako poesia, Novalisen himnoetatik gauari eta Hölderlinen himno berantetatik Rilkeren Duinoko Elegietaraino.

Atentzioa ematen duen gauza bat guretzat interesantea literatura alemanaren Pizkunde honetan da, autore gazteek taldeka lan egiten dutela. Beren ideiak eztabaidatuz, irakurketen berri elkarri emanez, bakoitzak idatziari besteek zuzenketak eginez, bilera periodikoak eta Shakespeareren Eguna bezalako ospaketa jaiak antolatuz afizioen arabera. Hamabost urte geroago oraindik bere zuzenketa eder ugariengatik eskerrak emanez idazten dio Goethek Napolitik Herderri. Beste batean, *Iphigenia* bidaliz, «burua kamustu arte landu eta landu duela» eta berak ezin duela gehiago, eta Herderri eskatzen dizkio azken ukituko zuzenketak. Weimarren Schillerren elkarlaguntza garrantzizkoa gehituko da, bion «aro klasikoa», alemanen miresmen eta umore nahasizko esaeran esateko, «bi dioskuroen» elkarlanean izan baita, testu batzuetan gaur ezin bereizi izatearaino Goetherena ala Schillerrena den, edo zer Goetherena eta zer Schillerrena.

Estrasburgon lizentziatura Zuzenbidean bukatu (hogeita bi urterekin) eta Goethe Frankfurtera itzuli da. Hemen (1771-1775), bertoko literaturzaleekin eta, batez ere, «Darmstadtoko Zirkuluarekin» harreman estuan beti, lirikaren berrikuntzan enplegatu dira Goethe eta bere inguruko lagunak, bai «Sentimentala» (*Empfindsamkeit*) ohi deritzon periodoan eta maneran, bai *Sturm und Drang*-eko tonu ditiranbikoan. Ereduak, berriz ere, literatura ingelesetik hartzen dira, baina literatura berri-berrienetik orain: E. Young (*Elegia edo Gabeko Gogoeta*), J. Thomson (honen

naturaren deskribapen emotiboek itzelezko arrakasta izan dute literatura alemanean; harena da Haydnek musikaturiko *Urtaroak* ezaguna). Poesiari bizitzan bere leku naturala itzuli nahi dio Goethek. Ez du elementu dekoratibo bat edo suzedaneo bat izan behar, ez naturaz gaindiko esfera sublime bateko fantasia, gizarte galantean bihurtua dagoen modura. Gizarte primitiboen literaturan poesia prosa baino lehenago agertzen da: poesia da herrien bizitzan, esperientzia bizia —gerra, maitasuna— espresatzeko estreina-ko baliabidea. Ezta ere ez du moralaren edo filosofiaren zerbitzari egon behar, gizarte «zibilizatuek», haren ozartasun mehatxugarria bezatzeko, bihurtua daukaten eran. Gizatasun librearen eta osoaren espresioa izan behar du. Goethek nolabait espresioaren naturaltasuna bilatzen du, forma «poetiko» kultistak utzi (Klopstock) eta hizkuntza arrunta, beroa, eta esaera herrikoa berrartuz. Espresioaren bizitasun beharrak logika apurtzera eta isuri «erdizorora» darama (Goethek berak kalifikatu du horrela geroago). Batez ere herri poesiaren eta baladen tankeran, lirika guztiz pertsonal fin-fin bat sortu du garai honetan (*Landako arrosatxo*, *Erregea Thulen*, hau «herri kanta» ezaguna egun Alemanian S. von Seckendorffen melodiarekin); eta «poesia natural» hori (*Naturpoesie*) «poesia nazionala» bezala ulertuko du (*Nationalpoesie*; hertsiki, nazionalak naturala esan nahi du), gazteen uhin berri lehiatsu bat abiaraziz era honetako poesia alemanean. Goetheren poesiagintza luzea, mila bidetatik eta mila era entseiatzetik ibiliko da gero, baina poesia eta kanta herrikoia zale jarraituko du beti, bere fase erromantizismoaren kontrarioenetan ere. Horrek esplikatzen du, literatura frantsesarentzat bestela begi onik izan ohi ez zuenak eta politikoki batere populista ez zenak, P.J. Béranger izugarri estimatzea.

«Sentimentalitate» aro edo molde horren gailurra eta gaindipena kontsidera daiteke *Werther* (1774), bi hilabete eskasetan idatziriko gutun nobela, nobela edo narratiba alemanaren berrikuntza ekarlea, hogeita bost urterekin Goethe Europa osoan ezaguna egin duena kolpetik. Asmazio hau ere gertakaria zinezko batean oinarritzen da, h. d., bizitzatik sortu da, eta esanahi bikoitzean hori: Goethe

bera bezalako jurista gazte baten amodio eta buru hiltzearen historia da, Wetzlarren agitua; eta Wetzlarren dago Goethe praktikak egiten, nobelako protagonista bezalaxe, eta hura bezalaxe bera ere «maitasun imposible» batean burua —eta bihotza— galduta... Askotan egingo duen legez, Goethek bere esperientzia pertsonalak eta bere inguruko pertsonaia errealak, haien aiurriak, begiak, ohiturak, modu oso errealistan marraztu ditu nobelan. Beti errepikatzen duenez, literaturak bizitzatik sortu behar omen baitu.

Nobela honek ez ideia bat zuen, ez doktrina edo moral bat, ez helburu bat. Ez zuen objekturik. Bakarrik subjektu bat zuen bere barruarekin, sentimenduek hautsita. Wertherren bizitza ez da gogoetak edo betebherraren kontzientziak determinatua (heroi tragiko frantsesak bezala —Erregeren zerbitzari idealak dira horiek, figura erromatarrek direnean ere!), pasioak baizik, «naturak». Berrito aiurrien kontrastea: protagonista gartsua ez legez, hark alferrik maite duen emaztekoa bai, bere zintzotasun sukaldetarrak eta arta moralak (sozialak) gidatzen du. Aiurriek berek sortzen dute berrito tragedia. Rousseauren garaipena da, baina ez ideia edo filosofia gisa, espresio bizi gisa baino (S. Richardson «imitatzen» duen obra guztiz originalean). Pasioaren espresio errefinatu bat. «Espresioa, gogoetak eta sentimenduak oratzen du», irakatsi zion Herderrek.

Werther-en arrakastak Europa osoan literatura ilustratuaren akabera markatzen zuen, eta literatur aro berrian alemanak internazionalki lehen aldiz izango zuen leku seinalatua.

*I*dazle barbaroa

Seguruena *Werther* eta *Faust* izango dira Goetheren obra sonatuenak. Biak (*Urfaust* —Fausten lehen eskualdia— 1773-75ekotzat jotzen da) Ilustrazioarekiko borrokatik erneak; hobeto esan, Ilustrazioarekin borroka ilustratu batetik (ez «Antiilustraziotik»): erreflexioaren aldean Naturaren eta bizitzaren aurespenetik. Goetheren obran

Naturaren sentimendu berri bat bizi da, panteismorantz isuri batekin, *Werther*-en hasieran bertan maiatzaren 10eko gutunean igar daitekeenez. Iturrian beti Herder dago: natura kreaizailearen indarra poesian, mitoan, gerran; jeinuaren, hots, herriaren naturaren indarra (Goethe ez da ulertzen Herder gabe, eta askoz gutxiago Herderren aurka).

Goethek aleman literarioa ez du ja egina, landua, paratua aurkitu. Hori berak egin du neurri handi batean, konposizio irudikorretarako eta hizkuntzarekin edozein jolas modutarako ahalmen kreatibo mirakuluzko bat, Leipzigeke idazki gaxteetatik jada erakutsiz (ilargi gaua da: «Nebel schwimmt mit Silberschauer...» —gandua zilar-jasatan igeri), Estrasburgon eta gero ere beti oparo jarraituz («morgenschön», goizeder, etab.). Goetheren lumatik alemana literarioki landua, prestu eta zaildua, freskoa dario, bortxatu gabekoa bezala. Gaur zaila da imajinatzea, oraintxe bertan bizi-bizia eta literarioki txit orekatua egiten zaigun *Götz*-eko hizkera «arkaizantea» —kritikoeke oso mingots kritikatu, omen dauden anakronismo filologikoengatik adibidez— Goethek bere gogara asmatua dela. Eta apropos horrelaxe asmatua, filologien axolarik gabe, bere anakronismo eta guzti, baina bizi (Shakespeareren bestelako anakronismoak ere Goethek defendatu egiten ditu, historialari nahiz filologoek aurka, obraren menpegabeziaren izenean, bizitasunaren exigentzia bezala), aleman literarioa bizkortzeko, nobletu eta aberasteko. Eta guztiz berri-berria zela Goetheren irakurleentzat, gaur guztiz normala iruditzen zaiguna. Goethek, berak egin eta berak «normaldu» behar izan du bere hizkuntza, lirikoa bezainbat dramatikoa eta narratibakoa.

Alabaina, Goethe ez da beti mundu guztiak miresten eta beneratzen duen Goethe izan. *Werther* eskandalu eta kondenazio artean nagusitu da. *Götz*-en arrakasta hiritar eta gaztearen alboan maila ilustratuen mesprezu goitik beherakoa ikusi behar da. Elegantea eta gustu onekoa frantsesa da Alemanian. Leibnizek frantsesez idatzi du bere obra zientifiko eta filosofiko handia. Berlingo Zientzien Akademian erdeinatua dago alemanez mintzatzea edo idaztea. Eskoletan alemanez mintzo diren haurrak zigortu

egiten dira (alemana oztopo bat kontsideratzen da kulturarako). Prusiako Federiko II. Handiak barbaro hustzat dauzka bere meneko alemanak, eta azotearekin eta frantsesarekin zibilizatu nahi ditu. Liburu bat idatzi du literatura alemanari buruz (1780): ez dagoela esateko. Hasteko frantsesez idatzi du berak liburu hori (inoiz ez zaio alemanez hitz bat bakarra mintzatzen entzun). Eta alemanak zein gustu txarreko jendea diren erakusteko, adibide gisa, teatroetan «les abominables pièces de Shakespeare traduites en notre langue» antzezten direla, adierazten du —bi barbaria batera alegia: Shakespeare barbaroa eta alemanera barbaroa—, eta hor ikusiko duzu

tout l'auditoire se pâmer d'aise en entendant ces farces ridicules et dignes des sauvages du Canada. Je les appelle telles, parce qu'elles pèchent contre toutes les règles du théâtre.

Dena dela, Shakespeareren basakeria oraindik barkagarria omen da nolabait, hori probintziano primitibo bat besterik ez izanik, literatura modernoaren hastapenetakoa.

Mais voilà encore —jarraitzen du Berlingo monarka ilustratuak— un Goetz de Berlichingen, qui paraît sur la scène, imitation détestable de ces mauvaises pièces anglaises, et le parterre —bulgoak!— applaudit et demande avec enthousiasme la répétition de ces dégoûtantes platitudes.

Literatura alemanak ez errege mezenasik, ez Paris bezalako zentro galantik izan du piztaile. Pizkunde alemana zirkulu literario apalen talde lanari zor izan zaio. Harrotasunez aitortu/salatu du hori Schillerrek «Musa alemana» poesian:

Ezein antzinaro Augustiar zegoen lore,
Ezein eskuzabaltasun Medicitarrek zion
Arte alemanari egin irribarre;
Loria ez zen haren arduratu,
Ez zuen garatu bere lorea
Printzeen fabore distiratan.
Amaren seme aleman handienaren
Tronuak, Federiko Handiaren, babes

Gabe laga zuen, ohorapen gabe;
Loriatuz, bada, esan dezake alemanak,
Gorakiago diezaioke taupada jo bihotzak:
Berak sortu zuen bere prezamena.

Goethek berak jendaurrean nola-hala eskusatu bezala egin nahi izan du Federiko Handiaren zakarkeria, baina sentitu du eta ez du ahaztu. Eskerronez poematu dio behin Weimarko Karl August Dukeari, pasadizoari alusio bat ezkutatzeko: «Txikitxoa da Germaniako Printzeen artean nirea/, labur eta meharra bere lurra.../ Ezein Kaiserrek ez du sekula nitaz galdetu, ezein errege/ da arduratu nitaz, eta bera zen niretzat Augusto eta Mezenas» (*Epigrama veneziarrak*, 17).

Kurioso da, Frantziako Iraultzak Alemanian, batez ere intelektual edo literato eta artisauen artean, supiztu duen herri entusiasmoaren, Goethek dagien interpretazioa ere. Larri ziren erregetxoak eta handikiak, bat-batean herri osoa iraultzazaletu, h. d., frantsesazaletu denean. Ezaguna da, Goethe Iraultza Frantsesaren guztiz aurkako intelektual bakanetakoa izan dela. «Denbora askoan —idazten du epigrama batean ironiaz— handikiak frankoen mintzairan mintzatu dira,/ mintzo hori ahotik ez zerion gizakia ez dute erdiaintzat baino hartu./ Orain herri osoak frankoen mintzaira zezelzen du liluraturik./ Ez zaitezte, Ahaltzuok, sumindu! Zuek galdatzen zenutena, ari da gertatzen».

Werther-en eragabekeria batzuk azaltzen badira ere es-tamentu gorenekiko, hauek —Goethek berak *Asmazio eta Egia*-n adierazten digunez— txit aldekoak zituen *Götz*-ez gero. Obra horrek askatasun indibidual mugagabearen, modernitatearen eta jatortasun liberaleko aiurriaren ideal berriak, ez burgesian, nobleziako heroi batengan inkarnarazten ditu, ideal berriak eta klase sozial zaharrak korapilatuz (berdintsu *Clavigo*-n, *Claudine von Villa Bella*-n, etab.). Bazter guztietan garraisika eskatzen zen Alemaniako berrikuntza nazionala, nobleziaren eskuetan uzten zen, horrela. Bertute «nobleetan» ikusten zuen «handitasun nazionala»; eta noblezian, handitasun galdu hori birjasotzeko indarra eta itxaropena. Goetheren ikuspegi historiko honetan, Os-

nabrückekeo Justus Möser (1768 eta hurr.) bikain —«herrlich», Goethek— kontserbakoi sendoaren eragina erabakigarria izan da. [Hein honetan, hots, nazioa eta haren bertuteak eta egitekoak, pribilegiatuki, klase batean inkarnatzen dituen heinean alegia, ziurra da, Goethe ez dela nazionalista, nazionalismoa subjektu politiko edo historikotzat nazio berdin eta libre osoa aitortzea baldin bada —klasista «aristokratikoa» da bera, ez demokratikoa, eta Gobineauk eta Chamberlainek gustukoa dizute, Krutwigek bezalaxe! Bakarrik, nazionalismoa jatorrian demokratismo hori bada, ez da ongi ulertzen, demokrata batek gaur nola har dezakeen nazionalismoa kontzeptu negatibotzat, are demokraziaren kontrariotzat]. Publiko alemanarentzat *Götz von Berlichingen*-en esanahi «patriotikoa» ebidentea izan da. Eta, berehala, «sentiera abertzale eta orokorki gizatiar serioko» gazteak (garai honetan «abertzale» terminoak kasik banaezina dirudi humanitario edo gizatiarrarenetik, gure aroko propagandan ikusi dugunaren kontrara) Goetheri hurbildu zaizkio, hau itxaropenez betez.

1775eko azaroan Weimarko Dukeak bere Erresidentziara deitu du Goethe. Estrasburgon herri xumea deskubritu badu (natura, bizitza, espontaneitatea), Weimarren Gortea deskubrituko du (ordena, diziplina, gerora klasizitatea). Goethe aristokrata bilakatu da. *Sturm und Drang* aroa pasa da. Bukatu da «iraultza» —Iraultza politikoa hasi ere baino lehenago. Goetheren unibertsoa literaturaren eta zientziaren barruan mugitzen da. Iraultza Frantsesa datorrenean eta Alemaniako hirietan ideia berrien borroka hasten denean, Herder ez bezala, iraultzaileen eta demokraten etsai beldurtu, beraz beldurgarria izango da Goethe. Goetheri zor zaio, hala ere, literatura alemana eraldatuko duen «Weimarko klasikoaren» iraultza tematsu, barea.

Hizkuntza nazionalaren lanketan

Weimarko Estatutxoan egiazko factotum ekonomiko, sozial, poliziako, militar, kultural unibertsala bera izan beharri, eta baita bere bizitza emozional sutsu beti keko-

-mekoari ere (maite dituen emakumeek «zakuan preso» hartuko duten ikaraz beti!), ihes egiteko, berriro libre izateko, Gorteko lagunekin oporrak egiten zegoen Karlsbad balneariotik Goethek bat-batean ospa egin du, goizeko hirurretan, inori ezer esan gabe, Italiara, 1786ko irail ederrean. (Gogoratuko denez, 1789koa da Iraultza Frantsesa). Literatura alemanean klasizismorantz biraketa Goetheren bidaia honekin seinalatu ohi da. Pertsonalki bakardadea bilatzen du, Veneziako jendepilaren erdian bakarrik sentituz gustura idazten duenez. Bere buruarekin egon nahi du. Baina, Goetheren eboluzioan, momentu hau literatura alemanarentzat eskema berri bat bilatzeko momentua ere bada haren buruan. Orain arte borroka egin dute literato gazteek: bizitasunak, indarrak, publikoa astintzeak eta mutirikeriak izan du lehentasuna —iraultza literario/sozialak, mentalitateen iraultzak. Literaturak bizitzaren espresio gorria izan behar du, ez jaunxkila eta damiselen josta sozial bat. Honezkero, ordea, XVIII. mendearen buruan, literatura alemana aski heldua dela, uste du Goethek, errigortsuki harmonia eta perfekzioa helburu izateko —iraultza estetikorako. (Klasizismo berriaren teoriko nagusia Schiller izango da, Goetherekin batera bizitzera Weimarrera etorria, 1787: iraultza politikotik itxaron ezin den gizadi berria, gizadiaren heziketatik edo iraultza estetikatik itxarongo du berak). Lehen bizitasuna zen aurrenekoa; orain ederra da. Eta Goethek Italian bilatzen du horretarako inspirazioa, orientazioa. Ereduak, perfekzioaren eta harmoniaren maisuak. Tenore hartan, eta Errenazimentuaz gero, arte klasikoaren sehaska eta aberria Italia baitzen europarrentzat (Grezia turkoen menpean dago!).

Goethek familiatik zekarren italiazaletasuna, txiki-txikitatik etxean ikusi dituen hiri eta paisaia italiarren litografietatik, aitaren bibliotekatik, umetan ikasi zituen italiarrik eta literatura italiarraren ezagueratik, aitaren kontakizun harroxkoetatik. Aita garai honetako burges aleman tipiko bat da. Alemania triste eta barbaroa iruditzen zaio. Etxean bizi duen iluntasunetik ihesi, bidaia luzeak egiten ditu Holandara, Frantziara. Frantzia miresten du. Harentzat elegantzia eta gustu ona frantsesa da. Frantsesa

da mintzaira kultoa (hala hazi du semea). Baina ondo pasa eta dibertitu Italian egiten du. Veneziako karnabalean, dama ederrekin dantzan eta solasean goizeko ordu txikiak arte, abenturatxo sentimentaletan edo galanteetan. Gero liburu bat idatzi du italieraz, hizkuntz irakasle baten laguntzarekin, bere Italiako bidaia puntuz puntu deskribatuz. Maite du semearekin Italiaraz eta italieraz —edo frantsesez— mintzatzea, hizkuntza horietan bere apuntetxoak idaztea. Alemanez, ez. Barbaroa da. Negozioen eta etxeko gorabehera guztien kontaduria zehatza eramaten du egunez egun idatzia: latinez. Alemana ez da lumarako, Lizardiren neskamearen euskara baldarregia omen zen bezala telefono harirako.

Trento pasa eta Rovereton jo du Goethek aleman eta italieraren hizkuntz muga, Etsch [it. Adige] ibaiaren ezkerreko ertzean. «Hau poza, hemendik aurrera hizkuntza maitea bizia, erabilerako hizkuntza izango da!». Adi-adi egonen zaio uneoro hizkuntzari, lekuan lekuko azentuari, dialektuari, arrantzaleen kalamatikari, bertso neurri batek italieraz bereganatzen duen musikalitate hobe edo txarra-
goari, etc., italiara biziari nahiz literarioari, antzezleen deklamazioari edo sermoilariaren erretorikari, auzi bateko partaideen mintzoari tribunal aurrean. Hamazazpi egun geratu da Venezian eta, zuzen oroitzen banaiz, sei aldiz egon da teatroan. («Orain hobeto ulertzen ditut tragedia grekoko solasketa luzeak», komentatzen du gutxi gorabehera iluntze batean —buruz aipatzen dut). Veronan, bentako mirabeak, atea zabaldu eta, «Felicissima notte!» alai bat esan dionean, logelara argia ekarriz ilunabar aldera, piska bat harritu da, baina besterik ez. Venezian diosal bera errepikatzen denean, Goethe hizkuntzaren eta nazio baten aiurriaren loturaz gogoetatzen hasi da. «Itzulezinak dira edozein hizkuntzaren berexitasunak —komentatzen du orain—; izan ere, hitzik goretetik apaleneraino, nazioaren aiurriko, sentimenduetako ala situazioetako berezitasunei erreferitua dago dena». Hizkuntzak eta nazioak bizitzan bat egiten dute (h. d., nazioak eta nazio bat eguneroko praktika bizian nola mintzatzeak, inolako esentzialismo-rik gabe). Nazioaren bizitzaren espresioa da hizkuntza.

Hasteko, bada, iraultza literarioaren mamian hizkuntzaren filosofia berri bat dago. Hizkuntza sentitzeko, hizkuntza zer den teorizatze eta balioesteko gisa berri bat.

Ezaguna denez, nazioaren eta hizkuntzaren ideia hauek Goetheren adiskide min W. von Humboldttek garatuko ditu sistematikoago —Herder ez aipatzeko (pentsamendua ere elkarrekin talde lanean lantzen baitizu jende honek)—, eta Humboldttek hain zuzen euskaldunon kasua hartuz nazio eta hizkuntz berdintasunaren paradigma gisa. Estreinako aldiz euskaldunak ezagutu dituenean, 1799ko bidaian, «sekula ez dut halako aiurri nazional autentikoa duen herri bat ikusi, lehenbiziko begirakunean bertan hain originala ageri den fisionomia gorde duena», idatzi dio Goetheri Madrildik azaroaren 28ko gutunean.

Zientzia sozialen hastapenak orduantxe dira, eta bizitzaren espresioak, aiurriak, historiak asko interesatzen ditu alemanak. Natur zientzietan ez bezala, giza zientzietan indibidualitatea da zentrala (indibidualitate soziala, kulturala, historikoa). Razionalismo cartesiarra ez bezala —horrek izpiritua (arima, adimena) modu metafisiko batean ikertzen baitzuen—, belaunaldi hau, banakotasun pertsonal bakoitzaren singularitate edo aiurri, hots, arimaren azterketa naturalista, enpiriko bat ari da entseiatzen (fisionomiarenaz, adibidez: Lavaterrekin harremanetan egon da Goethe). Berdin, gizadiaren barruan horiek ere indibidualitate modu batzuk baitira, herrien edo nazioen, hizkuntzen «izpiritu» (edo aiurriaren) ikerketaz, eskultura grekoen edo poesia hebrearraren «arimaren» estudioaz, hots, zerk dagien herrien, literaturen, kulturen edo periodo historikoen diferentzia, berezitasuna, zertan datzan horietako bakoitzaren nortasun edo originalitatea, biziki arduratua ibili da garai honetan kultura aleman guztia, artearen edo literaturaren historiatik (Winckelmann) garezurren ikerketaraino (F.J. Gall; oroit Goetheren hanka sartze monumentalara Raffaelen burezurra uste zuenaren balioespen entusiastikoan, edo Schiller adiskide aspaldi hilaren burezurra eskuan hartzean idatziriko tertzina hunkitu paregabeak!). «Izpirituak» edo «arimak» aztertuz, gizartearen edo gizakiaren, h. d., bizitzaren «natur zien-

tzia» egin nahi da, Natura biziarena, Newtonen Natura mekanikoa bezala ikertzerik ez dagoena, beste metodo bazuen garapena eskatzen duena hortaz. Metodo berri hauen jaiotza da, gaur erabiliko ez genukeen arimen eta izpirituen terminologia moldagaitzak (teknikoki moldagaitzak; metafora bikainak, ordea) erakusten duena. Hori ulertu ezinda, makina bat jendek periodo guzti hori erro-errotik gaitzulertzen du (gure artean behintzat), «herri izpiritu» edo mamuen ez dakigu nolako metafisikak eta esentzialismoak imajinatuz. Edonola ere, ez Herder edo Humboldt edo erromantikoak bakarrik, ikuspide horren barru-barruan mugitzen da Goethe ere, aipatu adiskideekin batera.

Filosofietatik praktikara etorritz: hizkuntzak landu eta perfektionatu egiten dira (esentziek egiterik ez daukaten zerbait baita hori!). Praktikan da, hain zuzen, hizkuntza-aren eta nazioaren batasuna non ikusten den, non historia bilakatzen den. Literatura jasoa egiteko, hizkuntza «barbaroa» landu eta jaso beharra dago. Goethe literaturan ere inoiz ez da izan preziosista bat. Baina harentzat nazioak, hizkuntzak, literaturak bat egiten dutenez, preokupazio handi bat, beti, hizkuntza lantzea izango da (ahozkoa jasotzea, hiztegiak, gramatikak edukitzea, etab.): hizkuntza lantzea literatura ontzea da eta *viceversa*; eta nazioa jasotzea da orobat, zibilizatzea, «beste nazioen parean» jartzea (Goetheren obran behin eta berriro ageri da azkeneko motibo hau). Harrigarri gure antz-antzeko kezkek erabili ditu aleman «batu» literarioaren eta dialektoen arazoaz (dialektoek aleman literarioa aberastu beharraz; dialektoak berak ere aleman literarioaz aberastu beharraz orobat, baitetik besterako itzulpenekin adibidez norabide bietan). Aleman literarioaren normalizaziorako, teatroko deklamazio onari aparteko garrantzia ematen dio (irratirik eta telebistarak ez dago noski). Goethe teatroko direktorea izan da Weimarren, eta araudi bat ere idatzi du antzezleentzat: aurreneko 25 arauak, kutsu dialektal eta probintzialismo oro ebitatzeko, ahoskera «batu» osoa eta garbia eta deklamazio egokia nola zaindu, agintzeko dira!

Normalizazioaren —eta idazten hasten denaren— arazo elemental bat lexikoarena izaten da, idazkeraren

nahiz esanahiaren aldetik (normalean, normalizazioaren arazoa duten hizkuntzetako idazleek, beste hizkuntza normalizatuago baten erreferentziekin jokatzeko dute, beraiek hizkuntza hartan estudiatu edo literaturazaletu baitziren). Zer da doi-doi «jatorra»? Nola esan gaztelaniaz (edo frantsesez)? Nola itzuli «gogo»? Nola idatzi euki/eduki/iduki? Nola esan euskaraz «referirse a» edo «cesar de»? Hemengo hitz hau, Alemaniako hegoaldean horrela esaten da, eta iparraldean hala; dialekto batean hitz egoki bat badago, baina beste dialektoetako jendeak ez dit ulertuko; hitz esanahitsu eder bat badaukagu (kemena), baina berba tekniko zehatz bezala (energia) ez du balio. Nola jokatu: garbi?, mordoilo? Antzeko arazoei irtenbidea bilatzeko orduan, zerikusirik handia du, hizkuntzaren zer filosofiarekin funtzionatzen dugun. Eta horrelakoetan ohi denez, Alemanian ere joera diferenteak ibili dira norgehiagokan, Goethe eta lagunen joera nagusitu den arte.

Ch.A. Klotz filologo eta latinistak, eta haren inguru akademikoak, alemana erremedio gabe barbaroa dela, us-te du, eta alemanez produzitzen den gauzarik, ez du ikusten baliozkoa. Kulturako hizkuntza latina da eta kito. Poeta txit preziatua da bera latinez. Latinez idazten ditu bere gutunak eta artikuluak literatura eta arte klasikoei edo estetikari buruz. Klopstock, Lessing, Herder, etab., alemana literarioki modernizatu nahita dabiltzanak, kupida gabe erasotzen ditu, Halleko Unibertsitateko bere profesore katedratik. Alemanez idatziriko ezerk ez du ezer balio antza. Honi batez ere Lessingek egin dio aurre. Latinez irakatsi nahi digute alemanez nola idatzi, burlatzen da Lessing; eta beraiek inoiz alemanez idazten badute, «hitz alemanez, baina ez alemaneraz» egiten dute; alemana zinez literatura eta kultur hizkuntza bizi bat egin ahal izateko, deus balio ez duen manera batean. Alemana beste hizkuntzen parean jaso nahita idazten duten idazleak, ordea, akatsez beterik aurkitzen dituzte beti beren erreseinetan, autore grekolatindarrek bezalako perfekzioz idazten ez ei dutelako. «Zer zor die gure hizkuntzak?», itauntzen du Lessingek haserre. Poliki-poliki hozitzen hasia den publikoa desegitea besterik deus ez. Haren atralakek (*die Klotzischen Hän -*

del), zortzigarren liburuan laburki gogoratuak *Asmazio eta Egia*-n, ez dute lortu Herder eta Goethe gibelaraztea. Baliozko bakarra Frantzian ikusten zutenen aldean, «klotzismoa» (Lessing —ohar bedi, *Klotz*-ek artaburu edo kaiku ere esan nahi duela alemanez!), baliozko bakarra Grezian eta Erroman ikusten zuena, franko zabaldua egon da Alemanian, batez ere mundu akademikoan (Unibertsitateko hizkuntza latina zela, ez da ahaztu behar), eta alemanaren garapenerako eragozpen handienetakoa izan da.

Aldiz J.G. Sulzer ilustratu puntakoak, hizkuntzaren filosofia ilustratu batez, h. d., razionalista, instrumentalista hutsaz, gramatika aleman bat eta hiztegi bat zertzea proposatzen zuen, hitzen idazkera finkatuko zuena, eta esanahiaren ezker-eskuin eta goiti-beheitiak oro garbituko zituen hitz bat esanahi bati zehazki lotuz behin betiko; eta aldian aldiko frase moldea matematikoki alde zurretik erabakita edukiko zuena. Horrela bakarrik gaindi omen zitekeen alemanaren egoera kaotikoa. Hizkuntza geometria bihurtuz alegia. M. Mendelsohni, bera ere Berlingo Ilustraziokoa izan arren, sendabide erradikal hau gehiegizkoa iruditu zitzaion, hizkuntzak «soberakinak eta irregulartasunak» izatea berezkoa omen baita, eta hain zuzen horietzek aberasten dute. Herder harago doa —eta harekin Goethe: normalizazioaren planteamendu absurdu hori, hizkuntza zer den ignoratzea da, eta gizakia izpiritu abstraktu bat bihurtzea. Hizkuntza bizia beti gizarte bizi baten produktua da, bizitza bezalaxe bere esanahien desegokitasun, dudazkotasun, sinonimo, inbertsio, idiotismo eta nahasketekin. Hizkuntza bakoitzak bere indibidualitatea du, mintzatzen duen herriak duen bera. Horregatik ingelesek, Shakespeareren edo Swiften umorezko «kilkirkeriak» eta katramilak, primeran «ulertzen» dituzte (ulertze ez geometriko batean), eta biziki maite dituzte, horietan aiurri eta jeinu nazionalaren espresioa ezagutzen dutelako. Sulzerren proiektuak, Gottsched orobat ilustratuaren hizkuntza garbi-garbiaren ahaleginak bezalaxe literaturan, bere aiurri edo karakter gutzia urardotzen dio alemanari. Hizkuntza bakoitzak bere bizitza eta nortasuna dauka. Bere lexikoa dauka. Bere azentua eta bere erritmoa

dauka: zentzugabea da neurri poetikoak beste hizkuntza batetik kopiatzen ibiltzea (alexandrotar frantsesa, adibidez, batere ez dagokio alemanari). Poesiak, eta literaturak oro har, hizkuntzaren bizitza propio horretatik, eta nortasun eta erritmo horretatik abiatu behar du, grekoek eta hebrearrek egin duten bezalaxe. *Xenien*-etan ugariak dira Goetheren eta Schillerren eztenkadak alemana lotzen eta kateatzen diharduten filologoei, «Teutoren hizkuntza lejiar eta hondarrez» garbitu nahi dutenei bereziki (Campe eta honek zuzentzen zuen «Hizkuntzaren Adiskideak» elkarte purista; edo Adelung, etab.).

«Ama hizkuntza garbitzea eta berdenboran aberastea, bururik hoberenen zeregina da», dio Goethek maxima batean. Eta jarraitzen du auzi bihurria ebazten: garbitzea, aberastu gabe, gehienetan «izpiritu gabekoa» gertatzen da. Ez dago ezer erosoagorik, edukiari begiratu gabe, esamoldeari bakarrik begiratzea baino: zozoak erraza dauka oso txukun eta garbi mintzatzea, esatekorik ezer ez dauka eta. «Purismo pedantea, zentzuaren eta izpirituaren zabal-kundeari uko absurdua da». Puristekin eta filologoekin borroka gogorrak izan ditu beti: esaidazu, purista pedante horrek, pedante nola esaten den aleman garbian! (*Xenien*). J.P. Hebelen poesien erreseina batean, poesia alemana italiera eta frantsesetik bilduriko hitz apainez edertzea goratzen dio espreski. Goethek «purismo negatibo oro» madarikatu egiten du: hitz bat erabiltzea galarazten duena, nahiz horrekintxe beste hizkuntza batek esanahi asko edo samurreko zerbait atzematen duen. Bere jarrera da: guk parafraseatu edo itzuli-mitzuli esan behar dugunean, eta auzoak hitz direktu bat daukanean, hartu. «Purismo afirmatiboa» eta emankorra deritzo horri. Filologoen bisturiarekin hizkuntzaren gorpuan lan egiten dutela, uste du; hizkuntza bizian hizkuntza biziarekin lan egiten dutenak, poetak eta idazleak dira, beraiek baitira hizkuntza egiaz garbitzen eta aberasten dutenak ere.

Oso inportanteak ere, itzulpenak ikusten ditu Goethek, alemanaren «normalizazioa» esango genukeen horretan, modernizazioan alegia. Koranean omen datorren esaldia: «Jainkoak herri bakoitzari bere hizkuntzan eman

dio profeta bat», komentatuz, «itzultzailea bere herriko profeta da», irizten dio Goethek. Itzultzaileak herri bati bere hizkuntzan beste kultura bateko pitxiak errebelatzen —argitzen— dizkio. Luteroren Bibliaren itzulpenak alemanarentzat ukan zuen berebiziko garrantzia goraiatzeko du. Ezein naziok, eta gutxiago nazio modernok, izan dezake originaltasun absolutuaren pretentsiorik, dio eskolako ikasliburu baten hitzaurrean (eta Goethe honela arazoitzen ikusteak badu bere interesa): nazio alemanak ez du zergatik lotsatu, bere garapen kulturala [*Bildung*], kanpotik hartua badu, «nazio arrotzetatik», eta poesian bereziki. «Ondasun arrotza geure-geure jabego bilakatu baita». Nazioek elkarri ikasten diote. (Laster aurkituko dugunez, «literatura unibertsalaren» kontzeptuarekin honek badu zerikusirik). «Aurrerapauso nagusia nazio batentzat [ohar, nazioa eta literatura konplexurik batere gabe berdintzen dituela beti], obra arrotzak bere hizkuntzara itzultzea da», errepikatzen du oraindik beste gogoeta batean. Goethe Calderon de la Barcaren miresle handia zen. Honen *La hija del aire*-ren itzulpenaren erreseinan hauxe irakurtzen dugu:

hain bestelako egoeretan, lekua ezagutu gabe, hizkuntza ere ezagutu gabe, literatura arrotz batean murgildu ahal bagaitezke, eta eroso sentitu ahal bagaitezke, ikerketa historiko luzeak aurretik egin beharrik gabe, garai jakin baten gustuaz ere tutik jakin gabe, eta adibide batekin herri baten izaera eta izpiritua presente egin ahal bageenezake, zeini zor diogu horren guztiaren eskerrona? Itzultzaileari noski...

Goethek, bera ere behin baino gehiago itzulpenetan aritzeaz gain, era guztietako itzulpenak sustatu ditu bere inguruan. Alemana, hizkuntza barbaro gutxietsia izatetik, munduan itzulpen gehiena egiten zuen hizkuntza izatera pasa da Goetheren biziartean. Literatura arrotzen estudioek eta itzulpen lanek, ordea, ez dute inportazio itsu-itsutan geratu behar: estetika nazional (aleman) propio bat lantzeko eta zabaltzeko balio behar dute, Dideroten *Rameauren iloba*-ren bere itzulpenari erantsi oharretan adierazten duenez. Estetika nazionala gailurreratzeko indar neurketa, hain zuzen, grekoekin egiten du hizkuntza bakoitzak, Goethe-

ren esanean. Literatura moderno guztiak klasikoekin norgehiagokan heldu dira beren gailurrera, dio Goethek. Eta orain, hainbat bide egin eta gero, literatura alemanak bere perfekzio gorena klasikoekin neurtuz (haien itzulpenak eginez, imitatuz, haiek birkreatuz) bilatu behar du. Epopeia klasiko handi bat idazteko asmotan ere urteetan ibili da Goethe (*Achilleis* —Akileida), literatura nazionalaren ohorea epopeiak jasotzen duela, uste baitzen. Lehen kanta idatzi ere egin du, eta hurrengo zortzi kanten eskema paratu ere, baina azkenean utzi egin behar izan du. Ez zitzaion «bizitzatik» ateratzen. (Oroit euskal antzinatearen epopeia heroiko bat idazteko Orixeren problemak, etorriaren eta ekarriaren gorabeherak). Klasizismoaren proiektu goethearra, hortaz, proiektu nazional bat da, Orixe eta Zaitegi edo «jesuiten eskolarena» bezalakoxe kontzientzia nazionalaz eta literarioaz bururatua.

Irakurleak gogoratuko du Lizardiren otoitza aldi berriari —«Laister sortzen al duk, Olerkaria!»—, eta itxaropena, berehala sortuko zela —«euskotar azal ta mami»— euskal poeta nazionala, *Eusko Bidaztiarena*-n. «Ta, ala Jaunaren gogo baledi/ ... gure erriaren olerki/ garaia, norbaitek lenbaitlên begi!». Batzutan irribarre eragiterainoko antzak topatzen ditugu Goetheren historian. Itxaropen berdinez Goethe gazteak Aberriaren Jainua inbokatzan du —«o Genius des Vaterlandes!»—, poeta gazte suhar bat laster agertaraz dezan Alemanian, bere erokeriak, pozak eta garaipeak lotsagabe guztien aurrean ausarki kanta ditzana, klasizismo frantses gatzilaren orde zoesia aleman zangar bat egingo duena alegia...

Lizardik Orixerengan pentsatzen bazuen, Goethe gazteak itxaroten zuen poeta nazional aleman oldartsua beharbada Goethe bera izan da. Baina Goethek literatura alemanari eman diona ez da obra nazional bat (epopeia nazionala edo), bizitza bat baizik. Goethe laurogeitik gora urte bizi izan da, beti aktibo, eta esan daiteke bere bizitzak periodo oso bat betetzen duela literatura alemanean; edo, literatura alemana, bere haurtzarotik heldutasunera, Goetherekin batera garatu dela. Oso-oso gazterik hasi baita idazten, lehentxeago hasitako Pizkundea bere gaztaroan

indar handia hartzen ikusi badu, bere zahartzaroan alemana nolabait umotua eta zernahitarako aski doitua ikusten du. Ikasketetan, hiriko negozioetan, poesian nahiz prosan, hizkuntzak ez du ja problemarik sortzen —harrotzen da Goethe. Edozein aleman burubida daiteke alemanez edozein zereginetan. Partikular batzuen lan askotari-ko eskergari zor zaio «nazio osoaren onurako» irabazi hori. Horrekin egoera guztiz aldatu da. Orain —aholkatzen die poeta gazteei— kontua ez da hizkuntza lantzea, forma, baizik eduki poetikoan zentratzea; eta eduki poetikoa norbere bizitzako edukia da beti, norbere bakoitzasunekoa. Hizkuntza eta forma landuz aritzeko mende erdi baten itzuliaren buruan, bizitzak berriro formaren gainera lehentasuna hartzen du. Beste fase bat hasten da Goetheren literaturaren kontsiderazioan.

Baina lehenago ekitaldien arteko polemika txiki bat gogoratu nahi nuke.

*K*lasizitate nazionala

Filologo puristekin bezala, kritikoeekin ere ez da Goethe bereziki ongi burutu. Esan behar da, denborarekin bakarrik egin dela Goethe gaur ikusten dugun handia eta ukiezina; bere garaian kritikoeek majo jipoitu izan dute. *Götz*-ek edo *Werther*-ek arrakasta, publikoan izan zuten, ez kritikan. Kritikak arras zarrastatu zituen bata zein bestea, Goetheren beste hainbat lan bezala.

Irakurle mediokrearentzat dena mediokrea da. (Baina —jarraitzen du Goethek— beti ere mila bider baliotsua goa da obrarik mediokreena, kritiko mediokre bat baino). Kritikoak Ate bezala dira, dio Goethek: autoreak atzetik korrika pertsegitzen dituzte, baina herrenka-herrenka.

Horrelako izpiritutxo herren «ilustratu» batek, «Alemanen prosaz eta elokuentziaz» artikulua terrible bat publikatu du Berlingo aldizkari batean, Goethek dioenez —ez dut lortu artikulua bera ikustea— literatura aleman dena eta konkretuki momentuko idazle aleman hoberenatarik dozena bat zakurraren salatik pasatuz. Artikulua anonimo

agertu zen, eta 1795eko urriaren 23ko Humboldtten gutun batetik Schillerri dakigu autorea D. Jenisch pastorea zela, gaur literaturan Goetheren erantzunagatik eta *Xenien*-etan Goethek eta Schillerrek haren poema sastarrari egin-dako isekagatik bakarrik ezagutzen den poeta eskas bat. Berlinek klasizista elegantea (paristarra) izaten jarraitzen zuen. Kritikoaren epaian literatura aleman guztia, bereziki prosa, miseria hutsa omen da; alegia, dena produkzio gustu gabeko eta merkea, kalitate eskasekoa, ez «klasikoa». Goethek «Literarischer Sansculottismus», itzulpenik behar ez duen izenburuko artikulua zorrotzean erantzun dio, Tersites deituz eta berak ere egurra gogotik emanez autoreari (Tersites Iliadako bufoi kakanahas bat da, bere lotsagabekeriagatik Ulisesek egurra ematen diona. Hogeita piko urte lehenago Voltaire kalifikatu du Goethek izengaizto berearekin, «ez klasiko» bezala gaitzirizten ziolako Shakespearei). Goetheren begitan «sansculotteak», berak hobere-
nen artean egotearren, hobereak beren lekutik uzkaile, eta haien jargoietan berak esertzen diren ezdeusak dira. Dena dela, pastore horri eskerrak, «Weimarko klasikoa-
ren» proiektuaz edo klasizitate alemanaz Goethek zer ulertzen zuen (klasizismo frantsesaren aurka beti: ikustea dago *Bidaia italiarra*-n arte klasikoa ikusteko «era frantse-
saren» arbuio etengabekoa), inoiz egin duen azalpen osoe-
na daukagu artikulua horretan. Garai berekoak dira hain zuzen Schillerren *Gutun Estetikoak*, klasizitate alemanaren kontzeptua, konkretuki artista edo idazle aleman klasiko bat sortzeko baldintzak teorikoki sakonago aztertuz (Bederatzigarren Gutunak bereziki: oraintasunetik distantzia-
tu, «urrungo zero grekoaren azpian adin nagusitasunera heldu», etc.). Testu biok, eta Humboldtten urteotako ko-
respondentzia Goethe eta Schiller adiskideekin, dira gaur funtsezko iturriak klasizitate alemanaren ideia on batera-
ko (hainbeste aldiz faltsifikatuta aurkezten zaigun hori, «erromantizismoa» borrokatzearen). Baina gu, Berlingo Tersites Gorte eta elegantezalearekin polemika utzi eta, «noiz eta non sortzen da autore nazional klasiko bat?», galderaz bakarrik interesatuko gara hemen Goetheren erantzunetik.

Harrigarria da, literatura bat bere heldutasunera —klasizitatera— iritsi ahal izateko baldintzen artean, Goethek zeintzuk nabarmentzen dituen. Aintzatago hartzen baitira arrazoi historiko eta politiko-sozialak, are idazleen baldintza ekonomikoak berak, hots, itxuraz arrazoi azalekoak, barne-barneko edo baldintza hertsiki literarioak baino, hizkuntzaren landutasuna, etab.

Noiz eta non sortzen da autore nazional klasiko bat? Hark bere nazioaren historian gertakari handiak eta haien ondorioak batasun dohatsu eta esanahitsu batean aurkitzen dituenen; ez dituenen bere herrikideen kontzientzietan handitasuna, sentimenduetan sakontasuna eta jokabideetan indarra eta ondoriozkotasuna eskas sumatzen; barnean bizi duen jeinuak gaitua sentitzen duen bera, izpiritu nazional batek («Nationalgeist»!) ura-seturik, iraganarekin bezala oraingoarekin sinpatizatze-ko; bere nazioa kultur maila gora batean aurkitzen duen, bere formazioa erraza gertatzen baitzaio era horretan; anitz material inguratzen duenean, aitzindarien anitz saio betegin eta betegabe dakusanean bere aurrean, eta hainbat kanpoko zein barneko zirkunstantzia batera datorrenean, berak ez dezan eskarmentu txarrik egin behar, gauza izateko bere bizitzako urterik hoberenetan obra handi bat kontenplatzeko, ordenatzeko eta zentzu batean egikaritzeko.

Aldera bitez baldintza hauek, horiekin bakarrik izanen baita posible idazle klasiko bat, prosazkoa batik bat, mende honetako aleman hoberenek lan egin beharra ukan duten zirkunstantziekin, garbi ikusten eta justiziaz pentsatzen duenak, begiramenduz miretsiko baitu haiek artez burutu dutena, eta oneski deitoratu ezin izan dutena egoki burutu.

Idazki jaukal bat, hitzaldi jaukala bezala, bizitzaren ondorioa bakarrik da; idazleak, ekintzako jendeak bezain gutxi egiten ditu berak, nola jaiotzeko eta aritzeko zirkunstantziak. Jeinurik handienak ere alde jasan egiten du bere mendea, aldez hura aprobe txatu egiten duen bezala onuraz, eta idazle nazional bikain bat nazioari bakarrik eska dakiok.

(...) Eta, beraz, gaitzespenik injustuena ikuspuntua lekualdatzen duena da. Ikus bedi gure egoera zein zen eta

zein den; begira bitez idazle alemanen kondizio indibidualak, zeintzuetan berak formatu ziren, eta aisa aurkituko da ikuspuntua nondik haiek juzgatu behar den. Bizitza sozialaren formaziorako zentro bat inon ez dago Alemanian, idazleak han biltzeko eta modu *batean*, zentzu *batean*, bakoitza bere eremuan formatu ahal izateko. Sakabanatuta jaioak, guztiz bestela heziak, gehienetan bakoitza bere esku bakarrik eta kondizio guztiz ezberdinen inpresioen esku utzia; etxeko edo atzerriko literaturako eredu honen edo haren hobespenak tarrakatua; nolana hiko saioetara, lardaskerietara ere, behartua, inoren itularik gabe norbere indarrak probatzeko; astiro-astiro bakarrik, gero meditatuz, zer egin behar den konbentzitu; praktikak eskolatua, zer egin daitekeen; txarra onaren ondoren plazer berdinarekin irensten duen gustu gabeko publiko handi batek behin eta berriro bide okerretik bultzatua; jende kulto, baina Inperio handiaren zati guztietan barreiatuaren ezagubideak berriro adoretua gero; garaikide lankide, ahaleginlagunek indarberritua —horrela aurkitzen da idazle alemana azkenean gizonaren adinean, bere mantenuaren ardurak, familia baten ardurak, kanpora begiratzera derrigortua, non eta maiz, sentimendurik tristeenez, berak eskertzen ez dituen lanekin irabazi behar izaten baititu bitartekoak, ezer produzitu ahal izateko, zeretan bakarrik nahi lukeen bere izpiritu landuak lanean aritu. Zein idazle aleman ongi ikusik ez du bere burua irudi honetan ezagutuko, eta zeinek ez du tristura xotilez aitortuko, maiz asko hasperenka desiratu izan duela abagunea, bere jeinuaren dohainak goizago makurtzeko kultura nazional [*Nationalkultur*] orokor, tamalez bere etorreran ediren ez zuen baten azpian. Zeren-eta klase garaien formazioak ohitura arrotz eta literatura atzerri-tarrez, makina bat abantaila ekarri badigu ere, alemanoi alemanak bezala lehenago garatzea eragotzi digu.

Idazleek, bakardade isilean, lan gogorrean lan egin behar izan dute latz —«nolako arduraz, nolako erlijioz!»—, nekaezin, asperrezin, elkarri ikasiz eta bata bestearekin eskola gisako bat osatuz, etab., etab., darrai Goethek.

(Alegia, labur: beste askok egin duen historia ari gara egiten euskaldunok. Beste askoren miseria berdintsuekin, eta ez askoz okerrago).

Puntu hau bukatzeko: literaturak problemak baditu, kritikak ere problemak izaten ditu. Goetheren ustean, «ezein naziok dauka kritikarik, obra apart, paregabe, bikainak dauzkan neurrian baino». Hala esaten du 980. maximan. «Alemanek, beraiek literatura bat daukatenez gero bakarrik, epai dezakete literaturaz», dio beste batean.

Literatura nazional eta unibertsala

«Literatura unibertsala» [*Weltliteratur*, hitzez hitz «literatura mundutarra»] Goethek asmatutako berba da, eta zahartzaroko bere beste *Welt*-konposizio kuttunekin batera topatzen da haren azken obran erabilia (erlijio mundutarra, poesia mundutarra, biztanle mundutarra, etab.). Zer esanahi du? Kognitiboki kontzeptu desegoki bat da; hots, Goetheren obran bertan, esanahi ilun eta aldakorrekoa da, zehaztasunik gabekoa. (Horregatik, berbak elkar ulertzeko baino gehiago gerra egiteko maite dituztenek, oso maite izaten dute, zer esanahi duen ez badakite ere).

Alabaina kontzeptua interesantea da, eboluzio baten buruan datorrelako, eboluzio horren beraren eskakizun bezala hain zuzen.

Izan ere, Goetheren traiektoria —ikus bezala— hasieratik azkeneraino oso nazionala den arren, ez dela nazionalista, esan ohi da (hitz honek halako keru negatibo bat dauka sektore batzuetan, eta Goethe «salbatu» beharra dagoela, pentsatzen da apika horietan); eta esan ere esan beharra dago, nik uste, gutxienez ez dela nazionalismoan geratzen. Goetheren bizitza eta obra, eboluzio handi batean ikusi behar da. Hizkuntza nazionalaren lanke-tan, literatura nazionalaren sorketan, hurrena klasizitate nazionalaren eraikuntzan, ia hirurogei urte luze lan egin eta gero, Goethek ez du ikusten proiektua bukatuta. Aitzitik, fase berri bat eskatzen du (egindakoaren arrakastagatik beragatik ere): berak «unibertsaltasunarena» deitzen duen fasea. Baina literatura nazionalaren fase berri bat da, ez abandonoa (Goetheren terminologia noiz edo noiz kili-koloa gorabehera: «literatura nazionalak gauza handirik

ez du ja esan gura; literatura unibertsalaren ordua da», jaulki dio behin Eckermanni). Zer ulertu behar da «literatura unibertsalaz»?

Itzul gaitezen gaztetako asmora. Literatura eta gustu frantses gailena gazteentzat zaharkitua, hagoatua da. Goethe gaztea errebelatu egin da: espresio molde berriak behar dira... Hizkuntza lantzen da, etc.; urteak pasa ahala, alemana «normaldu» da (sozialki ere!), literatura nazional bat ontzeko fasea atarramentuz burutu da, eta espresio molde behiala berri haiek, gerta litezke orain zaharkituak eta antzuak. Orduan poeta gazteek, latinez egingo balute bezalaxe, mekanikoki, egiten dizute poesia ama hizkuntzan: espresio prefabrikatuez, estereotipoez. Eta «produktzioak posible dira, nulo hutsak direnak, txarrak izan gabe», Goethe zaharrak poeta gazteekin ikusten duenez. Literaturak fase berri bati ekin behar dio orduan.

Beste adibide bat: hizkuntza lantzeko, ikusi dugu itzulpenen munta. Aldi batean alemana txiroa zen, eta itzulpena, beste hizkuntzetatik alemanera egiteko zerbait bezala bakarrik kontsideratu da. Itzulpena aberasgarria da. Hurrengo aldi batean, ordea, obra alemanak frantsesera eta ingelesera ere itzuli dira, Goetherenak guztiz gain. Eta bere obrak itzulita ikusiz Goethek ikusi du, lehen obra frantsesak edo ingelesak alemanera itzultzeko problemak bazeuden, bere itzultzaile frantsesek eta ingelesek ez daukatela orain problema txikiagoak. Beraz, itzulpenak literatura bat nolabait unibertsaldu egiten du (literatura bat unibertsala bihurtzen du). Eta —originaletik ikusita— bere itzulezintasuna ebidentziatzen du berdenboran...

Horra Goetheren esperientziako bi puntu, horrelako puntu askotatik erne baita «literatura unibertsalaren» kontzeptua, haren azken-azken urteetan (1827-30 artean bakarrik aurkitzen da, oker ez banago). Agertzen den aurreneko aldietan, unibertsaltasunaren esanahia, literatura alemanak baduen zerbaitena da, hark erdietsi kategoriarena funtsean (nahiko «nazionalista», beraz). Lehen frantseza bazen, literatura alemana da orain unibertsala. Goethe Weimarren patriarka bat bezala dago, hizkuntza handi guztietara itzulia; ingeles gazte nobleak bisitatzeraz doaz-

kio, idazle berri burrunbarienek (Lord Byron, etab.), Frantziatik Errusiaraino, maisutzat daukate; lehen alemanek Frantziara begiratzen zuten bezala, orain Alemaniara, literatura alemanera, unibertsitate alemanetara, begiratzen du mundu guztiak (oroit Madame de Staël). Autore frantsesek alemanak imitatzen dituzte orain, lehengo alderantziz:

(...) Munduko literatura orokor bat osatzen ari da, horretan guk alemanok egiteko ohoragarri bat baitaukagu erreserbatuta. Nazio guztiak guri beha dira, goersten gaituzte, gaitzesten gaituzte, onartzen eta arbuizatzen gaituzte, imitatzen eta deformatzen, ulertzen ala gaitzulertzen, beren bihotzak irekitzen dizkigute ala ixten.

Beste batean, itzulpen aleman ugariei (batez ere beste hizkuntzetan irakurtzerik ez zegoen testu antigoaleko eta asiatico edo eslaviarrei) alusioz, honela idazten du: «hizkuntza alemana ulertzen duena eta ikasten duena, nazio guztiek beren merkaduriak eskaintzen dituzten azokan aurkitzen da». Erlazio gutxi-asko soziologiko enpiriko hau du, ñabardura diferenteren batzuekin bada ere, beste zenbait testutan halaber; adibidez, literatura berriaren unibertsaltasunak, nazio guztiak elkarrekin nahaspilatu dituzten gerra napoleonikoez, naziook elkar ezagutzea eta bata besteagandik zenbait gauza ikastea ekarri duela, adierazten duenean. Ez da harritzekoa, beraz, esanahi honi jarraituz, literatura unibertsalaren adibide egokien eta efikazena bezala, aldizkariak —asmakuntza moderno bat orduan— aipatzen baditu hain zuzen (emakumeentzako aldizkariak, etab.).

Beste maila batean, literatura unibertsalaren ideala, literatura grekoerromatar klasikoan ikusten du gauzatuta: Erdi Aroaz gero jada, eta Errenazimentuaz gero bereziki, nazio diferente guztien kultura komunaren oinarriak berak mamitzen baititu. Literatura unibertsal berri baten ideia, klasizitate berriaren ideiarekin uztartzen da horrela. Eta Alemanian garai honetan hain indartsua izan den, Aro Berriko Grezia berria (filosofia greko berria, arte greko berria, poesia greko berria) izateko grina unibertsalarekin. Grezian eskualde eta hiri diferentek erlijioak lotzen zituen

bezala, Aro Berrian Goethek literatura ikusten du —erlijio berria— nazio diferenteak era berean elkartzen.

Literatura unibertsalaren kontzeptua Goethek aipatzen duen pasarte guztien artean, badaude bi, nik uste, nabarmentzekoak, ideia aldetik. Lehenengoa ustekabeko samarra da Goethe baitan, nolabait literatura sozialki konprometitua eskatzen baitu. Literatura unibertsalaren kontzeptua atera badut —dio—, ez da nazio ezberdinek elkarren eta batak bestearen produkzioen berri dutela adierazteko; hori aspalditik dago. Ezpada adierazteko da, gaur «literato bizi eta ahaleginkorrek elkar ezagutzen dutela, eta joeraz eta solidaritatez sustatuak aurkitzen direla, sozialki eragiteko». Intelektual alemanek benetan «konpromiso sozialaren» aukera lehentxeago ukan dutenean, idazlearen konpromiso politikoaren arerio garratza izan da Goethe. («Askatasun apostoluak, higuingarriak izan zaizkit denak beti./ Azken finean, bere apeta bakarrik bilatzen zuen bakoitzak beretzat»). Baina iraultza urteak ziren, eta Goethe —Herder ez bezala— politikoki kontserbakioa bera eta Dukearen Estatuko ministroa gainera, matxinatuen etsai amorratua ibili da, ministro gisa nahiz idazle gisa. («Buruberoak, gurutzefika iezazkidazue hogeita hamargarren urtean denak!»). Bitartean, aldiz, iraultza haizeak paseak dira, Vienako Kongresuak erabakitako errestiturazio garaian gaude. Goethek maite duen ordena zaharra ukabil gogorrez birrezartzen dihardute Gobernuak Europa osoan, zentsuraz eta zigorrez eta are Inkisizioz, Espainiatik (1823ko iraultza tropa frantsesen laguntzaz zantpatua) Errusiaraino (1825eko dekabristen iraultza zantpatua). Eta erreakzio beltzenaren giro honetan, beren herrietako botereen aurka txintik atera ezin zutenean, idazleek eta intelektualek egundoko kanpaina arrakastatsua Greziako independentzi gerraren alde egin ahal izan dute, iritzi publiko europarra sutan jarriz, Gobernuak berak interbenitzera makurtarazteraino. Propioki literatura baino gehiago, prentsa ari da noski botere berri bat bilakatzen; baina literatoak ari dira asko prentsan. Hain zuzen Goethe idazleen eragin sozialaz aipatu hitzak idazten ari den une berean, gizadiaren askatasunaren alde kanoi ingeles-fran-

tses-errusiar elkartuak untziteria turkoa suntsitzen ari dira Navarinon, Europako poetek eta prentsak berdin ospatzen duten garaipenean. Grezia humanitatea da! —eta kanoiak zilegi dira humanitatearen alde (kontzientzia onaren aberria den mendebaldearentzat). Humanismo erreakzionario baten ideologiak lagundurik, Gibraltartik Uraletara sortzen ari den errestaurazioko Europa berri horretan, nazio guztietako literaturak kolaboratu egin beharko luke hortaz, eta hori litzateke «literatura unibertsala» (Europa osotarra eta «humanista» kontserbakoia besterik ez).

Dena dela, unibertsalaren ideia, konpromiso sozialaren adieran, deblauki hedatzeko, Herder zen izatekotan egokiagoa, bere humanitatearen (orokorki gizatiarraren) ideia handiarekin, gizatasunaren betegintzarrezko historiaren jomuga bezala. Goethe, aldiz, funtsean fidagaitza izan da beti, askatasuna edo humanitatea bezalako ideia abstraktuekin. Berak, atzeman daitekeena maite du. Sentigarria, esperientzian ukigarria. Bere teatroa printzipio eta arau orokorren ihesi kreatua da. Bere pertsonaiek ez dute ideien edo bertuteen irudiak izan gura. Esperientzia konkretua, bizitza, exijitzen du beti. Abstraktu orori ihes egingen dio (koloreen teorian Newton aurka ere! —eta hor dago bere problema). Ideia altuek, inoiz onartu baditu, ezin izan dute inoiz entusiasmatu; eta ez ditu bere obran gustura gorpuztu. Hori Schillerren iaotasuna zela, esan ohi zuen, ideiak poetikoki mamitzea. Beraz, unibertsaltasunaren ideiarekin ere, humanitatearen ideia bezala eta horrekiko idazleen konpromiso bezala, Goethek ez du egingo, behin solemneki samar aipatu eta berehalaxe bazterreratu, besterik. Bigarren testuan jada hori ikusten da.

Bigarren testu aipagarriak ere merezi du testuinguruari jaramon egitea. 1824az gero Goethe harreman adiskidetsuan dago Th. Carlylerekin (gogora honen rola gero nazionalismo ingelesean, inperialismoaren atari-atarian), hain zuzen «literatura unibertsalaren» ideian biak bat-bat baitatoz. Carlyle momentu honetako kultura alemanaren «originaltasunaren» miresle handia da, eta literatura eta pentsamendu alemanaren hedatzailea Ingalaterran, itzulpenekin hala berekasako idazkiekin. 1827ko apirilean be-

re lan batzuk bidali dizkio Goetheri, eta horren kariaz sor-tu dira Goetheren gogoeta hauek, franko interesanteak guretzat.

Aldi batetik hona, orokorki gizatiarrera bideratua da na-bariki nazio guztietako olerkari eta idazle estetiko hobe-ren guztien irrika. Edozer partikularretan, historikoa, mi-tologikoa, alegiazkoa edo gutxi asko fantastikoki asma-tua izan hori, geroz eta gehiago argitzen eta distiratzten ikusiko da beti orokor hura, nazionalitatetik eta pertso-nalitatetik barrena. —Nazio guztien asmazioetan, bada, harako hara begiratzten duena eta harantz eragiten due-na, hori da gainerakoek berenganatu behar dutena. Ba-koitzaren partikularitasunak ezagutu egin behar dira, ba-koitzari bereak uzteko, bakoitzarekin hain zuzen horie-txen bitartez harremantzeko; zeren-eta nazio baten bere-zitasun edo partikularitasunak, bere hizkuntza eta bere dirua bezala baitira, harremanak errazten dituzte, bai ho-riek posible egin ere, berak dira egiten dituztenak. —To-lerantzia orokor egiazkoa ziurkienik eskuratzeko era, gi-zaki bakoitzaren eta herri bakoitzaren berezia bere horre-tan pausatzen uztea da, aldi berean uste sendoari eutsiz, gizadi osoaren jabetasuna izatea dela, egiaz baliozkoa ezagutarazten duena. Horrelako artekotza eta elkarrekiko ezagutarako, aspaldian ari dira alemanak beren ekarria ekartzen [beren itzulpen ugariekin batez ere].

Hemen herrien elkarren ezagutza eta diferentziaren errespetuarekin lotzen da literaturaren unibertsaltasuna. Esanahi hau, beraz, literatura unibertsalaren kontzeptua darabilen Goetheren testurik goizenetako batean ageri da, eta seguru asko hori aipatzen duen azkena denera arte (1830eko apirila) bere horretan dirau.

Izan ere, literatura unibertsal orokorra horrelaxe bakarrik hozitu ahal izango baita, alegia, nazioek bata bestearen kondizioak denek ikasiz, eta horrela ez da faltako, bata bestean edozeinek aurkitzea zerbait atsegini edo zerbait desatsegini, zerbait imitagarririk eta zerbait ekiditekorik.

Literatura nazionala (edo erregionala, etc.) eta uni-bertsala ez dira, beraz, oposatzekoak. Egon ere ez dago beste literatura unibertsalik, literatura nazionalek, erregio-

nalek, lokalek, dagitena baino; bestelako gizaki unibertsalik ez dagoen bezalaxe, gutako bakoitzaren unibertsaltasunak dagiena ez bada. «Munduko hiritarra naiz ni: weimartarra naiz!», hots egiten zuen Goethek umorez, Weimar (sei mila biztanle!) kasi auzo bat zela harrotasunez adierazteko. Ez direla munduko hiritarragoak Berlin edo Pariseko kaletarrak alegia.

Zenbat eta intimokiago estudiatzen eta ikertzen den herri bat edo hizkuntza bat, hainbat sakonki argiago deskubritzen da, bere muinen-muinenean atzemanezina dela azken finean. Beharbada berdin izaten da pertsona batekin. Goethek Italian egin du esperientzia hori. (Haren ondoren berdin Goetheren irakurle Stendhalek: «Les peuples sont inintelligibles les uns pour les autres», ik. *Voyages en Italie*, 1817). Baina hori ez da esperientziako fenomeno estremo bat bezala ikusi behar. Bizitzan arrunta ulertezintasuna da; ulertzearen iturria ere gero, ahaleginaren ondoren. Literaturaren eta itzulpenaren esperientzi barreanean, gauza bera egunero nabaritzen bide da. Aurkitzen dugu nonon unibertsala espresaturik, eta non aurkitu dugu?

Espresioaren berezitasuna arte ororen hasiera eta amaia da. Nazio bakoitzak, gizadiaren propio orokorretik apartatzen den, bere propiotasun berezia dauka, ordea...

Espresioa beti singularra eta berezia da. Alegia, gizatasuna (eta gizatasunaren espresioa) beti nire edo zure gizatasun partikularraren forman ematen da, eman; eta nire edo zure gizatasuna, nazio baten gizatasun forma bezala; eta nazio batena, gizatasun orokorrarena bezala; eta gizatasuna, zure edo nire... Literatura unibertsalak bere garabidean gizatasun orokorrera jotzen du; baina gizatasun orokorra beti era (espresio) partikular batean ematen da. Itzulpenean orobatsu: «itzultzerakoan, itzulezineraino arrimatu behar da; orduan bakarrik hautemango da, baina, hauteman, nazio arrotza eta hizkuntza arrotza». Itzulpenak unibertsaldu egiten du, hizkuntzen artean komuna dena agerituz du. Eta, paradoxalki, guztiz singularra ebidentziatzen du une berean. Unibertsala eta singularra batera ematen dira. Bestalde, hizkuntza edo literatura bati unibertsaltasuna

suna dakarkioten itzulpenek, ekar liezaiokete itxuragabe-tzea ere. H. d., singularrak uko egin diezaioke unibertsala-ri; unibertsalak ito lezake singularra. Shakespeareren eta Calderonen itzulpenek literatura alemanaren hazkunde originalari, kalte egin diezaioketela, ohartarazten du behin Goethe zaharrak kezkatu-rik.

Hain zuzen, unibertsaltasuna goratzen duen berean, Goethe ez da atzeratu unibertsaltasunaren arriskuak aber-titzetik ere («orain, literatura unibertsala abiatzen den ho-netan, ongi begiratuta, gehien galtzekoa alemanak dau-ka») eta hegemonia frantsesarekiko bere fidagaiztasun za-harra, maila berri honetan berriro piztu da. Pariseko tea-troan beharrezkoak izan litezkeen, baina Alemanian ezer-tarako behar ez diren gehiegikeriak, inbasio frantses berri bat bezala, termino militarretan salatzen ditu («Folgen der anmarschierenden Weltliteratur»: Zelterri gutuna 1829ko martxoaren 4an). Literatura unibertsalarekin fran-tsesak dira berriro abantailarik handienak dituztenak, eta, XVIII. mendean bezala, hegemonia berri bat inposatu nahiko dute. «Alemanak ez dauka arrisku handiagorik, bere auzoekin eta auzoei atxikita garatzekoa baino». Aiu-rrri propioa galtzea, dena galtzea da. Bere baitatik bizi be-har du eta hazi behar du alemanak.

Literatura unibertsalaren aroan ere, Goethek nazio-nalari eusten dio. Ez nazional petrifikatu bati. Itxikeriarik ere gabe. Beti azpimarratu du, eta azpimarratuz jarraitzen du, beste literaturetatik ikasi beharra dagoela, itzuli beha-rra, hizkuntzak ikasi beharra («hizkuntza arrotzak ezagu-tzen ez dituenak, bere hizkuntza propioa ez du ezagu-tzen»), bizi eta etengabe eraldatu, zabaldu beharra. Baina —edo horregatixe— literatura moderno batek unibertsala izan behar du jada. Arriskuak arrisku, hizkuntza eta litera-tura guztien egitekoa da unibertsaltasuna honezkeru.

Gizaki eta hiritar gisa poetak bere aberria maitatuko du, baina bere ahalmen poetikoen eta bere eragimen poeti-koaren aberria Ongia, Noblea eta Ederra da, ezain pro-bintziari eta ezain lurralderi loturik ez dagoena, eta, non ediren ere, oratu eta forma eman egiten diona berak edo-non.

«Literatura unibertsala» esaten da. Baina literatura nazional unibertsala da beti, Goetheren zentzuan esan nahi bada. ♪

Egunen
gurpilean

kultura • 103

Modernoak • Liburutegiak eta desesperazioak
• Ahots momifikatuak

ALBERTO BARANDIARAN

literatura • 108

Orain kontalariak • Bi egile berri
• Donostiako eta Donostiriko klasiko bana
• Bi anbizio • Aparteko agirretar bat

XABIER MENDIGUREN ELIZEGI

ikuskizunak • 114

Mikel Martinez • Cary Rosa
• Mikel Urdangarin • Alex de la Iglesia

IMANOL AGIRRE

soziolinguistika • 120

Hizkuntz Kontseilua Iparraldean
• Euskal Kultur Erakundearen ekimena
• Erakunde publikoen mesfidantza • Elkarteen zatiketa
• Biltzar nagusiaren erabakia • Bost erabakiak

ERRAMUN BAXOK

telepolis • 126

Kazetaritzaz idazten • Kazetaritzaren historiaz
• ETB: agiriak eta mugimenduak • Internauta euskaldunak
• EKBren herentzia tristea

LUIS FERNANDEZ

Modernoak

Grazia egin zidan irakurri nuenean Hasier Etxeberriaren eta *Ostiela!*-koen arteko kasketa. Batek «zuek ez zarete modernoak, hala!», besteek «ezta nahi ere!! eta zu gehiago!». Modernotasunari buruz kontzeptuak erabat desberdinak zituztela iruditu zitzaidan, gizona izateko batzuek dako ezinbestekoa zirudiena besteendako ez zuela inolako funtsik. Are, iraina zen eta guzti. Bitxia iruditu zitzaidan zinez, haserrea eragin zuena —Hasierren fax zenbakea argitaratu zutela edo— huskeria zelako, haurkeria.

Kontua da moderno izatearena oso irain gogoangarria dela batzuentzat —«moderno» esaten dute— badirudielako moddernoek betaurreko beltz ortopedikoak jantzita eta ile engominatuaz terrazatan Martini hartzen dutela, eta surfa egiten dutela gero Zarauzko hondartzan. Ondo bizi direla, artelanak erosten dituztela lagunei erakusteko gero, eta hitz egitean «alegia» askotan esaten dutela. New York esaten dutela Nueva York esan beharrez eta ez dutela garagardorik edaten. Badirudi, azken finean, ez direla oso hemengoak, edo hemengoak bai baina euskaldunok hain goretsita dugun tradizioa, klasikoak eta baserriko txokoak bost axola zaiela. Arroztasun puntua ere badutela.

«Modernoak —dio entziklopediak—: (...) forma eta konbentzio tradizionala, akademikoak eta historikoak apurtzea egoera sozial eta intelektual berriak proposatuz». Interesgarria ematen du, onuragarria kulturaz ari garelarik, baina ez oso komenigarria antza. Esan dezadan behingoz: amorratzen naiz ekitaldi kulturalak iragartzen diren bakoitzean denetariko folklokeriak ikusten ditudanean. Amorratzen hasia naiz jada folklore bera —dela dantzariak, txistulariak, bertsolariak edo haur kantariak, bakar batzuk aipatzeagatik—. Amorratzen gogoz kontra,

gainera —(ni ere txistulari izan nintzen)— baina amorratzen gogoz: edonon eta edonoiz sartuak zaizkigu poxpoliñak.

Zertara datorren purrustada? Euskararen Kontseilua-ren zorioneko eta asetzeraino errepikakor gertatu den kanpainaren barruan Nafarroako Unibertsitate Publikoan, Iruñean, ekitaldia egin zuten ikasleek otsailean. Kanpuseko gela handiena betetzea zen erronka, halako Sadar txiki bat egin, eta lortu zuten alajaina. Milatik gora lagun bildu ziren bakar bakarrik esateko haiek ere euskaraz ikasteko eskubidea errebindikatu nahi dutela. Ondo. Primeran. Iragarria zegoen ere ekitaldi txikiren bat, zeozer kulturala antza... baina hara non dantzari taldea atera zen oholtza gainera, txalo zaparradaren artean. Ezin sinistuz nengoen, eta min egin zidan, pailazoak ikusi izan banitu bezala. Errespetu falta eta guzti iruditu zitzaidan. Ni, dudatan banintz, hantxe bertan bihurtuko nintzen erdarazale porrokatua. Unibertsitateko ikasleak eta ezin asmatu itxurazko ekitaldirik! Ez dut uste manifestu originala irakurri behariko zutenik, edo, nik zer dakit, ohiko pankarten ordezmaz betetako lorepotoz bete behariko zutenik kanpusa. Ez. Eginak dituzte jada manifestuak, badira poesiak eta testuak, eta idazlanak. Badira mila protesta modu, mila aldarrikapen egiteko bideak. Hemen ez. Hemen, dantzariak.

Jendeak ez zuen txintik esan, eta txalotu egin zituen eta guzti arin-arina bukatu zutenean. Gero etorri ziren, nola ez, txalaparta mistikoa eta bertsolari txarra. Zeharo haserretuta atera nintzen. Sakrilegio iruditu zitzaidan ia. Hori egiteko hobe ezer egin ez balute. Hori egiten zuten jada Kanpion eta Abbadiak joan den mendean.

Ez dugu asmatzen. Nahi den tokitik entzuten da, etengabe, tradizioari, erroei eta historiari begiratu gabe ezin dugula herri izan, ohartu gabe aurrera begiratzen duena antzinatzen dela, herria garatzen eta sortzen.

Baina ze gutxi diren gure artean «egoera sozial eta intelektual berriak proposatzen» dituztenak! Ze eskasa gure aportazioa! Ramon Saizarbitoria eta bere nobela zoragarriak hor daude, bai; Kepa Junkera edo Juan Carlos Pe-

rez, plastikoak... baina horiek arraro samarrak dira. Horiek, «moddernoak».

Liburutegiak eta desesperazioak

Notizia ez da notizia, ez da berria esan nahi dut, baina bai oso adierazgarria. Nafarroako Kultura departamentuak onartu duenez, Iruñeko liburutegi publiko guztiak desastre hutsak dira: eraikinak txikiak dira, eta gaizki kokatuak daude; instalazioak ajeak jota eta txarki kontserbatuta eta ez egokituta eta, gainera, eskaintzen duten zerbitzua mugatua eta zaharkitua dago. Hori panorama.

Ez dute ezer deskubritu, liburutegiak erabili baino ez delako behar egoeraz konturatzeko, baina larriena da departamentuak udalari leportzen dizkiola gaitz guztiak, eta udalak, nola ez, departamentuari. Jakinaren gainean ez dagoenarendako esan behar da aspaldiko borroka politikoa dagoela hiriburuan liburutegi nagusiaren kokapen berriaren inguruan eta frankotan erabili dutela harri gisa liburutegien gaia.

Desesperazioa da hitza. Desesperazioa tarteka gauzak kontsultatzeko ohitura dugunona. Nafarroako Liburutegi Nagusian aurten jarri dituzte lehen ordenagailuak. Benetan diot, ez naiz ezer asmatzen ari. Jarri dituzte ez Interneten aritzeko edo hemeroteka kontsultatzeko edo artxiabatutako liburuen edizioari buruz kontsulta egiteko, ez. Jarri dituzte bakar-bakarrik liburuen signatura hobeto kontsultatzeko. Bi pantaila tristeak fitxero hutsak dira. Eta ez daude 1997tik aurrera erositako liburuak. Liburua kontsultatu nahi duzunean esertzeko tokirik ez baduzu —liburutegiko gela lepo eginda dago deus ikasten ez duten ikasleez—, ez dizute libururik ematen, eta egunkariak soilik begiratu egin ditzakezu. Ezin fotokopiarik atera. Ikusi izan dut etxetik argazki makina eraman izan duenik. Ez dut zaurian gatza bota nahi, baina fondoan hutsei buruz bi detaile: ez dute, esate baterako, Ibon Sarasolaren *Euskal Literaturaren Historia*, edo Pedro Fermin Irigarainen lanak. Liburua berriki erositak bada, ahaztu, batere logikarik ez

du ten katalogoetan egongo delako, ustez artxibatuta. Errazago topatuko dizute liburudendan.

Ez da hori gaitzik duen bakarra. Diputazioko Artxibo Orokorrean inork ez daki argazkien fondoa zer nolakoa den, nola antolatuta dagoen, non dagoen, salbu eta artxi-bozain nagusiak. Hori harrapatzea zaila denez, argazkirik ez. Iruñeko Artxiboan langileen oporren araberakoa da zeozer aurkitzeko aukera. Suertatzen bada abuztuan goxo-goxo dagoela Mediterraneo aldean argazkien artxiboa apaildu duena, ba, hori: itzuli arte hor konpon. Kafearen ordua badu lehengoan agiria topatu zizunak alferrik izango duzu detaile guztiak ematea —«baietz, hemen kontsultatu nituela, beheko solairutik ekarri zituen, bi karpeta berdexka, handi samarrak, mende honen hasierako dokumentuekin egon beharko lukete...»—. Hobe kafea eta pintxoak zerorrek ere patxadaz hartzea.

Hori handietan, inportanteetan. Auzokoak, batzuetan, jolas parkea dira ezer baino gehiago, gazteen musu-zirrirako topaleku.

Gero kexu dira liburutegietatik asko lapurtzen delako. Demonio, gehiago beharko litzateke. Funtzionarioek eragindako desesperazioa arintzeko sikiera. Nik badut Axularren *Guero* esango ez dudan liburutegi bateko zigiluarekin. Ordu ederrak eman ditut ostu nuen arte kontsulta bakar bat ere izan ez zuen liburuarekin.

Ahots momifikatuak

Euskal Herriko lehen fonoteka osatzeko urratsak ematen ari dira Nafarroan, eta, gauzak ondo, laster mila orduetik gorako grabazioak izango dira entzungai horretarako paratuko den artxiboan. Fonotekan Nafarroako euskalki eta azpieuskalkien hotsak bildu nahi dira, aurretik grabatuta dagoena alde batetik, eta desagertzeaz dauden mintzoen grabazio berriak bestetik. Orreaga Ibarra NUPeko irakaslea da proiektuaren arduraduna, eta tartean daude Iñaki Camino, Patxi Salaberri eta Iñaki Gaminde filologoak.

Orain arte egin den azterketaren arabera, 3.000 ordu izan daitezke eskura daudenak, baina digitalizatutakoa orraztu ondoren, mila ordutan gera daitekeela uste du Ibarak. Hizkuntz Politikakoek hitz egin dute jada Eusko Jaurlaritzarekin, eta hasierako asmoa Nafarroako euskalkien grabazio guztiak ondo gordetzea bada ere, aurrerantzean euskal fonoteka egiteari eutsi nahiko liokete antolatzailleek.

Bitxia da ahotsak gordetzearena. Deustuko Unibertsitateak ere atera du *Euskararen doinuak* izeneko CD-ROMa, euskalki guztietako hitzunen irakurketaldiekin. Ez dakit zergatik, grabazio hauek gogorarazten didate Leninen momiarena: ilara luzeak hildakoaren aurpegia ikusteko. Imajinatzen ditut Interneten bidez beste garaietako ahots hauek entzungo dituztenen aurpegi aztoratuak, «jin niz» edo «fan gaa», edo «ontsa zirea?» aditzean, batua nagusi izango denean. «Begira ze bitxikeria topatu dudan orde-nagailuan!» esango diote elkarri internautek.

Berriak gogorazi dit ere nonbait egon beharko luketela Kandido Izagirre frantziskotarrak gure aminari eta izekori grabatutako zintek. Onartu behar da fraide hauen eramana benetan idien parekoa izan zela askotan. Osabari entzuna diot behin baino gehiagotan kontatzen nola elkartzen ziren bi andreak, dotore-dotore prestatuta, frantziskotarrarekin zuten hitzorduaren zain, eta hasierako egunetan urduri samar eta guzti zeudela euren kontuak grabatu behar zizkienaren aurrean. Berak lagundu ziela lehen egunean harremana egiten, eta gero utzi zituela lauak —amina, izeko, apaiza eta grabagailua—, solasean lasai etxeko egongelan. Frantziskotarrak denetarik galdezten zien hasieran, eta Concepcion eta Juanita animatu zirenean, mar-mar etengabe, han ez zen galdera gehiagorik izan. Osabak behin baino gehiagotan ikusi zuen apaiza lo seko, grabagailuaren zinta bukatuta, bi ahizpak iji eta aja kontu kontari honetaz eta hartaz etengabe, kupidagabe.

Ez dut inoiz entzun grabazioa, baina gure herrian jada galdu den mintzoaren lekukoak izanda, askotan errepasatu dut aspaldian eskuratu ahal izan nuen grabazioen

Orain kontalariak

Poesia izan genuen aurreko txandan hizpide, denerako tokirik ez zegoelako eta Durango inguruan plazaratutako liburu onentsuenak poesiazkoak izan zirelako. Udaberri hasiera honetan, berriz, narratibazkoak dira nire ustez nabarmenenak. Horrenbestez, kontagintzan atera diren zenbait nobedade eta aurrekoan zaku barruan geratu ziren beste batzuk aipatuko ditugu. Hau idazteko unean (mar-txo amaieran) badira beste batzuk bidean, hala nola Unai Iturriagaren lehen nobela, edo Gerardo Markuletak eta Iban Zalduak erdibana idatzi duten ipuin-bilduma, baina oraindik kaleratu ez direnez hurrengo batean beharko.

Bi egile berri

Ipuin-bilduma pare bat izan dugu urtea hasteko aho-go-zagarri. Txilikuren *Hontzaren orduak* eta Joxe Belmonteren *Amodio zoroak*. Ez bata ez bestea ez dira hasi berriak: Jesus Mari Olaizola *Txiliku* zarauztarrari ez zaio mende erdirako urte asko falta, eta dagoeneko bi dozena titulutik gora sortu du, bere eskuari zor zaizkion testuliburuak alde batera utzita; hala ere, haurrentzat idatzi izan du orain arte, eta lustre gutxi ematen du horrek nonbait. Gaztexeagoa da Belmonte (aurten 38) eta liburu bat kaleratu zuen orain dela bederatzi urte (*Ez dira ilunak*). Orain, berriz, indarrean plazaratu dira biak ala biak ere, ipuin liburu eder banarekin. Eta zeharo diferenteak izanagatik, badute lotura moduko bat ere.

Ehiztari giroko ipuinak idatzi ditu Txilikuk: gizonezkoen mundu itxiak, sentimen primarioak, arraren legea... Gure gizartean oso normala izan arren, euskal literaturan usatu gabea den gizon eta egoera klasea, beharbada idazle-jendea hortik aparte samar bizi delako. Kontakizuna-

ren bortitza begiradaren ironiak leuntzen du, behatzaile urrunaren plazerra emanez hartara irakurleri.

Belmonterena oso bestelakoa da: urrun dabil menditik, kale artera garamatza, eta, zehatzago esanda, hiri handi bateko pisuetako etxebizitzetan izaten diren bikoteen barrunbeetara: gizon-emakumeon gorabeherak eta miseriak, elkarren behar eta konpondu ezinak... maisutasunez daude deskribatuta, batez ere, zenbait gizon-tipo: harroa eta txepela, gizarajoa eta *pijoa*.

Zein da liburu bien lotura? Bata, bilduma sendo, koherente eta ipuin onez osatuak izatea. Beste bat, baliabide nagusizat ironia erabiltzea. Eta hirugarrena, gezien jopuntu nagusizat gizonaekoak hartzea: hauen balio ustelak eta handiusteak. Ez dakit joera feministarik ikus litekeen edo horrelako juzkuak lekuz kanpo dauden; dena dela, emakumezko idazle gutxitxo dugun literatura honetan, ohargarriak dira horrelako kointzidentziak. Bego beraz aipatuta.

Donostiako eta Donostiriko klasiko bana

Donostia eta Donostiri: antzekoa dute izena, baina gainerakoan guttiz dira diferenteak. Gipuzkoako hiriburua bata, Baxenabarreko herri ttipia bigarrena. Inguramen guttiz diferente horietan sortu ziren Arantxa Urretabizkaia 1947an eta Daniel Landart 1946an; bilakaera ere desberdina izan dute, normala denez, baina gaur biak ditugu gure literaturaren klasiko; ekinean jarraitzen duten klasiakoak, zorionez, eta horrexegatik elkartu ditut, jaioterritik hasitako parekatze-joko horrekin.

Poema-bilduma bana izan zuten biek bataioko harri: *Hogoi urte* Landartek, *San Pedro bezperaren ondorengoak* Urretabizkaia; bata antzerkia landu du batik bat, besteak kazetaritza; baina famarik handiena trantsizio urteetan idatzitako kontakizun banak eman zien: *Aihen ahula* atera zuen Landartek 1978an, haur garaiko bere oroitzapenak gozo kontatuz, *Zergatik panpox* Urretabizkaia 1979an, senarrarengandik bereizitako ama gazte baten gorabeherak

azalduz. Kultur lan oparoa izan dute biek baina produkzioan isilaldi luzeak ere bai, tarteka liburu ederrak atera arren (*Saturno, Batita haundia*).

Orain, berriz, biak itzuli dira plazara, nor bere munduarekin eta kezkekin, baina biak ere prestu eta ardurasu, kontakizun sentitu, hunkigarri eta ongi eraikiak eskainiz. Arantxak *Koaderno gorria* kaleratu zuen iazko abenduan, eta, atzealdean gatazka politikoaren kateak eta kalteak nabarmentzen badira ere, amatasunaren inguruko sentimenak, nahiak eta ezinak dira eleberriaren arazo nagusi.

Danielek, aldiz, *Anaiaren azken hitzak* argitaratu du aurtengo udaberri hasieran. Hemen ere suma daiteke Ipar Euskal Herriko barnealdearen azterketa soziologiko moduko bat, baina pertsonaien nobela da batez ere: egoera zail batean dagoen familia baten baitan, hautatu beharra sentitzen duen mutil gaztearen eta beronen oinazearen erretratu psikologiko fina.

Gazterik irabazi zuten Landartek eta Urretabizkaiak klasikoaren gradua. Baina lanean eta sorkari ederrak emanez segitzeak egiten ditu oraindik gazte. Segi dezatela horrela.

Bi anbizio

Urruti samar dugu dagoeneko iazko Durango; aurtengoaz pentsatzen ariko dira honezkero batzuk. Hala ere, ezin utz ditzakegu aipatu gabe joan den Azokako bi nobela garrantzitsuenak: Pako Aristiren *Urregilearen orduak* eta Andoni Egañaren *Pausoa noiz luzatu*. Biak ere mardulak (gehiago Aristirena), biak ere oso interesgarriak eta biak ere anbizio eta gogo biziz idatziak.

Egañaren presentzia ia egunerokoa dugu euskaltzaleok: bere bertsoengatik batez ere, baina hortik kanpora ere lan ugari eta askotarikoak egin ohi ditu: prentsa dela, irrati edo telebista dela, kulturgintza edo herrigintzako hamaika zeregin eta enbaxada... Hala ere, literaturgintzaren arantza barrenean sartua zeukala esango nuke. Ipuin-bil-

duma on bat atera zuen orain hamar urte, *Sokratikoek ere badute ama* jostalari eta dibertigarria, baina geroztik astirik hartu ezinda bezala ibili dela esan liteke, eta horrenbestez pentsa genezake Joseba Jaka lehen beka eskuratzeak on egin diola, beste konpromiso batzuk noizbait utzi eta idazlana bukatzera behartu duen aldetik. Dena dela, nobela hau irakurrita garbi dago Egaña ez dela konplitzera etorri. Bertsoetan ere balekoak egin ordez ale bikainak bota ohi dituen moduan, eleberri landu, eder, konplexu eta gozagarria dugu *Pausoa noiz luzatu* hau.

Ahalegin estilistikoaren handia azpimarratu behar da, besteak beste: esaldiak maisuki tolestu ditu eta hitze-kin jolas guztiz politak lortu, adierazgarritasun handikoak. Bestalde, egundokoa da Egañaren oharmen-gaitasuna, xehetasun txikiei erreparatzeko, paisaiak nahiz pertsonaiak deskribatzeko eta txorrotx epaitzeko, bertsokeratik estimatzen genion dohaina idatzira are trebeago aplikatu baitu zarauztarrak. Eta kontatzen duen historia? Pertsona egiazko baten bizitzako bi pasarte kontatzen zaizkigu (1930ekoa bata, 30 urte beranduagokoa bestea) esangura alegoriko nabarmen baina exageratu gabeaz. Niri gehiago gustatu zait 1960koa, hurbiltasunagatik agian, darabilen teknika polifonikoagatik apika. Nolanahi ere, nire irudipena da, egileak gainezka duen talentu horren neurriko kontagaia falta dela, azken batean xinpleegia ez ote den fraidearen joan-etorri hori guztia; anbizio are handiagoa opa diogu hurrengorako.

Anbizioa ausarki erabili du Pako Aristik *Urregilearen orduak* idaztean. Pakok berak aitortua da gainera, bere lanean mugarri izango zen obra burutu nahi izan duela. Denbora luzea hartu du idazteko, aurreko batzuetan presa gehiegia egotzi izan zaiolako beharbada, eta ohargarria behintzat bada emaitza, eta sarigarria ere bai zenbaiten ustez, hau idazten ari naizela Kritikaren saria eman diotela jakinarazi baita. Nire ustez, ordea, itzal-argiak ditu nobelak. Orrialde batzuk Aristik inoiz idatzi dituen biribilenak dira; hitzen aukera eta esaldien erritmoa ere oso ondo lortuak; lirismo-ukituak, neurrian eta abilki erabiliak; han-hemenkako gogoetak, mamitsu eta iradokorrak; hel-

dutasun-une batean dago egilea, atzera begiratzeko bezainbateko historia badu, baina baita aurrera begiratzeko adinako kemena ere. Hortaz, zerk egiten du huts? Nobelak berak, bere osotasunak; istorio txipiz beterik daude orriak, baina istorio nagusia galdu egiten da kapitulu ugarien artean, edo irakurle batzuk behintzat galdu egin gara. Nire akatsa izan liteke, baina asko izan dira gauza bera aitortu didatenak. Dena dela, zorionak Pako, bihotzez.

Aparteko agirretar bat

Sarrionandiari irakurri nion behin, bi modu daudela liburu bati ezikusi egiteko: batere ez aipatzea, edo beste mila libururen artean itotzea. Kritikariok ere arrisku bi izaten ditugu: puntaren puntako izenak bakarrik aipatzea, ingurua osatzen dutenak ahaztuta, eta izen guztiak zaku berean sartzea, batzuk apartekoak direla ahaztuta. Lizardik ez zuen sortuko egin zuen bezalako obra umorik, aurretik eta bateratsu Satarka, Jautarkol, Loramendi eta beste zenbait izan ez balira. Baina, era berean, Lizardi gailendu egiten da, goititu, nabarmendu.

Koldo Izagirrek ondo irabazia du euskal letretan aspaldidanik duen izena; aspaldi honetan, aldiz, bere lanak ugalduz doaz kopuruz, eta arrasto sakona uzten, kalitatez. Iaz, esaterako, nobela biribil eta zirraragarri bat eskaini zigun, *Nik ere Germinal! egin gura nuen aldarri*, eta beste hainbat lan, haren aldean txikiagoak apika baina ondo burutuak denak ere: Joseba Tapiarekin batean *Apoaren edertasuna* diskoa eta emanaldia, *Euskal Literaturaren Antologia* mardul bat, *Euskararen historia txikia Donostian* saiakera, marrazki bizidunetako hainbat gidoi, Iñurrategi anaien *Gure Himalaia* liburuko testuak...

Orain, berriz, zer esana eta pentsatua emango duen nobela batekin datorkigu: *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak*. Izagirrek egundaino egindako mardulena, eta maisulanaren aztarna guztiak dituena. Orain dela zortzi urte, Agirre'tar Nikola Metxa sortzearekin mugarri antzeko bat jarri zuen Izagirrek euskal literaturan, arketipo unibertsal

eta aldi berean oso gurea sortuz: agure adarjole eta erre-
txina, egoskor eta minbera, gezurti eta maitagarria...

Pertsonaia berreskuratu eta, tituluak berak abisatzen
digun legez, espetxera eraman du egileak. Gaiaren berri
jakiteak, baina, okerbidean jar lezake zenbait irakurle.
Izan ere, kartzelako literaturak gurean bezala munduan
arrasto nabarmena utzi duen arren, generoaren legeen eta
zenbaitek espero lezakeenaren kontra, Izagirrek ihes egin
dio errealismoaren erregistroari, hasieratik bertatik kutsu
fantasiazko bat emanez pertsonaiari, umore korrosiboa
beronen pasadizoei.

Ohiturik gauzka Koldok gero eta obra landuagoetara,
trapezio-ariketa gero eta beldurgarriagoetara. Obra aparte-
ko honekin oso gora igo du galga, liburuak eskaintzen di-
tuen irakurketa-maila anitzengatik, testuaren aberastasun
konplexu baina jostagarriarengatik, eta hizkuntzaren era-
bilera subertsiboagatik, sortzaile handiek bakarrik dakiten
moduan. ¶

Mikel Martinez

Antzerkiaren magia sortarazteko aktore bakarra eta ikusle bakarra baino ez omen da ezinbesteko. Mikel Martinezen azken lanak alde batetik bete-betean asmatu, bestetik, berriz, zorionez ikusle andana bildu du. Bakarrizketaren eremuan Maskaradaren partaide honek metatu duen esperientzia ez baita atzo goizekoa.

80ko hamarkadaren erdialdean Martinezek bakarleriaren ibilbideari hasiera eman nahi ziola adierazi zion taldeari. Honela, bere aurpegiaren geografian nabarmentzen den sudur okerra hartu zuen hizpide. 1987an, *Ni eta nire sudurra* titulua jarri zion tauletara eraman zuen lehen testu hari. Pirandello-ren idazki baten moldaketa genuen eta aktore bilbotarrak bere kasa egin zion aurre lanari.

Gogoan dut oraindik bere aurpegia ispilu puskatuaren hamaika zatitan islatutako antzezlanaren azken irudia. Garai hartan Bilbo Zaharreko tabernetan formato txikiko antzerki-emanaldiak egiten ziren aldiro. Eta sasoi hartan Martinezekin batera, Edorta Jimenezen kontatzeko trebetasuna edota gaur Madrilan sekulako sona eskuratu duen Anabel Seguraren lotsagabeko teatro erak ezagutu genituen.

Mikel Martinez ez da sekula Maskarada ama-taldetik aldendu eta bere azpiegituran oinarriturik bigarren urratsa eman zuen: *Kotrabaxua*. Lan honi buruz maiz egin dut berba han-hemenka eta bi datu baino ez ditut gogoratu. Euskaraz soilik sortu den ekoizpenik errentagarri eta ezagunenetakoa da, 300 emanalditik gora taularatu baitu. 1988an estreinatu zuen eta 1998. urteraino luzatu behar izan zuen eskaerak eten gabe jasotzen baitzituen.

Bigarren bakarrizketa honetan berriro atzerritar idazle batengana jo zuten. Oraingoan Patrick Süskind-ek ikusi zuen bere hitza euskaraz. Ahaztu barik, Susa argitaletxeak antzerki-lana paperezko orrietan eskaini zuela.

Kontrabaxua-ren ordezkoa aurkitzea ez zen makala. Erronkari ekin eta bilaketa korapilatsu baten ondoren, otsailean, *Izarretako bitakora*-k ikusi zuen argia. Honek ere, taldeak aurreko biekin zabaldu duen lerroari darraio. Atzerritar idazle aukeratua Stanislaw Lem izan da eta moldaketak bilbotarraren eskua nabari islatzen du.

Lan honek duen hurbiltasuna eskertzekoa da. Akto-
rearen izerdiak busti egiten baitu ikusleen begirada. Espazioan zehar ematen den odisea honetan irudimena da nagusi. Mikel Martinezen berba-jarioak makina bat irudi sortarazten du hartzaileengan. Umorea, aurrekoetan bezalaxe, ardatz nagusia da eta aktorearen lanak inoiz baino babesleku ederragoa du eszenografia landu batean. Jose Ibarrola eszenagilearen lanarekin batera Karlos Paneraren zuzendaritza eta Jose Ramon Utrexen euskarazko egokitzapena dira arrakasta honen beste hiru habeak.

Nire duda-muda bakarra oraingo gaztelaniazko moldaketan datza. Euskal antzerki elebidun joera nagusi honek ez ote dio egin kalte euskaraz eraturako emanaldi-sareari. Ion Tychy *Izarretako Bitakora* lanaren protagonista galaktikoa euskaraz mintzatzea zirrarragarria iruditu zitzaidan. Ni Euskal Herrian euskaraz soilik burututako ekoizpenen alde paratuko naiz beti.

Cary Rosa

Aktoreak Kubatik etorri ziren *Maité* teleaioan esku hartzeko eta lana amaitutakoan bakar bat bueltatu zen Kari-beko irlara. Kubatar talde honek itzal ederra eskuratu zuen gurean *Maité* filma arrakastatsuen ondorioz. Geroago ETBko telesailaren aukera heldu zitzaien eta aho bete hortz geratu ziren Europako bizimodua ikusita.

Cary Rosa irilatik etorritako aktoretako bat izan zen. Fidelity estutasunak berriro jasan nahi ez eta Donostialdean aurkitu du kabi berria. Gainera, ETBn eginiko ekoizpenaren lan-baldintzekin bat etorri ez zenez, salaketa jarri zuen auzitegian.

Cary Rosaren kasuak bazterrak harrotu ditu eta gai eztabaidagarria altxatu du lau haizetara. Ez dakigu zergatik. Sosen distiragatik edota abokatu baten iradokizunagatik... nekez jakingo dugu arrazoia, baina legea lagun Angel Amigo ekoizleari auzia irabazi dio. Euskal ekoizpenean, estatu espainiarreko ikus-entzunezkoen esparruko lan-hitzarmenak agintzen duena baino askoz gutxiago kobratzen dela azalarazi du. Horri gehitu ahal izango genioke: Kuban baino askoz gehiago.

Hitzetik hortzera dabil gai hau. Zergatik atzerritik etorririko aktore batek altxatu du ekaitzen kutxaren estalkia? Berton somatzen den beldurragatik, akaso. Neurri batean ikara nabaria da lanbide honetan. Baldintzak onartu ohi dira ezerren truke ez geratzearren. Eta denboraren poderioz, ETBk duen monopolioari esker lan-baldintzak gero eta estuago jarri dira.

Angel Amigoren ekoiztetxeak eta Pausokak ondo dakite nola moldatu baldintzen eskasian, haien eskuetan baitaude fikziozko telesaio gehienak. Batzuetan ez omen dute diru franko irabazten (*Maité* izan liteke adibidea), bestetan, diru mordoa lortu ei dute (*Goenkale*, adibidez) ekoizpen eredu eta publizitateari esker.

Dena den, kubatarraren suizidio artistikoa denon ahotan dagoen bitartean Euskal Aktoreen Batasunak ETBrekin mehatxurik gabeko negoziaketa eskatu du. Bertoko lan-baldintzak zehaztea, hain zuzen ere. Protagonistak lan-saioko 80.000 pezeta eta banaketako aktoreak 56.000 irabazi nahi izango zuketena, Madrilan, Imanol Ariasek 3 milioi eta Emma Suarezek 2 milioi lan-saio berberean esku-ratzen duten bitartean.

Gainera, jakin ezazue Espainiako telesail arrakastatsu batzuen gastu gehienak publizitatearen bidez kitatzea lortzen den neurrian, ETBk Jaurlaritzaren kultur-aurrekontuak xurgatzen dituela. Tokian tokiko izango litzateke zuzenena.

Mikel Urdangarin

Euskal eszenan azaldu den azkenengo ezustekorik gozoe-na Mikel Urdangarin dugu. Kantagileen labekada berriari buruz hamaika hitz argitaratu da dagoeneko baina zornotzar honen lan xumea nabarmen agertu da azken aldi honetan.

Esan bezala, Zornotzakoa da. Behin gertatu zitzaidan, lagun batzuek Markeliñe antzerki taldearen zornotzartasunari uko egiten ziotela haren kalitatea maila gorenekoa baitzen. Frantziarra, behinik behin, izan behar zelakoan zeuden. Zornotza nortasunik gabeko autobidegurutze bat baino ezin ei da izan. Horra hor erantzuna: euskal antzerki talderik hoberenetako bat eta sentsibiltate handiko kantugile bikaina.

Musikaren ildora itzuliz, Mikel Urdangarin bertsolaritzaren eremutik datorrela gogoan dugu. Bat-batekotasunean lortu ez duen arrakasta kantuen moldaketaren bidez etorriko zaio.

Kantugilea 1996an ezagutu genuen. Kafe Antzokian «kantu kantari» sailerako animatzailea behar genuen eta. Xume, apal, zintzo, bere musika den moduan, azaldu zen gitarrajole batekin. Aurki begirunea sortu zuen kantatzera hurreratu zirenen artean. Gainera, kantu ezagunez gain, berak burututakoren bat ere eskaini zigun. Izan ere, inork ez zuen espero hiru urte beranduago bi disko izango zituenean kalean.

Bigarrena, *Badira hiru aste dut*, emaitza gozo eta iradokorra dastatzea pozgarria da. Benito Lertxundiri dion mirespena nekez ezkuta dezake. 77ko oriotarra dakarkigu gogora, musika zeltan murgiltzen den heinean. Eskozian barrena eginiko bidaia izan omen du sortze-iturria. Handik ekarririko bibolinak giroa marrazten du, Zuberoako tabernen eta eskoziar-irlandar puben arteko musika-arnasa dariolarik.

Patuak (agian zerbait gehiagok) bildu nahi izan ditu Urdangarin eta Morau diskoetxe berberean. Gaztelupeko Hotsak-en, hain zuzen ere. Badira dozena erdi urte Morauk gure belarriak asaldatu zituela Coca Colaren utopiarekin. Aldi honetan, Morauk ikusle iraunkorra eskuratu

du baina oraindik ez du jauzi nabarmenik eman. Ezaguna da baina oso eremu urritan.

Horregatik Mikel Urdangarinek jakin badaki lan nekeza dela musikaren eszenan berezko lekua lortzea. Guk zortetik handiena opa nahi diogu, zornotzarraren musikak gatibatu baikaitu.

Gogoratu bestela, Morauk *Euskaldunon Egunkaria*-n aipatzen zituen bere hamar ezinbesteko musika-lanen artean zer nolako izenak agertzen ziren: Jose Alfonso, Woody Guthrie, Billy Bragg... Hemen maisu handi horien jarraitzaileekin konformatu behar.

Alex de la Iglesia

Acción mutante (1992), *El día de la bestia* (1995), *Perdita Durango* (1997) eta azkenik, *Muertos de risa* (1999). Hona hemen luzemetraien eremuan bilbotarraren ibilbide osoa.

Estreinako filma, ohikoa denez, zuzendariaren adorean oinarritu zen. Bigarrena Almodovarren deialdiari erantzun eta Madrilerako jo zuen. Hirugarrena burutzeko, berriz, Ameriketara joan zen eta Madrileko etxera itzuliz azken emaitza estreinatu berria du. Hamarkada batean lau film egitea ez da ahuntzaren gauerdiko eztula.

Publizitate kanpaina izugarri eta ozen batek astindu zuen zinezale oro *Muertos de risa*-ren estreinaldia zela eta. Badirudi lehenengo asteburuan merkatu espainiarraren marka guztiak puskatu zituela. Orain arte aurreneko asteburuan diru gehien eskuratua zuen filmea *Two much* (Banderas-Griffith) genuen. Alex de la Iglesiaren filmak, berriz, asteburuko diru-poltsa hori gaintitu bide du.

Kanpainaren bukaeran berriro neurtu beharrean izango gara, makal ibiliko delakoan bainago. Aspaldian ez nuela filma amaitu aurretik zine-gelatik ateratzen inor ikusten eta honekin hala gertatu zen. Aitortu behar dut aldendu zirenekin bat natorrela. *Muertos de risa* lan aspergarri, pobre eta zentzugabekoa baita.

Norbaiti entzun nion zinemari buruzko honako definizio hau: norberak horrenbeste maite duen «egoaren» lantegia. Alex de la Iglesiak berak lan berri honetan bere

buruak gordetzen zituen mamuak plazaratu ditu eta egia esan, ez dira nire gustuko izan. Are gehiago Espainiako kulturaren uztartutako ikur horiek diktadura garaian sortuak zirela gogoratzen badugu.

Esteso-Pajares, Tip-Coll, Lusson-Codeso... bikote umoregileei sasiomenaldi gazi-gozo eta txepel honetan Alex de la Iglesiak artearen legeak ondo meneratzen dituela erakutsi du baina Oscarrak eskuratzen dituzten film gehienekin gertatzen den bezala, mamia hutsaren hurrengo da. Jakina denez, azala, platanoarena kasu, zaka-rrontzian bukatzen da.

Baliteke *Muertos de risa* filmak sariren bat irabaztea. Gaur egun, sariak mordoka banatzen baitira non edo non. Eta gainera, euskal zinemari dagokion sariren bat ere. Zergatik ez? *Barrio* euskal filmik hoberena izan zen *El Mundo del País Vasco* egunkariarentzat. Madril Euskal Herriko zinema-hiriburua denez gero, edozeinek du aukera euskal sustraidun senideren bat izanez gero.

Lotsagarria da euskal zinemaren alorrean sartzen ari diren film zerrenda amaitezina. Jakin badakigu definizioa zehaztea oso zaila dela baina «dena da euskal zinema» leloaren aurka jarri nahi dut neure burua.

Noizko euskal zinemak mereziko lukeen nortasuna? *Sí, quiero* ikusiko dugu. Hala ere, esperantza Bilbon dagoen kalerik txikiena dela esaten zuen Gabriel Arestik. ¶

Hizkuntz Kontseilua Iparraldean

Udaberri hastapen honetan gertakari asko izan dira euskalgintzaren alorrean eta Euskal Herri osoa zeharkatu dutenak: korrika, EKBren gelditzea, euskara biziberritzeko plana, 1996ko hizkuntz inkestaren bigarren aurkezpena, jagon sailaren egitura berria. Halere Iparraldeko debateari emanen diogu toki handiena eta hau da Hizkuntz Kontseiluaren sorrera zaila.

Gauzak goragotik hartuz, 1995ean bi egitura eraiki ziren, Garapen Kontseilua eta Hautetsien Kontseilua, gizarte zibila eta erakunde politikoak mobilizatzeko 2010eko Euskal Herriari begira. 1996ko urrian eztabaidatu zen eta onartu Lurralde Antolaketaren Eskema (Eske-ma), hautetsiek 1997ko martxoan onetsi zutena, «deklina-bide eraginkorrak» erabakiz. Euskaltzaleok sartu genuen atal berezi bat, hizkuntz antolaketa 10 ekintza definituz: euskararen irakaskuntza zabaltzea, Ikas pedagogia zentroa, helduen euskalduntze profesionala, irakasleen formakuntza, ikastetxeen berrikuntza, bigarren mailaren eta unibertsitatearen arteko jarraipena, seinalaketa elebiduna, elebitasuna zerbitzu publikoetan, euskal irrati pribatuak eta publikoa, telebista emankizunak.

1996ko inkesta soziolinguistikoak erakutsi zigun hizkuntz antolaketaren behar gorria. Alabaina familiako transmisioa ez zelakotz segurtatua, elkarrekin indar handi bat egiten dute azken 30 urte hauetan: Ikas mugimendua, ikastolak, irakasle ibilkariak, gau eskolak, euskal irriatiak, ikasgela elebidunak, udalekuak eta beste. Halere denbora berean 16-25 urteko gazteen euskaltasunak izugarritzko gainbehera egin du % 27tik % 11ra. Horrek erran nahi luke J. Fishmanek aipatzen dituen faktore nagusi batzuk huts egiten ditugula, adibidez helduen hizkuntz jokamoldea, familiako jarraipena, euskarari buruzko atxikimendua, elebitasun ofiziala.

Dena dela badugu erakunde publiko baten beharra, botere publikoak eta kultur elkarteak bilduko dituen, euskara berpizteko eta frantsesaren hein berean ezartzeko gizartean. Erakunde hori Hizkuntz Kontseilua da, Eskemako 10.7. ekintzak definitzen duena. Partaideak dira erakunde politikoak (Estatua, eskualdea, departamendua, udalak) eta euskaraz arduratzen diren elkarteak (Euskaltzaindia, Ikas, ikaskuntzako 3 sareak, AEK, unibertsitatea, Euskal Konfederazioa, euskal irratia eta beste). Helburu nagusiak lau dira: euskararen diagnostikoa, euskal egitarauko eginkizunak eramatea, Hegoaldeko eta Estatuako hizkuntz zerbitzuen arteko lankidetzak, herri hizkuntzen estatus juridikoa. Funtzionamendua ere nolabait deskribatua da, 3 langilerekin eta 800.000 liberako buxetarekin.

Bai, baina hau guzia noiz gauzatuko da? Hemen hasten da negoziaketa luze baten kondaira. Gobernuak 1997ko abenduaren 15ean egin zuen ministeritzen arteko kontseiluan (CIADT), kultur antolaketaren buxeta agertu zuen, baina hizkuntz antolaketa doi-doia aipatu zuen. Alabaina lehenik Nicole Pery andere diputatua eta gero Bernard Poignant jaun auzapeza eskualde hizkuntzei buruzko txostena idazten ari ziren. Eta 1998ko uztaillean txosten famatua zabaldu zelarik, urraspide guztia gelditu zen: deus ez zen egin behar gobernuak erabakiak hartu arte.

Euskal Kultur Erakundearen ekimena

1998ko irailean, Euskal Kultur Erakundeak atentismoa hautsi zuen eta proposatu zuen Hizkuntz Kontseilua bere aterpean egin zedin, adieraziz halere egitura autonomo bat nahiago zuela. Duda-mudazko erantzunak entzun zituen, nola erakundearen aldetik hala elkarteengandik.

Zer da Euskal Kultur Erakundea (EKE)? Egitura honek biltzen ditu 145 udaletako eta 72 elkartetako ordezkariak, kulturgintzaz, euskalgintzaz eta ondareaz arduratzen direnak. Gainera zuzendaritzan daude Estatuaren, Akitaniako eta Departamenduko ordezkariak, bai eta pertsonalitate

kalifikatu batzuk, euskaltzainburua, Erkidego Autonomo-ko ordezkaria, besteak beste. Bestalde, EKEk badu babes politikoa Herriarteko Euskal Sindikatarengan. Erakunde honek Iparraldeko kasik udal guztiak biltzen ditu herri kulturaren sostengatzeko, ETB zabaltzeko, dirulaguntzak banatzeko.

Hots Iparralde osoa EKEEn dago, herritar soilak eta hautetsiak, elkartekideak eta administrariak, kulturazaleek gehiengo daukatelarik. Ondorioz ezin zen asmatu egitura juridiko hoberik Hizkuntz Kontseilua funtzionarazteko.

Gertatu dena da EKEren eskaintzak mesfidantzak sortu dituela erakundeengan eta elkarteengan.

Erakunde publikoen mesfidantza

Erakunde publikoak beldur ziren Hizkuntz Kontseiluak bere gain hartuko zuela hizkuntz politika. Berehala departamenduak sortu zuen bere hizkuntz egitura eta eskualdeak ere xede bera agertu zuen.

Beldur horren lasaitzeko, 1998ko abenduan, hitzarmen bilkura egin zen Villa Bakian, Kontseilu Nagusiaren eta EKEren artean. Estatuaren ordezkariak zioen «kokek bat ere ez zuela» egitura berri batean parte hartzeko, gobernuak eskualde hizkuntzei buruzko bi txostenen ondorioak atera arte.

Halere partaideak ados jarri ziren Eskemaren irakurtzeko moldean. Hizkuntz Kontseiluak ez dauka funtzio politikorik. Bilgune bat izanen da erakundeetako erabakitzaileentzat eta elkarreetan euskalgintzaz arduratzen direnentzat, elkarrekin bi funtzio betetzeko:

- proposamen funtzioa: lan talde bereziak bilduko dira ikaskuntzaz, komunikabideez eta administrazio elebidunaz proposamenak egiteko eta eskumena duten erakundeetara helarazteko;

- funtzio teknikoak: talde teknikoak hizkuntz zerbitzuak eskainiko dizkie erakundeei eta elkartei: euskararen egoeraren azterketa, egitasmoen jarraipena, molde askotako lankidetzak, adibidez kontzientziazio kanpainak.

Abenduaren 28an Hautetsien Kontseiluak erabaki zuen berehala zerbait egitea, Perry-Poignant txostenaren ondorioen beha egon gabe eta aho batez onartu zuen erakundeen eta elkarten arteko egitura baten beharra. Ondorioz EKEri eskatu zion bere baitan sor zezan Hizkuntz Kontseilua, Hizkuntz Antolaketaren Eskemari jarraikiz, elkarrekin hitzartu funtzioak betetzeko.

Elkarten zatiketa

Bi aldiz euskal elkarteak bildu ziren, otsailean eta martxoan, ikusteko ongi zeienetz Hizkuntz Kontseiluaz eztabaidatzeko. Pentsamolde ezberdinak agertu ziren. Batzuen ustez EKEk eskaintzen zuen aterabidea ez zen onargarri, edo Eskemak gomendatzen zuena baino gutiago zelakotz (AEK, Seaska), edo egitura berri bat ez zelakotz beharrezkoa (Ikas-Bi). Baina ezaren aldekoek ez zuten beste alternatibarik, salbu errebindikazioa, eta noiz arte?

Beste batzuk nahiago zuten zerbait berehala egin zedin. EKEk segurtasun bat ematen du. Badakigu zein zail den horrelako bilgune bat antolatzea. Euskalgintzaren historian hor ditugu lekuko Pizkundea, EKB, Konfederazioa, Kontseilua sortu arte. Segurrago da dauzkagun bilguneak baliatzea, ezinez eta egitura berri baten menturan egotea.

Biltzar nagusiaren erabakia

Martxoaren 27an, EKEren biltzar nagusian bildu ziren 76 udalen eta 64 elkarteren ordezkariak bai eta ere botere publikoen 4 mailak. Ohiko txostenak onartu ondoren Hizkuntz Kontseilua zen mintzagai nagusia. Eztabaida luze bat izan zen bi proposamenen inguruan:

1. Pery-Poignant txostenaren ondorio praktikoen beha gaudelarik, biltzar nagusiak *printzipiozko akordioa* adierazten du Hizkuntz Kontseilua EKEren baitan antolatze-

ko, Euskal Herriko Garapen Eskemak gomendatzen dituen partaide eta helburuekin.

2. Biltzar nagusiak *Administrazio Kontseiluari eskua* ematen dio, Hizkuntz Kontseiluaren abiatzeko moldeak azter ditzan, teknikaren, diruaren eta partaidetzaren alde-tik, harremanetan egonez Hautetsien Kontseiluarekin eta Garapen Kontseiluarekin.

Bi proposamenak onartuak izan dira gehiengo handi batean: 9 aurka, 5 ezbaian eta beste guztiak alde, ehunez gora beraz. Estatuaren ordezkari den Supretetak ez du bozketan parte hartu, baina beste erakunde publikoak alde agertu dira, bereziki Iparraldeko hautetsietan kasik denak. Elkarteen gehiengo handia alde agertu da. Euskaltzaindiak gomendioa zabaldu zuen Hizkuntz Kontseilua orain sortzeko, botere publikoei eskatuz beren sinesgarritasuna froga dezaten herri hizkuntzen aldeko politika fidagarri bat antolatuz. Halere euskalgintzaz arduratzen diren batzuek beren mesfidantza adierazi dute.

Horiek horrela, biltzar nagusiak printzipiozko eztabaida behin-behin trenkatu du, gutienez gobernuak herri hizkuntzei buruzko erabakiak hartu arte. Gainera EKEren zuzendaritzari eginbidea eman zaio Hizkuntz Kontseilua antolatzeko Eskemaren gomendioei jarraikiz. Halere ezin du zernahi egin eta baldintza batzuk finkatu zaizkio norabide gisa, kontuan hartuz biltzarretan agertu diren arrangurak.

Bost norabideak

1. Erakundeen eta elkarteen partaidetza hitzartuz erdiets.

Negoziaketak jarraitzen du botere publikoengandik biltzeko erabaki politikoak eta dirulaguntzak. Euskalgintzaz arduratzen diren elkarte guzien lankidetzaren nahitaezkoa da. Elkarte kritikoenek ere gogoetak eginen dituzte non dagoen herriaren nahia: egitura ofizial bat euskararen alde eraikiz, Deiar mugimenduaren eskakizun nagusi bat gauzatzen dela; erakundeak eta elkarteak egitura horretan bilduz, «Bai euskarari» kanpainak eskatzen zuen gizarte akordioa egin daitekeela.

2. *Hizkuntz Kontseiluaren antolaketa finka, bai eta lan talde teknikoaren eginbideak.*

3. *Zuzenbidezko arauak ezar, argi ager dadin Hizkuntz Kontseilua nola ibiliko den EKEEn, beharrez egitura autonomo bati buruzko bidea irekiz.*

Hizkuntz Kontseiluak ibilbide autonomoa hartzen du EKEren barnean bere helburu nagusiak betetzeko. Autonomia hori negoziatu daiteke erakundeen eta elkarten artean, barne araudiak idazterakoan. Geroari begira gertakariak eska lezaketen aldaketa estrukturalak posible izan daitezke.

4. *Garapen Kontseiluarekin hitzar, euskal ikaskuntzaren alde daraman dosierrari jarraitzeko.*

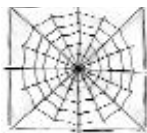
5. *Diru bideak eta beste ahalak eskura, Hautetsien Kontseiluaren laguntzarekin, bereziki Estatua eta Eskualdearen arteko 2000-2006 plan-kontratuaren bidez.*

Hizkuntz Kontseilua ez da oraindik sortu. Administrazio Kontseiluak 3 hilabeteren epea mugatu du bere eginbidea betetzeko. Ekainaren 26ko bilkuran harremanen ondorioak neurtuko ditu eta arabera erabakiak hartuko.

Gaur egun erakunde ofizial bat eraikitzeko parada badugu Eskemaren proiektuak aitzinarazteko. Beste presa bat badugu. Bost urtero Estatuaren eta eskualdeen artean «plan-kontratu» orokor bat sinatzen da. Aurten lehen aldikotz herri hizkuntzen aldeko proiektuak onar daitezke egitarau honetan.

Ondorioz 2000-2006 euskalgintza eginkizun zabal bat plan-kontratu berrian sartzeko bidea hartzen dugu. Atal asko prest daude: Eskemako 10 ekintzak eta geroztik agertu diren zailtasunak, udalekuak, haur aldizkariak eta beste.

Gainera prest izanen gara Pery-Poignant txostenetik eta Eurokartaren sinaduratik aterako diren erabaki politikoez baliaitzeko. Baldintza lehena da gutarteko akordioa. ♣

Kazetaritzaz idazten

Bi libururen aipamenarekin amaitu genuen aurreko Telepolis honetako kontakizuna, eta hari beretik segituko dugu orain. Euskarazko komunikazioaren eta kazetaritzaren mundutxoan lan politak dira biak, Txema Ramirez de la Piscinaren *Kazetari lana Euskal Herrian* eta Javier Diaz Nociren *Euskal kazetaritzaren historia*.

Ramirez de la Piscinaren lana UEUk argitaratu du, eta oro har, kazetagintzako lanaren eta informazio generoen errepaso bat da. Hala ere, Euskal Herriko perspektibarekin egina dago, eta hortaz, aportazio interesgarriak ere badakartza. Elkarri-rekin elkarlanean jardun izan du Ramirez de la Piscinak lehen ere, eta berak bultzatutakoa da, adibidez, euskal mezubideetarako kode deontologiko bat ezartzeko proposamena. Testu hori liburu honetan jasotzen da, eta berriz irakurtzea merezi du, gauden testuinguru honetan. Proposamenetako bat, hauxe: «Euskal kazetariak erreparu berezia eskainiko die elkarriketa bidezko akordioak eta distentsiorako esparru berriak sortzen ahalegintzen diren ekinbideei».

Teknologia berriek hirugarren milurtean euskal kazetagintzari ezartzen dizkioten erronkez ere kapitulu bat idatzi du Ramirez de la Piscinak. Esparru honetan zenbait iritzigile eta elkarketek izan dituzten kezken eta iruzkinen errepasoa ere egiten du autoreak. Euskalkom jardunaldi-tan eta Euskararen Unibertsoarenean egindako hausnarketak jaso dira, adibidez. Erreferentzia bilketa interesgarria da.

Kazetaritzaren historiaz

Beste alde batetik, Diaz Nociren lana (*Euskal kazetaritzaren historia*), berriz, ez da paperean argitaratu. Interneten

dago, Eusko Ikaskuntzaren webgunean, eta handitxik jaso dezakezu etxean, sarera konektatuta bazaude.

Tesi lan batean oinarriturik, Diaz Nocik euskaraz egindako kazetaritzaren errepasso sakon bat egin du. XVIII. mende bukaerako errelazioetatik, Interneteko garairaino, lan konpleto bat da. Bitxia bada ere, lan honen argitalpen irekia iragarri eta gutxira, euskarazko kazetaritzaren historia ikertzeko beka baten berri eman dute Euskal Herriko Unibertsitateak eta Andoaingo Udalak, Rikardo Arregi Kazetaritza Mintegi sortu berriaren lehen egiteko gisa. Nonbait, Mintegiaren bultzatzaileak jakinaren gainean zeuden Diaz Nociren lana hor zegoela, baina hala ere, dirua ikerketa batean inbertitu behar eta oraintsu amaitutako lan baten ildotik joango den beste ikerketa batean egitea okurritu zaie! Kontatu didatenez, Mintegiaren asmoak aurrera jarraitzen du. Nire ustez disparate bat da, eta hau EHUko batzuek irakurtzen dutenean haserretu egingo zaizkit, baina hor konpon.

Beste alde batetik, aipatzekoa da Eusko Ikaskuntzak, berriz, liburutegi birtual bat (edo argitaldari elektronikoko bat) ireki duela Diaz Nociren lanarekin. Honen ondoren, beste ikerketa eta liburu batzuk ere jarriko dituzte sarean. Oso ekimen interesgarri eta txalogarria deritzogu, dudarik gabe.

ETB: agiriak eta mugimenduak

ETBn, berriz, giro mugitua nabari da (kanpotik ikusita, bederen) azken aldi honetan. Profesional talde batek, unibertsitateko irakasle batzuen eta idazleen laguntzarekin (tartean ziren, esate baterako, Bernardo Atxaga eta Andoni Egaña) EITBko hurrengo zuzendaria aukeratzeko orduan pertsona independente bat hauta zedin eskatu zuten, lotura politikorik gabea. Hausnarketa horrez gain, idatziak kontsiderazio politikak egiten zituen telebista publiko eduki orokorreko batek Euskal Herrian jokatu beharreko paperaz. ETB2k euskarazko beste katea jan ez zezan eskatzen zuten, adibidez. Baita ere, ETB1eko programa-

zioa folklorismo kutsurik gabe bat, eta ETB2koa eredu espainolen morrontzatik aske bat. Kasurik egingo ote zaie?

Beste idatzi bat Julio Ibarra esatariaren alde sinatu zuten hainbat lankidek. ETB2ko erdarazko informatiboetako bateko aurkezlearen kontrako kritikak egin izan dituzte Eusko Legebiltzarreko oposizioko alderdiek. Iritzia eta informazioa nahasten direla diote orain PP eta PSOekoek. Jose Maria Callejak teleberrietan dotrina esaten zuenean, ez zitzairen halakorik okurritzen nonbait.

Nolanahi ere, egia da doinu aldaketa nabarmen bat dagoela ETBko informazioan Lizarra-Garazitik hona. Alderdi espainolistak ohartu dira, jakina, eta kexu dira orain. Beste askok ere galdetu diote beren buruari, nolatan den orain posible ETBko kamerak azaltzea Espainiako kartzeletara gauzez doazen autobusetan, 15 urtean horrelakorik ikustea ezinezkoa izan denean... BBCk eman behar izan zituen halako irudiak, hemengo kamerekin grabatutakoak ikusi baino lehen.

Komentario honekin ez dut ETBko kazetarien eta langileen profesionaltasuna auzitan jarri nahi. Hala ere, uste dut ebidentea dela intentzio eta momentu politikoek markatzen dutela txoritxoaren pantailan ikusleok dakusaguna... Bestetik, aipatu beharra dago, duela pare bat urte ETBk Senideen autobus batean kamera sartu nahi izan balu, kameraria kolpez ere har zezaketela. Ezker abertzaleko sektore batzuek kamera horiek *etsaitzat* hartu izan dituztela egia da. Orain ETAko zuzendaritzak ETBri elkarriketa eskaintzen dionean, ez da soilik ETBren lerroa aldatu. ETArena ere aldatu da, noski.

Informazioa eta politika nahastu ditugunez, gehi dezagun Garzonen ofentsiba zentsuratzailleak ez duela etenik. Pepe Rei berriro kartzelan, Guardia Zibilak ezkutuan antolatutako atxiloketa lotsagarri baten ostean. Han ez zen izan kamerarik. Beste atxiloketa batean bai, ordea: Bizkaiko Uribeko kostaldean harrapatu zituzten gazte batzuen atxiloketan telebista espainiarretako kamerak zeuden, aldez aurretik abisatuta. Zalaparta handiarekin eman zuten, irudi eskusibo haiena, kale borrokaren kontra polizia espainolek egindako ekintza erabakigarri eta positi-

boarena. Gero gazte haiek guztiak libre utzi zituztenean, telebistek amnesia zeukaten.

Internauta euskaldunak

Aurrekoan aipatu genuen, halaber, Interneteko Kaixo! bilatzaileak pasa den abenduan eta urtarrilean euskal internauten artean egindako inkesta egin zuela. Kaixo!-ren sortzaile gaztearen ekimenak, Aitor Lopez de Aberasturi-
ren ideiak, honako honetan, Eustat EAeko Estatistika Institutuaren laguntza eduki du datuak konputatzeko. Datuak publikoak dira jada.

1.165 inkestatuen artean, % 43k erantzun du euskalduna dela. Euskal Herriko euskaldun portzentaiaren goitik dago hori. Hala ere, internautek bisitatzen dituzten orrialdeetan, euskarazkoetan nabigatzen dutela oso gutxi erantzuten du. Soilik % 5.6 internautak nabigatzen du euskarazko orrietan zehar. % 49 ingelesezko edukietan murgiltzen dira, eta % 46 gaztelaniazkoetan.

Itxura batean, badirudi euskaraz nabigatzeari muzin egiten diotela internauta euskaldunek, baina beharbada portzentaia murriz hori (% 5.6) beste gabezia baten adierazgarri da: ez dagoela euskarazko edukirik. Kaixo!-ko inkestaren beste datu batek bigarren hipotesi horretara hurbiltzen gaitu hain zuzen. Izan ere, sarean jarritako galde-tegiak bi bertsio zeuzkan, gaztelaniazkoa eta euskarazkoa, eta portzentaia handi batek euskarazkoa bete zuen zuzenean. % 33 galdetegi euskaraz bete zituzten internautek inkesta honetan. Alegia, % 43 inkestatu euskaldunak bada, eta inkesten % 33 euskaraz bete badira, horrek esan nahi du internauta euskaldun gehienek (lautik hiruk, % 75) euskarazko orrira jo dutela, horretarako aukera eman zaienez.

Alegia, euskarazko edukietan klik egiteko aukera baldin badute, internauta euskaldun gehienek hartara jotzen dutela dirudi. Aukera berdintasunean emanez gero (Kaixo!-ko inkestak egin duen bezala), hala gertatu da behintzat. Beste webgune batzuetan, berriz, badakigu zer gerta-

tzen den: lehenbiziko orria erdara hutsez dator; eta guztiz kargatzeari itxoin behar duzu beharbada, ikurrin txiki batean klik egin eta euskarazko bertsiora iristeko (eta berriz irudi guztiak kargatzeko, bide batez). Bidea horrela zailduz gero, jakina da askoz gutxiagok ikuskatuko dituztela euskarazko orriak (euskarazkoak baldin badaude).

Beraz, internauta euskaldun gehienak euskarazko orrietan klik egiteko prest badaude, zer dela-eta dira askoz gehiago ikusten dituzten gaztelaniazko eta ingelesezko orriak? Ez ote da izango ez dituztelako euskarakoak aurkitzen?

EKBren herentzia tristea

Kaixo!-ren inkestak bisitatutako web orrien hizkuntzaz galdetzen zuen. Ez zen parte hartutako Interneteko foroetan erabilitako hizkuntzaz galdetzen. Eredu hori, hemen esana dugu, oso motel dabil. Euskarazko eztabaidaguneen gabezia eta bizitasun falta larria da. Euskalgintza-ren eztabaidagune izateko sortu zen EuskaraZ posta zerrenda hila zegoela idatzi dugu hemen lehenago ere, eta orain, haren sustatzailea, EKB bera, hil da, eutanasia aplikatuta. EKBren herentzia kudeatzeko Kitapen Batzorde bat ba omen dabil hortik: *Bat* soziolinguistika aldizkaria, Hizgabe Europako hizkuntza gutxituen erakundearen ordezkari eta beste kontu batzuk nola geratuko diren erabaki behar omen du Kitapen Batzorde horrek. EuskaraZ zerrendaren etorkizunaz, aldiz, ez dirudi inork EKBn ezer pentsatu duenik. EKBren desegitea erabaki zen biltzarren aktan, behintzat, ez dago aipamenik.

Hori ikusita, uste dut ez dela ausarkeria esatea EuskaraZen porrotean zerikusituzena izan duela EKBren ardura faltak. ♪

JAKiN

Tolosa hiribidea, 103-1.C
20018 DONOSTIA
Tel. 943.21.80.92
Fax 943.21.82.07
jakin@jalgi.com